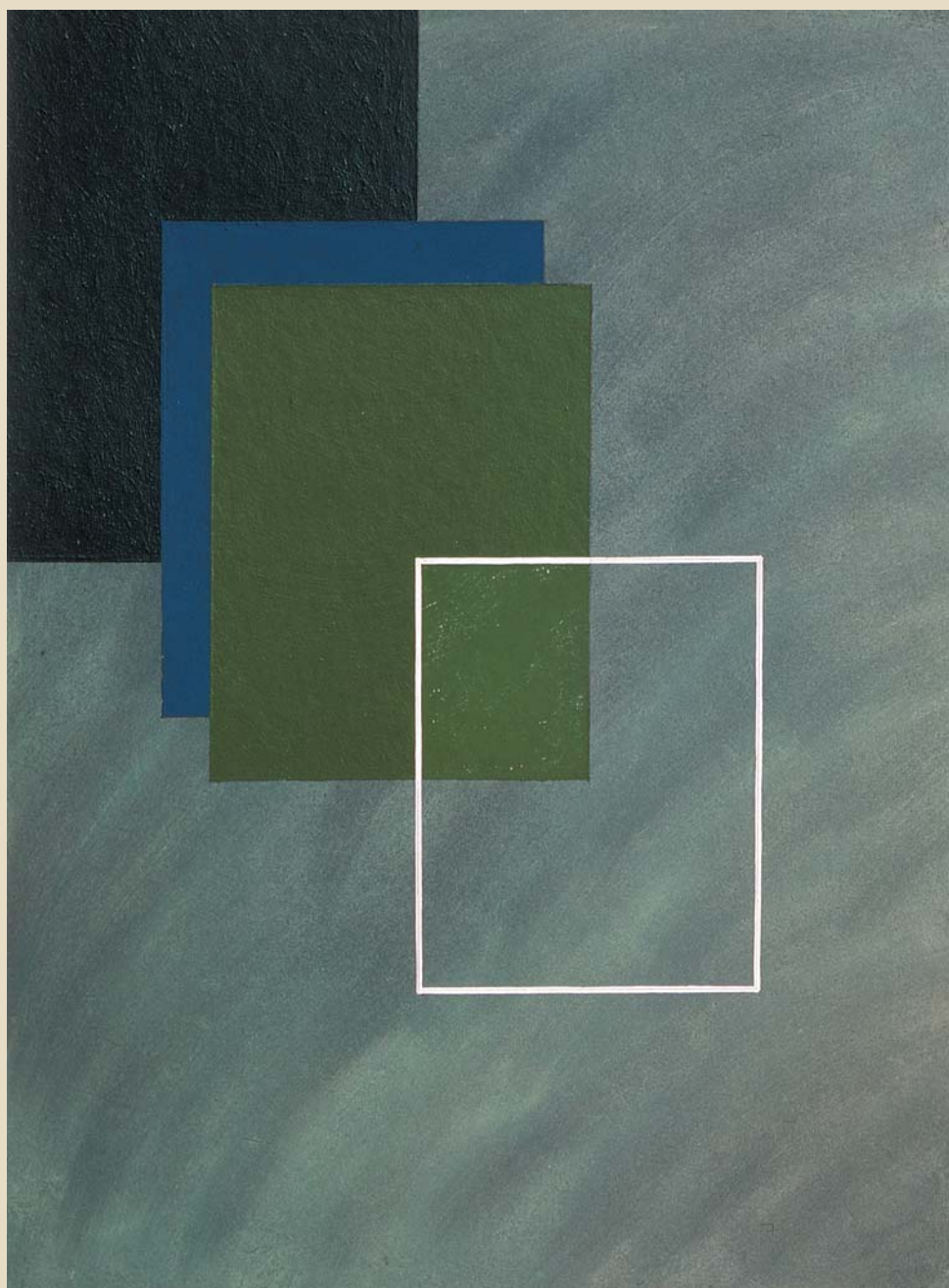

2 0 0 8

MEDII *art*

ORVOSI SZAKMAI
ÉS KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

Főszerkesztő
Dr. Gömör Béla

1

AKADÉMIAI KIADÓ

MediArt

Orvosi szakmai és kulturális folyóirat

Főszerkesztő: DR. GÖMÖR BÉLA

2008/1. szám

TARTALOM

Előszó – DR. GÖMÖR BÉLA ■ 3
Köszöntő – BUCSI SZABÓ ZSOLT ■ 4

EXKLUZÍV

Tűnődés a terebélyesedő gyógyszerarzenál veszélyeiről – DR. NEMESÁNSZKY ELEMÉR ■ 5

ORVOSTÖRTÉNELEM

Panacea – DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS ■ 8
Gyógyforrások és gyógyfürdők a magyar gyógyszerészet
történetében – DR. GRABARITS ISTVÁN ■ 10
Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből – DR. JAKÓ JÁNOS ■ 17

ORVOSTUDOMÁNY

Sulfivit – DR. DEBRECENI LÁSZLÓ ■ 18

LÉLEK – TÁRSADALOM – ORVOSLÁS

A narcizmus szorításában – DR. BUDA BÉLA ■ 19

FOTÓTÖRTÉNET

Fotóreceptek – FEJÉR ZOLTÁN ■ 22

INTERJÚ

Beszélgetés Minker Emillel – DR. POLNER ZOLTÁN ■ 24

IRODALOM

A klikk – DR. SZIRMAI IMRE ■ 25
A varázsló kertje színvizsgálata – DR. KINCSES KOVÁCS ÉVA ■ 27

KÖNYVISMERTETÉS

Schmidt Pál – Süle Tamás: Az Irgalmasok pécsi kórházának története – DR. GÉHER PÁL ■ 32
Az újabb Czeizel-könyv bemutatója – DR. GÖMÖR BÉLA ■ 33
Kodály Zoltán – Részlet dr. Antalóczy Zoltán kötetéből ■ 38

ANEKDOTÁK

Ők mesélték... – Varró Vince, Horváth Attila, Gömör Béla ■ 40

KÉPZŐMŰVÉSZET

Római vakáció, Édes élet, 2007 – MATZON ÁKOS ■ 42

TUDTA-E ÖN, HOGY...? ■ 47

KORTÁRS FOTOGRAFIA

Dr. Vogt Ferenc ■ 48

Szerkesztőbizottság

DR. BUDA BÉLA – PSZICHIÁTER
FEJÉR ZOLTÁN – FOTÓTÖRTÉNÉSZ
DR. GRABARITS ISTVÁN – GYÓGYSZERÉSZ
DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS – ORVOSTÖRTÉNÉSZ
MULADI BRIGITTA – MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ
DR. NAGY GYÖRGY – REUMATOLÓGUS

Kéziratok beküldése, szerkesztőségi levelezés

Dr. Gömör Béla főszerkesztő
info@gmrbt.hu

Kiadja az Akadémiai Kiadó
(1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19/d)
évi négy füzetben

Előfizethető a kiadónál:
Akadémiai Kiadó, Folyóirat-szerkesztőség
1519 Budapest, Pf. 245
Telefon: (06 1) 464 8222; fax: (06 1) 464 8221
E-mail: journals@akkr.hu

Éves előfizetési díj (2008) 6000 Ft áfával

Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Hírlapüzletági Igazgatósága
és az Akadémiai Kiadó Zrt.

ISSN 1789-6894
© Akadémiai Kiadó, 2008

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Lapmenedzser: Pók Andrea
Szerkesztő: Horváth Ildikó
Termékmenedzser: Marton Andor László
Tipográfia, nyomdai előkészítés: Erky-Nagy Tibor
Nyomás és kötés: NestPress Kft.,
1116 Budapest, Vegyész u. 17–25.
Felelős vezető: Fekete Iván

Megjelent 6,18 (A/5) ív terjedelemben
MediArt 2008/1

A borítót Matzon Ákos festménye felhasználásával tervezte Erky-Nagy Tibor

Lapunkat rendszeresen szemlézi
Magyarország legnagyobb
médiafigyelője az

»OBSERVER«

BUDAPEST MÉDIAFIGYELŐ KFT.

1084 Budapest, Auróra utca 11.
Telefon: 303-4738 • Fax: 303-4744
E-mail: marketing@observer.hu
<http://www.observer.hu>

Előszó

Ami most történik e folyóirattal, az a lehető legtermészetesebb ügyek közé tartozik. Ugyanis csak egy biztos, hogy a dolgok nem szoktak a végtelenségig változatlanul maradni. Nos, a szerkesztésében 1991-ben útjára indult MRE-INFO – változatlan szerkesztési elv és gyakorlat mellett – 2001-ben tulajdon- és címváltozáson esett át, s REUMA-INFO néven működött tovább. Az ezret is meghaladó létszámú olvasóközönség örömmel vette kézbe a folyóiratot, melynek segítségével kissé ki tudott kapcsolódni a mindennapi munka egyhangúságából, és felüdítő híradásokat olvashatott a kultúra minden területéről, kitüntetetten a medicinával kapcsolatba hozható témákban. Irodalmi, képzőművészeti, fotótörténeti, jogi rovatok mellett exkluzív interjúk, riportok is szerepeltek a folyóiratban.

A lap folyamatos kiadásának biztosítása érdekében, személyes ambícióm és döntésem szerint felkínáltam a folyóirat kiadását a nagyhírű Akadémiai Kiadónak, mely alapos megfontolás után ezt el is vállalta.

Mennyiben változik meg ezáltal a szakmai és kulturális folyóirat?

Az új cím: MediArt. A változás arra utal, hogy szélesebb körhöz igyekszünk szólni, és hangsúlyozottan nem csak szűken vett orvostudományi témákat érinteni. Tulajdonképpen eddig is messze túlléptük a „reuma” témakörét, és ezt a jövőben a címválasztással is sze-

retnének kifejezésre juttatni. Persze ez korántsem jelenti, hogy hűtlenek leszünk a mozgásszervi megbetegedések területéhez. Szeretettel várjuk közlés céljából a széles paletta bármelyik területéhez sorolható írásokat.

Az 59 folyóiratot megjelentető, patinás Akadémiai Kiadó flottájába bekerülni már önmagában is presztízsértékű. Nyilvánvaló, hogy néhány formai változásnak is ki kell fejeznie az új családba kerülést.

Az a jótétemény, hogy eddig – hangsúlyozottan a gyógyszergyártók, illetve -forgalmazók jóvoltából, hirdetéseik ellentételezésésként – mindenki ingyen kaphatta meg a folyóiratpéldányokat, most megszűnik. Az átállás előkészítése során jó néhány gyógyszerceget sikerült megnyerni, hogy eddigi olvasóink egy részének továbbra is biztosítsák az előfizetést. Akik ilyen támogatásban még nem részesültek, kénytelenek lesznek előfizetni a lapot, egyénileg szponzort keresni, vagy közönyvtárakban olvasni a kiadványt. Nem titkolt szándékunk, hogy nehéz anyagi helyzetük ellenére, ezen intézményeket fokozott számban vegyük rá az előfizetésre. De abban is lehet bizakodni, hogy idővel még több gyógyszergyártói szponzorált előfizetésre sor kerülhet.

Végül „Lectori salutem!” – szeretettel üdvözlök minden volt és jövőbeli olvasót, tartalmas felüdülést kívánva.

DR. GÖMÖR BÉLA
főszerkesztő

Köszöntő

A *REUMA-INFO* és az Akadémiai Kiadó útjai 2007 májusában találkoztak. Az *Orvosi Hetilap* új kiadójaként társszervezői voltunk a lap 150 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepségnek, mely két okból is fontos volt számunkra. Egyrészt örömmel jelenthettük, hogy a nagy múltú lap kiadásának átvétele sikeres volt, és együttműködésünk első néhány hónapja alatt is számos fontos újítás született. Másrészt ezekre a sikerekre hivatkozva, azzal az üzenettel fordultunk a népes, magyar és angol nyelven publikáló hazai orvosi közösséghez, hogy kiadói tapasztalatunkat készek vagyunk az ő fórumaik, lapok és könyvek szolgálatába állítani. Felhívásunkra több megtisztelő megkeresés érkezett. Azóta nálunk jelenik meg a *Magyar Sebészet*, több új orvosi könyv kiadását készítjük elő, most pedig örömmel köszöntjük lapjaink között a főszerkesztővel egyetértésben *MediArt* névre keresztelt folyóiratot.

Az Akadémiai Kiadó tudományos kiadó. A tudomány évszázadok óta folyamatosan szétváló, egymástól elkülönülő ágakra oszlik. Folyóiratainkba szerzőink egy adott – sokszor aránylag szűk – tudományterület művelőinek írnak.

A *MediArt* küldetése más, sokkal szélesebb réteghez szól: közérthetően és magas színvo-

nalon. Hasábjain az orvostudomány körüli világról, tudósok életéről és érdemeiről, tudomány és művészet kapcsolatáról, tudományos és művészi teljesítmény kölcsönhatásáról és összefonódó kultúrtörténetéről olvashatunk. A folyóirat egyedülálló színfolt kiadónknál, a magyar sajtóban sincs párja. Mindez dr. Gömör Béla laptulajdonos, főszerkesztő tehetségét, kitűnő érzékét és kitartását dicséri.

A most induló együttműködésben az Akadémiai Kiadóra hárul a *MediArt* tartalmához méltó külsőben való előállítás és hosszú távon is fenntartható működésének megszervezése. Ezért fontos az új cím, mellyel jelezzük, hogy szakterülettől függetlenül, a művészet iránt érdeklődő, gyógyító és kutató orvosok kitüntetett figyelmébe ajánljuk a lapot. Szeretnénk, ha előfizetőink között tudhatnánk őket és az orvosi intézmények könyvtárait is. Még inkább számítunk – a lap eddigi támogatóin túl – további szponzorok részvételére. Széles olvasóközönség, olvasmányos tartalom és igényes megjelenés ad súlyt itt megjelenő hirdetéseknek.

A minőséget felismerni és sokakkal megismertetni – dióhéjban ez a kiadó küldetése. A *MediArt* esetében az első igen könnyen ment, a második felé jó úton haladunk.

BUCSI SZABÓ ZSOLT
igazgató, Akadémiai Kiadó

Tűnődés a terebélyesedő gyógyszerarzenál veszélyeiről

Ki mondja meg nekem, hogy kit, mikor, milyen gyógyszerekkel kezeljek? A kérdés egykor könnyen megválaszolható volt. Talán jól képzett, tapasztalt főnököd, talán a modern tankönyvek, vademecumok, talán a szakmai protokollok? Manapság mindenki „egyedi” megoldást keres, és szinte már lehetetlen tájékozódni a bábeli zűrzavarban.

Valójában milyen nyelvet beszélünk? Értjük-e egymást, illetve betegeinket? Ismerjük-e az általunk ajánlott terápia hatásait, veszélyeit, hatékonyságát?

Mély filozófiai fejtegetés helyett e szerteágazó témakörnek csupán egyetlen vonatkozására szeretnék kitérni. „Homo contemplatorként” most a medikalizáció által is felkorbácsolt, rohamosan növekvő gyógyszerarzenál veszélyein tűnődöm.

Több mint kétezer év távlatából csodálom és egyben irigylem a bölcs Hippokratészt. Milyen szép lehetett akkor az orvoslás, milyen magasztos lehetett a hivatás. Őt nem szorították a futószalagon gyártott bugyuta törvények, holmi „korbácsrendeletek” Prokrusztesz-ágyába, nem darálták porrá individuumát (vö. burn-out szindróma). Akkor még komolyan lehetett venni az orvosi eskü minden szavát, hiszen mindenki által elfogadott tapasztalati („experience-based”) tényeken alapult. A mesterség ezernyi fortélyá apáról fiúra, illetve a tanítványokra szállt, az oktatás egyben nevelést, azaz példamutatást is jelentett.

Azóta sajnos nem csupán fejlődött, de egyben óriásit változott is az orvoslás. A hivatás, a szolgálat szolgáltatóssá degradálódott, a betegből, a páciensből megrendelő, vásárló lett. Az irgalom, az együttérzés, a segíteni akarás karitászszelemlétét a kegyetlen fiskális, a profitot hajszoló sikerkarrierre való törekvés váltotta fel. Hová lettek modern korunk orvosetalonjai?

Már nem is vitatjuk, legfeljebb rezignáltan sajnáljuk, hogy már sem az orvossá váláskor elmondott eskü szövegét, sem annak nemes

szellemiségét nem veszi senki komolyan. Mert nem is lehet! De akkor miért? És mire esküszünk? Ha léteznek még kételkedők vagy jóhiszeműen naivak, akkor vegyék a fáradságot, és olvassák figyelmesen az egykor elmormolt eskü szövegét. A fenti tények bővebb kifejtése egyre több kiváló publikációban olvasható.

Azt ígértem, hogy tűnődésem közben nem kalandozok el, tehát nézzük csak, hogy mi a baj a gyógyszerekkel.

Egyre több van belőlük, hazánkban csaknem tizenötezer (sic!) patikaszer kapható. Egyik fele receptköteles, másik része OTC-ként forgalmazott (közülük sok már nem is patikaszer, hiszen benzinkutaknál is kapható), aztán szép számmal sorjáznak az ún. komplementer medicina (csoda)szerei is. Mi vagyunk a közvetítők, tehát „szem a láncban”. De vajon tudjuk-e, hogy valójában mit művelünk? Hippokratész azt tanítja, hogy csak olyan kezelést (gyógymódot) szabad alkalmazni, amelyet alaposan ismerünk, a beteg hasznát szolgálja, tehát nem árt („nil nocere...”).

Vajon lehet-e sok ezer gyógyszer nevét, hatóanyagát, hatásosságát, mellékhatásait, interakcióit stb. alaposan ismerni? Elvárható-e egy háziórvostól, hogy tudása, gyakorlata ilyen szinten (is) „up to date” legyen? Biztosan állítom, hogy nem, még a legkiválóbb specialistától, orvosprofesszortól sem!

Néhány ezer szó memorizálásával bármelyik idegen nyelv irodalmi szinten beszélhető. Sőt, egy-egy népcsoport a napi kommunikációhoz csupán egy-kétezer szót használ. Hogyan lehetne elvárni bárkitől is, hogy memóriája ennél nagyságrendnyivel nagyobb lexikális anyagot tároljon? Talán legjobb, ha egy, a gyakorlatban előforduló típuspéldát említek.

Érdeklődéssel böngészem az orvosi folyóiratokat, bennük a legújabb terápiás lehetőségeket taglaló összefoglaló publikációkat, a paradigmaváltásként beharangozott szakmai ajánlásokat (protokollokat). Gondot okoz, hogy a gyógyszerek hatóanyagai mellett nem

találom a gyári megnevezést, tehát nem tudom a gyakorlatba átvinni a legújabb ismereteket. Miért lenne etikai szempontból bírálható a gyógyszer dobozán olvasható felirat említése, ha a folyóiratot kizárólag orvosoknak szánják? Alkalmazása esetén a betegnek ezt kell említenem, a páciens pedig kizárólag ezt igyekszik memorizálni, több-kevesebb sikerrel.

A közös nyelv kialakítása, az orvos-beteg kapcsolat ápolása szempontjából fontos szót érteni betegeinkkel. Nagyon furcsa az olyan szituáció, amikor a beteg említ olyan gyógyszerneveket, amelyekről kezelőorvosának fogalma sincs.

Számomra szinte naponta dilemmát okoznak a gyógyszerek.

Májbetegek szakambulanciáján mindig gondosan kutatni kell a kóros leletek háttérében meghúzódó esetleges gyógyszer toxikus tényezőket. Az egészségügyben dolgozó fiatal diabeteses betegemnek testsúlyfeleslege jelentti egyedüli panaszát, de aggódik, hogy májfunkciói is kissé kórossá váltak. Elmagyarázom, hogy problémái háttérében anyagcserejének zavara áll, ennek következménye a diabetes, a hyperlipidaemia, illetve a mérsékelt steatosis hepatitis. Sorolja rendszeresen szedett gyógyszereit, összesen 11-félét, köztük a Amorosát, az Inegyrt és még vagy két-három általam nem kellően ismert gyógyszert. Kissé zavarba hoz. Polcomról előveszem az OGYI által 2007-ben kiadott vaskos vademecumot, szeretném frissíteni tudásom és tájékozódni a mellékhatások profiljáról. Némi részsiker elérése után az önképzést éppen feladni készülök, amikor a beteg megkérdi: „...főorvos úr nem ismeri az általam szedett gyógyszereket?” Valóban kínos. De lehet még fokozni, hiszen egyre gyakrabban fog el hasonló érzés olyankor, amikor én ajánlok gyógyszert a betegnek. Részletesen magyarázom, hogy miért éppen ezt, miért nem a legolcsóbb generikumot, mikor, milyen dózisban szedje, mikor jön majd kontrollra. Majd receptírás közben a „kódfüzetből” puskázom ki a BNO számokat. Gondolatban helyet cserélek a beteggel, és megkérdem: „Megint (tan)könyvekből tetszik kilesni a gyógyítás tudományát?”

Az orvosok figyelmének, energiájának, motivációjának más irányba terelésével (pl. vizitdíj, elszámolási bizonylat adása, aláírások be-

gyűjtése, receptek írása és számos más adminisztratív kötelezettség miatt is) növekszik a iatrogenia veszélye. Mindehhez jelentősen hozzájárul a „medikalizáció pandémiája” is. A civilizáció, illetve a globalizáció felgyorsult üteme ugyanis gyártja a különböző megbetegedéseket is. Olyanokat, amelyeket korábban nem tartottunk annak, vagy „borderline”, illetve „form fruste” esetként értékelve a gyógyszeres kezelést nem tartottuk indokoltnak. Számos példa említhető a pszichiátria területéről (hangulatzavar vagy depresszió, fáradékonyság, alvászavar, fejfájások), de bármelyik szubdiszciplína funkcionális szindrómái is. A gasztroenterológia körébe tartozó (ma már népbetegségnek tekintett) gastrooesophagealis reflux (GERD) változatos megnyilvánulásaihoz ki mondja meg, hogy az egyébként fiziológiás reflux mikor tekinthető kórosnak, tehető felelőssé a beteg aktuális panasza miatt, tehát mikor indokolt a gyógyszeres kezelés? Vagy kellő iudiciummal mikor helyes gyógyszeres eradikációt javasolni *Helicobacter pylori*-pozitivitás esetén? A városban élő felnőtt lakosság fele ugyanis H. p.-pozitív, de senki sem állíthatja, hogy közülük mindenki betegnek tekinthető.

A medikalizáció terjedésének alapja az az orvosi sztereotípiá (és/vagy a páciens elvárása), hogy minden testi-lelki panasz vagy kóros vizsgálati paraméter esetén gyógyszer (gyógyszerek) adása szükséges.

Tovább tűnődöm az írásom elején feltett kérdésen: ki mondja meg nekem, hogy kit mikor milyen gyógyszerekkel kezeljek?

Sokan keresnek kapaszkodót a szakmai kollégiumok által publikált kezelési protokollok segítségével. Sajnos egyikük sem vádolható terápiás nihilizmussal, elvetik a monoterápiát is, és bármelyik klinikai entitás kezelésére több gyógyszert ajánlanak. Ezek szakmailag lehetnek helyesek, de – különösen többirányú komorbid tényezők esetén – nem tekinthetők betegbarátnak. A napi gyakorlatban gyakran tapasztalható például, hogy a hipertónia négy, a diabetes három, a hyperlipidaemia két, a reumatológiai panaszok meg még nagyobb számú gyógyszer szedését indokolják, továbbá preventív céllal is felírható még néhány szer. Az egyre szigorodó „célértékek” eléréséhez több, hatékonyabb, egyre nagyobb dózisban alkalmazott gyógyszer szükséges. Tovább

árnyalja e jelenséget, hogy fájdalom jelentkezése esetén a dózist általában a beteg titrálja. Amennyiben ez sem hoz kellő eredményt, akkor újabb szert igényel, melyet készséges kezelőorvosa egy másik megnevezésű, de a már szedett gyógyszerrel azonos hatóanyagot tartalmazó gyógyszer felírásával old meg. Sok esetben ez akkor derül ki, amikor például a mozgásszervi panaszok miatt szedett gyógyszerek (főleg a nem-szteroid csoportba tartozók) által kiváltott súlyos gyomor-bél rendszeri szövődmény etiológiáját már gasztroenterológus analizálja, miközben az ulcus, a vérzés vagy a perforáció szanálásán tevékenykedik.

Igyekszünk úrrá lenni a bajokon, de közben figyelmen kívül hagyjuk a beteg embert. A hazai morbiditási mutatók igazolják, hogy különösen az idősebb korosztályhoz tartozó beteg alapos kivizsgálása révén mindig többféle megbetegedés derül ki. Az életkor önmagában is komoly rizikótényező! Tűnődünk egy kicsit az alábbi számokon: Magyarországon kb. 900 ezer csonttritkulásban szenvedő beteggel számolunk (600 ezer nő és 300 ezer férfi). A szakemberek szerint Magyarországon a csonttritkulásos betegek száma a következő 25–30 évben az előregedő népesség miatt megduplázódik.

A szív- és érrendszeri betegségek nemzeti programjában 2,5 millió hypertóniás, 1 millió diabéteses és 1,5 millió „túlsúlyos” említése szerepel. Hyperlipidaemia miatt 500 ezer beteg gondozásba vételére lenne szükség. A hepatológia vonatkozásában 1 millió rendszeres alkoholfogyasztóval, 500 ezer steatosis hepatissal és kb. 70 ezer hepatotropvírusmarker-pozitív egyénnel kell számolni. A GERD miatt kb. 1 millió egyén keres orvosi segítséget. A funkcionális bélbetegnek tartottak szá-

ma 500 ezer. Említést érdemelnek az allergiás betegek (a lakosság 30%-a!). A kb. 2 millió fogászati ellátást igénylő carieses beteg kevesebb publicitást kap. Valóban (nagyon) beteg a magyar nemzet! Ezen érdemes lenne vezetők politikusainknak is „eltűnődni”!

Igen sokat költünk gyógyszerekre, egyre többször észleljük a polypragmasia veszélyeit, esetenként az életet is veszélyeztető szövődményeit.

A *Lege Artis Medicinae* (LAM) 2005 júniusában megjelent számában ismertettem egy olyan betegem történetét, aki a iatrogenia, illetve a medikalizáció mintapéldája lehetne.

A 71 éves, látszólag jó testi-lelki állapotban lévő nyugdíjas mérnök számos bajával rendszeres látogatója az orvosi rendelőnek. Évek óta állandóan szedett gyógyszereit egy akkurátusan vezetett irkalapon tárta elém. Az A/4-es formátumú lapon összesen 28 (!) különböző szer sorakozott. „Évek óta szedem őket, mindegyiket jól ismerem – mondta –, tulajdonképpen csak azért vannak így felsorolva, hogy a házi orvosom könnyebben tudja kiadni a recepteket. Most derült ki, hogy a májjammal is valami baj van.”

No comment! Legfeljebb még annyi, hogy feleslegesen szedett gyógyszerei „kigyomlálásával” sikerült a „májbajt” is orvosolni, és a havi 21 ezer forintot kitevő gyógyszer számláját is jelentősen redukálni.

Végül Párizs egykori jelmondatának aktualitásán tűnődöm: „Fluctuat, nec mergitur.” Mindannyian közös hajóban hanykolódunk (és csak reménykedhetünk abban, hogy nem süllyedünk el).

DR. NEMESÁNSZKY ELEMÉR

Az 1882-ben elhunyt Charles Darwinról jegyezték fel, hogy a megfigyeléseinek, véleményének ellentmondó tényeket rögtön papírra vetette. Azt tapasztalta ugyanis, hogy ezekről könnyebben feledkezik meg, mint azokról, melyek összhangban állnak az általa vallott elvekkkel.

(A szerk. megjegyzése: Politikusokra nem lehet érvényes a gondolat.)

Panacea

A *panacea* ('mindent gyógyító szer') szó a görög *pan* 'minden' és *akeomai* 'gyógyítók' szavak összetétele. A monda szerint Aszklepiosz, az orvos félisten egyik lányát nevezték Panakeiának – mivel a hölgy maga is gyógyítással foglalkozott. Aszklepiosz mítoszájánál is ősbibb azonban a vágy, hogy minden betegséget egyaránt gyógyító szerre leljünk. Az ókori orvosi szerzők műveiben mégsem találunk panacearecepteket, ezért e néven Pliniusnál vagy Galénosznál (*De antidotis* 2.1.) csupán olyan orvosságokról olvashatunk, amelyek *egyszerre több* kór ellenszerei voltak. Éppen az antidotumok, azaz az ellenmérgek közt akad számos efféle szer, ehhez azt kell tudnunk, hogy sokáig a betegségek jelentős részét mérgezés eredményének tartották. A mágikus erejűnek vélt, Servilius Damocrates által összeállított Mithridatum, a kígyómérgeket és opiátokat tartalmazó Theriaca (terjék) vagy a Homérosz által emlegetett rejtélyes gyógynövény, a „mólü” például efféle majdnempanaceának számított.

A panaceák virágkora az alkímia kibontakozásával érkezett el. Az alkímia, amely a 4. században élt görög-egyiptomi Zosimosz munkássága nyomán a teremtés művének megismétlését, az anyagok átváltoztatását tűzte ki céljául, legfontosabb földadatának annak az anyagnak a föltalálását tekintette, amely ezt a metamorfózist lehetővé teszi. E csodás képességű szubsztanciát vagy csupán formulát a középkori Európában „*lapis philosophorum*”-nak, vagyis a bölcsek kövének nevezték. A bölcsek köve azonban, egyéb üdvös tulajdonságai mellett, általános gyógyító erővel is bírt. Az alkímisták, hogy kísérleteik anyagi hátterét fedezzék, gyakran próbálkoztak aranycsinálással is, így fordulhatott elő, hogy a 8–9. századi, nyilvánvalóan arab eredetű *Corpus Gabirianum* néven ismert alkímista szöveggyűjteményben a fémátválttatással nyert arany töltötte be a bölcsek köve és a „*medicina laetificans*”, a boldogító szer, vagyis a panacea szerepét is. Az arab alkímiában

ugyan a transmutációval nyert aranyaknak nincsen gyógyhatása, ám Európában – talán éppen a *Corpus Gabirianum* hatására – efféle készletek terjedtek el. Arnaldus Villanovanus (1235–1315) *Rosarium*ában vagy Raimundus Lullus (1232–1316) – bizonyára hamis – *Testamentum*ában a bölcsek köve egyúttal panaceaként is szerepel. A 15. század elején tevékenykedő Isaac Hollandus *Opus Saturni* (Szaturnuszi mű) című munkájában részletes leírást ad a bölcsek kövének gyógyhatásairól és terápiás alkalmazásairól. Hasonlót találunk Basilius Valentinus 15. század végi szövegeiben vagy az *Aureum vellus* (Aranygyapjú) címen ismert alkímista iratban is.

A 16. századra azután a panacea fogalma már nemcsak alkímista, hanem orvosi munkákban is egyre gyakrabban fordul elő. Elsősorban a paracelsistáknál és a kemiátria híveinél, például Andreas Libaviusnál (1546–1616) vagy ellenfelénél, a vándorkuruzsló Georgius Amwaldnál. („Amwald orvossága minden betegséget legyőzött, egészen a halál pillanatáig” – írta később gúnyosan A. Langner.) Ebben az időben többféle univerzális gyógyszer is piacra került. Gyakran olyan szerek váltak panaceákká, amelyek kezdetben egyetlen betegség ellenében valóban sikeresnek bizonyultak. Efféle volt a guajakfa kérge, amelyet a szifilisz ellen használtak, és amelyből „vajakos” szavunk ered, vagy a nem létező egyszarvú szarva – ezt reszelték –, teljes narválszarv-, illetve ásatag mamut- és keletről importált orrszarvúagyar formában is árusították. Panaceának használhattak ezen túl ereklyéket, szentelményeket, kegytárgyakat, bizonyos népszerű terápiás eljárásokat (érvágás, köpölyözés), sőt olykor némelyik gyógyforrás is divatba jött, mint mindent gyógyító csodaszer. Pymontban például 1556-ban oly nagy tömeg sereglett össze a gyógyvíz körül, hogy uralkodói rendelettel kellett korlátozni az idegenforgalmat.

Panaceagyártással a 17–18. században is többen próbálkoztak, mint I. C. Gerard, B. G.

Penot vagy G. Valet de Leon. A Glauber-sóról híres J. R. Glauber (1603–1668) vagy a Löwenstein urává emelt Johannes Kunckelius (?–1703) esete mutatja, hogy tudós emberek is hittek efféle orvosság lehetőségében. A 18. század egyik legjelentősebb orvosa, a vitalista Georg Ernest Stahl (1660–1734) is elméletben lehetségesnek tartotta a panacea előállítását.

Olykor persze veszélyekkel is járt az efféle kísérletezés. J. H. von Klettenberg lovag, alvezredes, a szász választófejedelemnek tett ígéretet, hogy

számára örök ifjúságot biztosító panaceát készít, ám mivel súlyos kiadásai ellenére sem ért el eredményt, sőt sikertelenül kerekét is próbált oldani, tudományos és földi pályafutását 1720-ban verpadon fejezte be.

Ma már nehéz rekonstruálni, miből készültek vagy készültek volna e készítmények. J. J. Mangetus 1704-ben Genfben kiadott *Bibliotheca chemica* című, hatalmas és érdekesítő gyógyszerészeti enciklopédiája szerint a panacea „ut credunt”, vagyis, amint hiszik, készülhet különféle ásványokból, fémekből, aranyból, higanyból, vitriolból, sőt embervérből is. Mangetus hozza a Harthmann-, illetve a Volkamer-féle panacea részletes receptjét is, így módunkban áll az előbbi az olvasó okulására itt fordításban közölni:

„Végy 1 drachmányi égetett antimon-ként, finomított vitriololajból vagy kénolajból 2 drachmányit, antimonból 1 drachmányit, digeráld (pállítsd) melegben tíz napon át, azután párold le üvegretortában homokon keresztül háromszor egymás után, mégpedig a lehető legkisebb lángon, csak a végén növelve a hőt, végül az így nyert anyagot öt órán át tömörítsd. Ezután vedd ki a lombikból az anyagot, mosd át rózsavízzel, és szárítsd meg. Végy ennek az anyagnak a porából 1 drachmányit, korallporból pedig 2 unciányit. Vigyázz, hogy pontosan adagold. Ez a szer mindent gyógyító orvosság, igen hatásosan izzaszt, és tisztítja a vért, ezért azután bármilyen, izzasztással gyógyítható betegségben képes segíteni, különösképpen pedig a szifilisz és a bőrbajokon. Ajánlott adagja 10–20 szemernyi.”

Mindehhez annyit érdemes még tudnunk, hogy 1 drachma 4,375 mai grammnak, 1 szemer vagy granum pedig a drachma egyhatvanad részének, vagyis 0,0729 grammnak felel

Patikabelső. Mylius, J. D.: *Opus medico-chymicum*. Frankfurt, 1618

meg. A receptért a fordító nem vállal semmiféle felelősséget.

A hírhedt Amwald-féle panaceaáról viszont sajnos csak annyit tudunk, hogy barnás por volt. Libavius szerint porrá tört gyöngyből, cinóberből, sáfrányból és higanyszublimátból állt. Amwald másik panaceájáról pedig bebizonyosodott, hogy nem egyéb, mint kenyér és bor olajos keveréke.

A panacea létezésében régen sem hittek túl sokan. A józanabb orvosok (B. Rolfinck, J. Weeling stb.) avval érveltek, hogy anatómiai helyükben, okaikban és tüneteikben egyaránt különböző betegségeknek semmiképpen

nem lehet azonos az orvosságuk. Hasonló véleményen volt az a Matthias Institoris (1708–1763) nevű, besztecebányai cipszer, vagyis felvidéki német származású orvostanhallgató is, aki Halléban 1780-ban a panaceáról írott disszertációjával szerezte orvosdoktori címét. Institoris, a panacea készítésének lehetőségéről folyó, heves, 16–18. századi viták összefoglalása és az arany mint mindent gyógyító szer egyértelmű elutasítása után kijelenti: „A panacea lehetősége mind a józan észnek, mind pedig a tapasztalatnak ellentmond. Hiszen ha a Legbölcsebb Istennek úgy tetszett volna, hogy egy efféle mindent orvosló gyógyszer kincsesbányáját tárja az arany képében az emberiség elé, ugyan mi szüksége lett volna arra, hogy emellett még a természet három országából származó milliónyi orvosságot is az emberiségnek adományozza?”

E logikus érvelés ellenére a panaceának mindmáig nem áldozott le a napja. Két módon is meg-megjelenik. Részint sikeres gyógyszereket, valóban hatásos szereket alkalmaznak egyre tágabb körben (így járt a kinin, az aszpirin vagy a világháborúban a „szulfigyin”), részint pedig titokzatos, „általános roboráló hatású” csodaszernek hirdetett kotyvalékok változnak a kitartó reklám hatására össznépi eledellé, egyszerre gyógyítva rákot, érelmeszesedést, impotenciát és torokfájást. Most már csak az a kérdés, mikor jön újra divatba a cornu unicornis.

DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS

Gyógyforrások és gyógyfürdők a magyar gyógyszerészet történetében

Mottó: „A Föld minden népénél megtalálhatjuk a vizek és források kultikus tiszteletét. Az ókor mythitológiai elképzelései a víznek általában és egyes vizeknek különösen nagy titkos erőt tulajdonítottak. A kultikus életben egyetlen más elemnek sem volt ehhez fogható nagy jelentősége. A gyógyfürdők előbb a vallásos kultuszhoz tartoztak, később pedig az empirikus medicina idején, a gyógyításban máig nélkülözhetetlen szerephez jutottak... A víz mindig a tisztaság szimbóluma volt. A fürdő testi és lelki megtisztulást jelent: a beteg léleknek bűnbocsánatot, a beteg testnek egészséget ad.”

Ez az eszmefuttatás 2001-ben, Gyula városában hangzott el, ahol mindkét haza gyógyszerészei közül sokan együtt voltunk. A nagy hírnű fürdőhely kínálta a témát, hogy a balneológia tudományáról és az azzal kapcsolatos gyógyszeres területekről hangozzanak el előadások, szélesítve gyógyszerészi látókörünket a fürdőgyógyászat területével.

A gyógyszerészet történetében lapozva azt mondhatjuk, hogy a fürdőügy és a gyógyforrások egykor szoros kapcsolatban voltak a gyógyszerészettel. A mi tudományunk máig súlyozottan kémiai alapokon nyugszik. A gyógyforrás pedig a kémiatudomány fejlődésének egyik legfontosabb forrása és katalizátora, a szorgalmasan kutató géniuszok között pedig nagy számban találunk gyógyszerészeket.

A gyógyvizek legértékesebb nemzeti kincseink közé tartoznak. Crantz bécsi vegyészprofesszor 1777-ben így értékelte ezt a kincsünket: „Magyarország ... borban, gabonában legkülönösebb ültetvényekben és a leggazdagabb ércbányákban a több európai országokat felülmúlja, éppúgy meghaladja azokat az orvosvizeknek bővségében és jóságában.”

A rómaiak idejében is híresek voltak a mai Buda területén fakadó hévizeink. A magyarországi gyógyforrásokról és -vizekről az első nyomtatott művet Wernher György írta, és 1549-ben Bázelen jelent meg *De admirandis Hungariae aquis* címmel. Magyarország csodálatos gyógyvizeiről és folyóiról szól.

A következő ismert mű Kolozsvári Jordán Tamástól való, aki 1580-ban a trencsénteplici

fürdőkről morva nyelven adott ki könyvet. Veste György nagyszebeni gyógyszerész „Erdély melegforrásairól” címen készített egy művet 1600-ban (*Orient*, 54, 230).

Az első nem hivatalos hazai fürdőorvosnak Moller Károly Ottó (1670–1747) besztecebányai orvos gyógyszerészt tekintik.

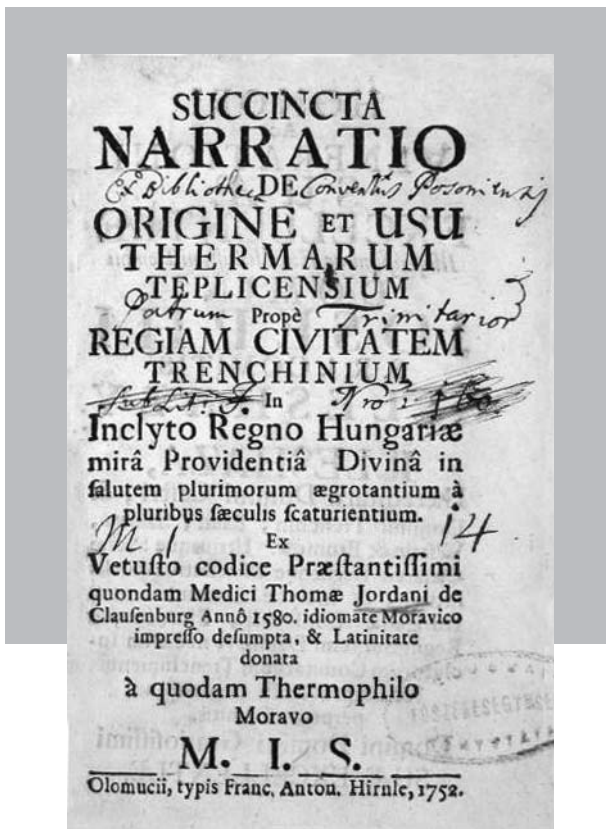
Alig van Európának olyan állama, mely a történelmi Magyarország gyógyvizeinek sokaságával versenyezhetett volna már a korai századokban.

A több évszázados ismertség ellenére fürdőink nagy részét még a 18. században is kezdetleges állapotban találjuk. A gyógyvizek számbavételét, kellő szakszerű vizsgálatát csakis az orvosoktól lehetett várni. Orvos pedig kevés volt az országban. Laboratóriummal alig rendelkeztek, a gyógyszeres felismerését és vegyszereit vették igénybe. Kezdetleges vizsgálati módszereikről, illetve a vizsgálatok fejlődéséről még szólunk.

A vízvizsgálatokkal a gyógyvizek gyógyító erejéről szerettek volna felvilágosítást nyerni, ez pedig a kémia tudományának fejlettségének volt a függvénye.

A Paracelsus nevével fémjelzett orvosi kémia korszakából származik az első részletesebb vízvizsgálati mű (*De balneis medicatis*), amelynek Leonhard Thurneysser orvos volt a szerzője, és 1572-ben jelent meg. Thurneysser vízvizsgálati eljárása fajsúlyméréssel következtet az oldott anyagok mennyiségére. Majd desztillálás után a maradékot méri, izzítja, oldja. Módszerében van helyes elv és megfigyelés is, de a zöme zavaros dolog számunkra.

Libavius 1597-ben már jóval egzaktabb. Először is felhívja a figyelmet arra, hogy az ásványvizeket a forrás közelében kell vizsgálni, hogy a gáz alakú alkatrészek (spiritus) szállítás közben el ne távozzanak. A sók mennyiségére úgy következtet, hogy egy megmért súlyú vásznat átitat a vízzel, azt megszáritja, újráméri. A sűrűre párolt vízből kiváló kristályok alakjából következtet egyes vegyületekre.

Kolozsvári Jordán Tamás a trencsénteplici gyógyvízről 1580-ban morva nyelven írott könyve latin nyelvű fordításának címlapja. Olmütz, 1752, Fr. A. Hirnle

Robert Boyle az ásványvíz vizsgálatáról szóló, 1685-ben megjelent műve igen sok újat tartalmaz. Tekintettel van a talajtani környezetre, vizsgálja a fajsúlyt, színt, átlátszóságot, szagot, mikroszkópos képet, üledéket, viszkozitást. A fémek kimutatásához csersavat, növényi kivonatokat, kénhidrogént alkalmazott reagenseként. A víz kémhatását ibolyakivonattal ellenőrizte. A 18. század elején Friedrich Hoffmann vízelemzése jelentősek.

A kémia történetének ún. flogiszton-korszaka a 18. század második felében kezdődött. A megnőtt fémszükséglet és gőzgéphasználat kialakította a szénbányászatot. Szükségszerűen igen fellendült az analitikai kémia. Marggraf, Cavendish, Priestley, Scheele és mások felfedezései jellemzik a korszakot. A svéd Torben Bergman (1735–1784) rendszerezte a kémiai analízis addigi ismereteit. A vízvizsgálatokról szóló összefoglaló művét 1779-ben jelentette meg.

Lavoisier, Lemery, Richter és mások munkássága vezetett a mennyiségi analízis, vagyis

a sztöchiometria kialakulásához a 18. század végén. A vízanalízis mindenkor függvénye volt tehát a kémiai analízis fejlettségének. Ugyanakkor a vízvizsgálatok hozzájárultak a nedves úton történő analízis fejlődéséhez. A minőségi elemzés legtöbb reakciója, eltekintve az organikus reagensektől, a 19. század elejére ismertté lett. A forrásvízvizsgálatok során ismerték meg a legtöbb reakciót. A mennyiségi meghatározás legősibb formája a gravimetria, módszerei a 19. század elejére alakultak ki. A térfogat analízis egyik formája, a titrimetria eredete a 18. század közepére nyúlik vissza. A 18. századi magyar vízvizsgálatok között is találunk olyan eljárást, amelyben a térfogat mérés csírája fedezhető fel. A titrálás metodikája, eszközei, több mérőoldat és indikátor ismertté vált a 19. század közepéig.

A kémiai analízis történetére való rövid utalás után a hazai gyógyvízvizsgálatokat korszakok szerint tekintjük át.

Moller Károly Ottó, a híres besztercebányai orvos gyógyszerész is foglalkozott vízvizsgálattal a 18. század elején. Az ő tanítványa volt Hermann András orvos, aki mint megyei fizikus megvizsgálta Trencsén megye forrásvizeit.

A kémiai analízis ismert módszereit Torkos Jusztus János pozsonyi főorvos vizsgálataiban fedezhetjük fel. Torkos Jusztus volt az első hivatalos magyar gyógyszerárszabás kidolgozója is. 1745–46-ban a pöstyéni, majd a dunaalmási gyógyvíz vizsgálatáról számolt be. A pöstyéni vízről a következő eredményt adta:

1. Igen tiszta és könnyű víz.
2. Éteres gáz.
3. Kéngáz.
4. Gyantás kénes zsiradék.
5. Kréta- és iszapföldhöz hasonló föld.
6. Középső természetű keserűs.

Torkos felfigyelt a hazai szikes vizekre, először vizsgálta az alföldi sziksót. A hamuszír és szóda között különbséget tett.

A Helytartótanács 1763-ban kötelezte először az orvosokat a forrásvizek számbavételére és megvizsgálására. A vízvizsgálat módszereire a következő előírást adta: „Vizsgálják meg a vizeket vegyileg, elpárologtatás, kicsapás, főzés, különféle lúgos és savas folyadékok beléjük öntésével és ízleléssel. Ennek az orvosi vizsgálatnak megejtése után fejtsék ki a vizeket felépítő elemeket.” A központi előírás nem sorol fel reagenseket. Kvantitatív vizsgál-

latra nem kötelezett a rendelet. A módszerek alkalmazását tekintve az orvosok módszereinek megválasztására az az egyetem volt hatással, amelyen a diplomájukat szerezték. A rendelet idejében keletkezett analízisek nem haladták meg Torkos Jusztus akkor már több évtizedes módszerét.

A két hazán belül Erdély saját értelmiséggel rendelkezett. Az ottani magyar és szász orvosok a külföldi protestáns egyetemek hallgatóiként más tudással, más-más módszerekkel érkeztek haza. Erdélyben Mátyus István végezte az első jelentős vizsgálatokat. Módszerei kifogástalanoknak tekinthetők ma is. Helyesen állapította meg, hogy a borvizekben megjelenő buborékokat nem a levegő okozza, hanem „a legtisztább és vékonyabb éltető éggel tsudálatosan egybekötvetett, különös természetű savanyú, igen tiszta és repülő spiritus, a minéműt a kénköben tapasztalnak, midőn először meggyúl”. Chenot Ádám erdélyi főorvos 1773-ban fordult a megyékhez, hogy „a körzetükben előforduló ásványvizekről feljegyzéseket készítsenek: írják le az előfordulási helyet és vidéket, továbbá minden egyesnél jegyezzék fel, alkalmazzák-e és milyen betegségek gyógyítására...”

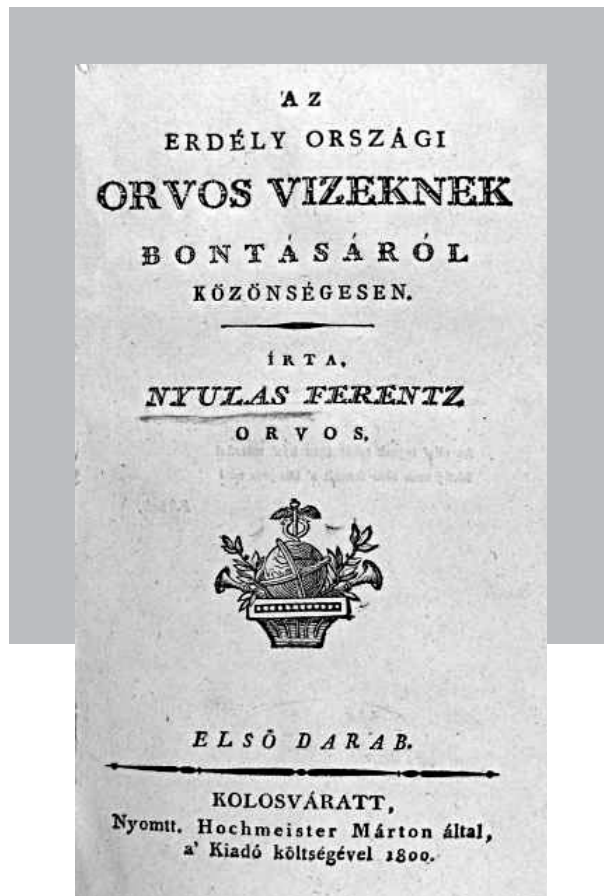
Staehling József pozsonyi orvos 1772-ben könyvet írt a gyógyvizek analíziséről. Vizsgálati módszereit Crantz bécsi professzor is elismerte.

Az egyetemi orvoskarunk első kémiaprofesszora Winterl Jakab maga is foglalkozott a vizek vizsgálatával. Módszereit nyomtatásban tanítványa, Oesterreicher József jelentette meg 1782-ben. Winterl dolgozott ki elsőnek módszert a vizek oxidálható alkatrészeinek meghatározására. Oxidálószerként salétromsavat használt. A kapott eredményt a vízben található flogiszton mértékeként értelmezte. Winterl már nemcsak minőségi, hanem mennyiségi elemzést is végzett.

Ebben az időben a korabeli külföldi tudósok is egyre inkább áttértek a kvantitatív analízisre, amihez már jobban felszerelt laboratórium is kellett.

A svéd Bergman említett módszeres analízisének elterjedése és új módszerek megjelenése rövid idő alatt elavulttá tette a régieket. A 18–19. század fordulója körül a gyógyvizek előző vizsgálatainak megismétlése alkalmával több igen értékes munka született.

1800-ban Kolozsvárott látott napvilágot

Nyulas Ferenc: *Az Erdélyi országai orvos vizeknek bontásáról.* Az I. kötet címlapja. Kolozsvár, 1800, Hochmeister Márton

Nyulas Ferenc erdélyi főorvos háromkötetes munkája *Az Erdélyi országai orvos vizeknek bontásáról* címmel. Ez a mű az első magyar nyelvű kémiai könyv. Nyulas Bergman módszerét követte, művének egy kötete a „bontás” elméletét és módszereit ismerteti Bergman szerint. A radnai vizekről közölt eredményeit 150 év elteltével erdélyi tudósaink modern módszerekkel megismételték, és meglepő egyezést találtak a régi és a mostani eredmények között. Nyulas mutatott rá először, hogy a természetes vízben jelen lehet mangán.

Pesten Kitaibel Pál (1757–1818) vízvizsgáló módszerei tartottak lépést a tudomány haladásával. Kitaibel fáradhatatlanul dolgozott az ország növényeinek, ásványainak, kőzeteinek és vizeinek feltérképezésén. Mind egyik területen igen kiemelkedő eredményeket ért el. Az ammónia kimutatására eredeti eljárást dolgozott ki. Magyarország 150 ásványvizét elemezte, sokat első ízben. Vízeanalíziseit főként 1813–14-ben végezte. A Nagy

összefoglaló munkáját, a *Hydrographia Hungariae* halála után, 1829-ben adták ki. Kötetben volt hazánkban a gyógyvízvizsgálatok legnagyobb szervezője. Kötetben munkásságával befejeződött az a korszak, amikor minden orvosnak kötelessége volt környéke gyógyvizzeit vizsgálat alá vetni. Egyre kevésbé lehetett megfelelő az elemzés, amelyet egy orvos a maga hiányos felszerelésével elvégezhetett. Ezt a feladatot hamarosan a gyógyszerészek látták el, a 20. századtól a vegyészekkel közösen.

A Nyulas által lerakott alapokon indultak meg a 19. századi új gyógyvízvizsgálatok. Az egyetemi gyógyszerészképzés egyik fő tantárgya a kémia volt. A kémia a 19. század elejéig elért fejlődése és oktatása, valamint a folyóiratok és szakkönyvek hozzáférhetősége lehetővé tette, hogy a gyógyszerészek az analitikai kémia elsőrendű művelői legyenek. A korábbi századokban is nagy jelentőségű volt a gyógyszerészek kémiai munkássága, hiszen gyógyszerész volt többek között: Scheele, Margraff, Klaproth és Fresenius is.

A század közepére általánosan használták a sók megnevezésére a svéd Berzeliusnak a tízes években közreadott dualisztikus elektrokémiai elméletét, atomsúlyait és a máig is használatos vegyi jelöléseket.

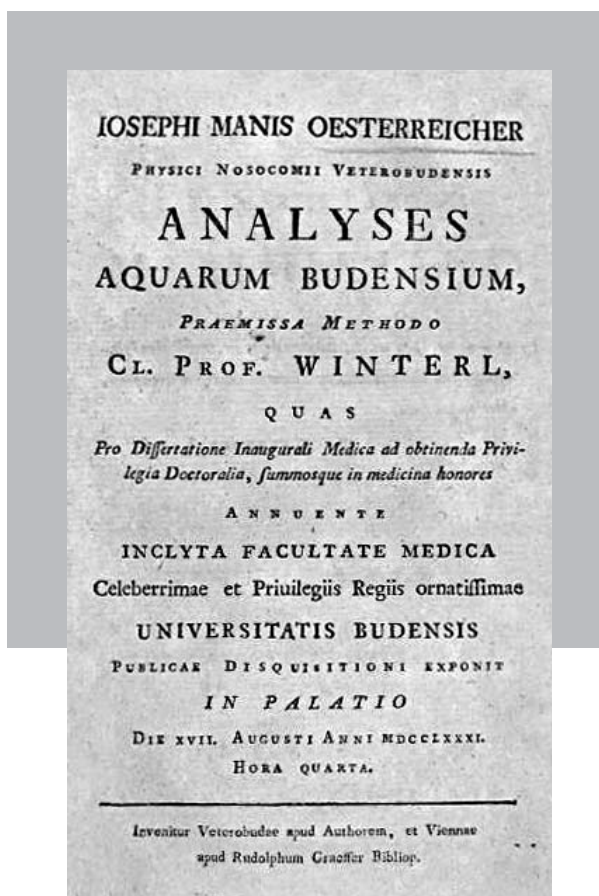
A század első felében néhány orvosdoktori értekezés témája a vízanalízis. Ötvös Ágoston „Erdélyország gyógyvizeiről” címmel írt orvosdoktori értekezést Pesten 1836-ban.

Brassoványi Péter 1846-ban készített orvosdoktori értekezésében „az ásványvizekről mint gyógyszeréről” írt. Külön fejezetben tárgyalta az ásványvizeket „vegyalkati szempontból”. Az edényekbe töltés és dugaszolás célszerűségeit is említi, ha „az ásványvizeket távol azok ered- s felbuzgási helyétől alkalmazzuk gyógycélok elérésére”. A „használatnemekről” pedig így szól: „A mi az ásványvizeknek az életművezetes test helyeire s egyes rendszereire való alkalmaztatását illeti – ez két alakban divatlik, vagy t.i. italul szolgálnak vagy fördőkül.” Az ásványvizek hatásait a vegytartalom alapján osztályokba sorolta. Brassoványi értekezésében és a korszak más műveiben is élvezhetjük a nyelvújítás olykor ízes kifejezéseit.

Az 1840-es években Tognio Lajos, a pesti egyetem orvosprofesszora tucatnyi dolgozatot jelentetett meg különféle hazai ásványvizek-

ről, maga is végzett vízanalízist.

Dr. Deutsch Ferenc Temes megye főorvosa 1847-ben németül, 1849-ben magyar nyelven térképet jelentetett meg az ásványvizekről: *Magyarország ásványvizei és Erdélyország némely nevezetesebb ásványvize*. A szerző munkássága és térképe századunk szakirodalmában ismeretlen. Magyarországról 80 forrást, Erdélyből 20-at nevez meg, megadva „vegybontásuk” eredményét is. Vegyületnevei a Berzelius szerinti dualisztikus nevezéktant követi, magyar nyelven a Bugát-féle nyelvújítási nomenklaturát használja. Deutsch térképén található vegyelemzett források csupán egyötödét jelentették a korban ismert és szakkönyvekben publikált gyógyvizeknek. Térképén a vízanalizálók között négy gyógyszerész nevét találjuk. Dorner József (1808–1873) gyógyszerész, botanikus Pöstyén hévizét vegybontotta. Láng Adolf Ferenc (1795–1863) Nyitrán volt gyógyszerész, neves botanikus és ásványtani tudós.

Winterl Jakab a budai vizek analizéséről szóló munkájának az Oesterreicher József által gondozott kiadásának címlapja. Buda, 1781, Typ. Reg. Universitas

Számos bel-és külföldi tudományos társaság tagjául választotta. Első gyógyszerész akadémikusunk. Az első magyar nyelvű gyógyszerészszaklap, a *Gyógyszerészi Hírlap* megindítója 1848 augusztusában. Két gyógyvízvizsgálásról is tudunk, bár azokat nem publikálta. A Nyitra megyei Büdöskő és a világhírű Pöstyén fürdő vizeit analizálta. A *Gyógyszerészi Hírlap*-ból megtudjuk, hogy már 1848-ban létezett Pesten „termésvizsgálók illetve osztálya”, ahová ásványvizet és ásatási anyagot lehetett küldeni közérdekből való megvizsgálásra. Mittermayer Ferenc (1784–1828) szombathelyi gyógyszerész és városbíró 1824-ben Sós-kút ásványvizéről értekezett. Dr. Wágner Dániel (1800–1890) pesti gyógyszerész az első gyógyszervegyészeti gyár megalapítója, 1848-as híres reformjaink kidolgozója. Tudományos munkássága két nagy területen volt kiemelkedő, a botanikában és a kémiában. Az 1834-től 1863-ig foglalkozott gyógyvízvizsgálással. Eredményeit kezdetben az *Orvosi Társaság* publikálta. Megvizsgálta a Garam völgyében fekvő Szliács, a szlavóniai Daruvár és Lipik 64 fokos hőforrását, Zólyom megye, Buda és a Vas megyei Tarcsa híres ásványvizeit. A mesterséges ásványvizekkel is foglalkozott. Wágner a vízben oldott gázoknak igen nagy fontosságot tulajdonított a gyógyvíz hatása szempontjából.

A hazai gyógyvízvizsgálás következő nagy és klasszikus korszaka az 1860-as évektől kezdődött. A gazdasági fellendülés, vasutak, utak és szállodák építése fürdő-kultúránk virágkorát hozta. A természettudományok rohamosan szaporodó új eredményei az orvos- és gyógyszerészeti tudományokban, így a gyógyvízvizsgálás és -felhasználás területén is jelentkeztek. A kémiai analízis fejlődése szükségszerűvé tette, hogy a század második felében ismét megvizsgáljanak minden forrást.

A kémia és botanika tudományának fejlesztése és gyakorlati alkalmazása az orvosok helyett egyre inkább a gyógyszerészek feladatává vált. A gyógyvízvizsgálásokat elsősorban gyógyszerészek végezték. A gyógyszerészeket oktató kémiai professzorok – mint Than Károly, Hankó Vilmos, Ilosvay Lajos, Lengyel Béla, Winkler Lajos és mások – tudományos munkássága szorosan kötődött az ásványvizek vizsgálatához.

A hatvanas évektől meginduló gyógyszeré-

szi szakajtó különös figyelmet fordított a gyógyfürdőkről és gyógyforrásokról szóló hírekre és vizsgálatokra. A *Gyógyszerészi Hetilap*-ban találjuk a legtöbb dolgot, 1862–1906 között 40-et.

Than Károly munkássága meghatározta a korszak vizálmáziseinek színvonalát. Than Károly (1834–1908) 1864-ben javasolta a világon elsőként, hogy az ásványvízelemzések eredményét ne sókká csoportosítva adják meg, hanem az elemzésnél kapott alkatrészek mennyiségében vagy ezen alkatrészek egyenértékének százalékában. Than Károly ezt a megállapítást évtizedekkel az Arrhenius-féle ionelmélet megalkotása előtt tette. A svéd Arrhenius később Nobel-díjat kapott munkásságáért. Than Károly eljárását és elsőségét elismerték, később nemzetközileg elterjedt, ma is ezt használjuk. Than Károly ezt a világhírűvé lett javaslatát „Az ásványvizek vegyelemzésének összeállításáról” címen 1864-ben a Magyar Orvosok és Termésvizsgálók Nagygyűlésén Marosvásárhelyt tette. Előadásából idézem a következőket: „Ha az ásványvizek vegyelemzésének szokásos összeállítási módját kellő tárgyilagossággal bíráló alá vesszük, azon meggyőződésre jutunk, hogy ezen összeállítások a vizeknek valódi alkatát nemcsak ki nem fejezik, hanem e helyett oly képzelt alkatot tárnak elénkbe, mely a legtöbb alkatrészt illetőleg mind minőségi, mind mennyiségi tekintetben határozottan téves.”

Állítását az állandó súlyviszonyú vegyületek és a változó súlyviszonyú keverékek példájával vezette le. Az ásványvizeket különféle sók vízben oldott keverékének tekintette.

Than így magyarázott az ionok és a disszociáció ismerete előtti években. Javaslatát: „Fejeztessenek ki minden egyes elemi alkatrészeknek azon mennyiségeit, melyek 1000 súlyrész vízben foglaltatnak, úgy mint azok az elemzés közvetlen adataiból kiszámíttatnak, a nélkül, hogy egymás közt képzelt sókká lennének felosztva.”

A 19. században a vizálmázis olyan mértékű tökéletességre jut, hogy napjainkban is az akkori eredményekkel minősítik legtöbb gyógyvizünket.

Hankó Vilmos (Parajd, 1854 – Budapest, 1923) egyetemi tanár, akadémikus, a balneológia egyesület elnöke. A század végén minden forgalomba került forrás vizét ellenőrizte. 1897-

ben 65-féle ásványvíz volt kereskedelmi forgalomban. Hankó Vilmos szorgalmazta a vizek bakteriológiai vizsgálatát is. Vallotta, hogy „az ásványvizet nem tekinthetjük a gázok és sók élettelen oldatának. Az ásványvíz individuum; individualitását fizikai és kémiai tulajdonságai, meg élettani hatása szabják meg”.

Lengyel Béla (1844–1913) vegyészprofesszor, akadémikus 1872-től a pesti egyetemen a gyógyszerészek kémiaoktatója. Több forrásvíz elemzését elvégezte. 1884-ben Ásványvíz-Vegyelemző Intézetet alapítottak, hogy a hazánk ásványvizeiben rejlő óriási tőkét jobban ki lehessen használni. Az intézet mindössze hat évig állt fenn. Vezetője Lengyel Béla volt. Az intézet feladata volt, hogy vízvizelmezéseket végezzen, az ásványvízforrásokat időnként meglátogassa, letöltésüket ellenőrizze, a fürdőhelyek fejlesztésére javaslatot tegyen. Működése alatt 27 ásványvíz elemzése készült el. A gyógyszerészi szaklapok az intézet működéséről szóló dolgozatokat rendre közölték.

Az ásványvizeink korabeli gazdasági jelentőségére jellemző kimutatás a *Révai Nagy Lexikona* export-import táblázata. Behozatalunk 8 országból 70–80 métermázsa gyógyvíz. Kivitelünk 42 országba évi 220–230 métermázsa. A kiviteli helyek között ott találjuk Ausztráliát, Dél-Amerika államait, távol-keleti országok sorát, Indiát stb.

Ilosvay Lajos (Dés, 1851 – Budapest, 1936) gyógyszerész, műegyetemi tanár, az MTA tagja és alelnöke volt. Több gyógyforrás analízisét készítette el. A torjai büdösbarlang levegőjének kémiai és fizikai vizsgálatával is foglalkozott 1896-ban.

A gyakorló gyógyszerészek közül a század második felében Scherfel Aurél (1835–1888) felkai gyógyszerész munkássága a leggazdagabb. A Magas-Tátra és a Szepesség flórájának leírója. A felkai Tátra-múzeum létrehozója és első igazgatója volt. A növények leírása mellett a Tátra-vidék ásványvizeit elemezte jól felszerelt laboratóriumában. A bécsi és a budapesti gyógyszerészeti kiállításon kétszer is nagy elismerésben részesült a Tátra-vidék flórájának és ásványvizeinek bemutatásáért. 1864–1894 között 17 közleménye jelent meg a vízanalíziseiről.

Az MGYT értesítője 1928-ban így emlékezett rá: „Scherfel élete és működése fényesen bizonyító példája annak, hogy egy gyógyszerész

minden tudományos intézet nélkül, a maga patikája laboratóriumában is tud maradandó alkotásokat létrehozni, melyek nevét halhatatlanná, emlékét pedig áldottá teszik” (Cornidesz Károly: Scherfel V. Aurél emlékezete. *MGYT Ért.* IV. 1928, 5, 277–280).

Winkler Lajos (1863–1939) gyógyszerész, híres tudós, egyetemi tanár, akadémikus, gyógyszerkönyvszerkesztő. A klasszikus analízis fejlesztésének a 20. században legnagyobb képviselője. A térfogatós analízist és a gravimetriát gazdagította új eljárásaival. Ő írta Lunge és Berl alapvető kémiai analitikai könyvének a vízzel foglalkozó részét. Az ásványvizek elemzése vezette őt a módszerei kidolgozásához. Gáznemű és illékony vegyületek, különféle elemek egymás melletti meghatározása fűződik a nevéhez. Ezekre ráismerünk, ha csak vízvizsgálatainak címeit áttekintjük:

A jódnak ásványvizekben való meghatározása. 1887. (jodometria)

A vízben főloldott oxigén mennyiségi meghatározása. 1888.

Ammónia és szénsav meghatározása a természetes vizekben. 1899.

A természetes vizekben foglalt Calcium és Magnesium meghatározásáról. 1901.

A természetes vizekben oldott gázok meghatározása. 1901.

A természetes vízben foglalt ammónia, salétromsav és salétromossav meghatározása. 1901.

Természetes vizek Chlor-tartalmának meghatározása. 1901.

A természetes vizek szénsav-tartalmának meghatározásáról. 1901.

Kis mennyiségű Hydrogen-sulfid meghatározása természetes vizekben. 1901.

A természetes vizek reducáló képességének meghatározásáról. 1903.

Az analitikát nem annyira tudománynak, mint inkább művészetnek tekintette. Zseniális eljárásai is erre utalnak, és mindezt a természetes vizek titkainak megfejtésével kapcsolatban tette.

Karlovsky Geyza (1860–1936) ismert szakíró, lapszerkesztő 1888-ban lefordította és kiadta Bunsen könyvét *Útmutatás az ásványvizek elemzéséhez* címmel.

Molnár János (1814–1885) a Szent János Kórház gyógyszer-tárának gondnoka, jeles kémikus, „Pest város törvényszéki vegyészé” (1869-től). 1846–1883 között jelentek meg munkái.

Szerteágazó szakirodalmi munkásságából kiemelkednek törvényszéki vegyelemzése és vízanalízisei. Több mint 40 hazai ásványvízelemzés eredményét tette közzé. Gyógyszertárában jól felszerelt laboratóriuma volt: színképanalízist is végzett. Buda és Pest artézi kútjai, hideg és meleg forrásvizei, Alap, Bikszád, Panlova, Szolyva, Ajnácskő, Nagyigmánd, Vichnye, Szinnye-Lipótz, Luch, Csíkzsögöd stb. forrásait vizsgálta.

Schmidthauer Antal (1816–1888) komáromi gyógyszerész fedezte fel 1862-ben Nagyigmánd határában az igmándi keserűvíz forrását. 1879-ben igmándi „ásványsóterményeiért” bronzérmes kiállításon.

Szilárd Béla (1884–1926) gyógyszerész Lengyel Béla műegyetemi intézetének tanársegéde, Weszelszky Gyula (1872–1940) gyógyszerésszel együtt a hazai radiokémia úttörője.

A radioaktív sugárzást Becquerel 1896-ban fedezte fel. Szilárd Béla már 1905-ben vizsgálta és kimutatta az igmándi keserűvíz radioaktivitását. Ugyanebben az évben a radioaktív sugárzások biológiai hatásáról és a radioaktív gyógyszerekről értekezett. 1906-ban közölte a *Gyógyszerészi Közlönyben* „A rádium kimutatása forrásvizekben” című dolgozatát. A víz radioaktivitásának kimutatásához abból indult ki, hogy ha „a víz radioaktív, rendszerint radioaktív a forrásban előforduló iszap is”. Ezt szobahőmérsékleten megszárította, és porrá dörzsölte. Sötétkamrában fényérzékeny lemezre vékony papírt helyezett, arra pedig fémtárgyakat, például érméket rakott. Az egészet 2 mm vastagon behintette az iszap porával, és 5-6 napig félretette a jól elzárt sötét dobozba. Ezután előhívta a lemezt. „Ha az iszap radioaktív volt, úgy a lemez sötét lesz, és világos foltokként tűnnek elő az alkalmazott fémtárgyak sziluettjei.” A hibalehetőségekre is felhívta Szilárd Béla a figyelmet: a víz kénhidrogén-tartalma és más zavaró tényezők lehetnek, vagy ha ez a módszer nem vezet eredményre, akkor elektroszkópos vizsgálattal

dönthető el a radioaktivitás. 1909-ben a *Gyógyászat* lapjain hosszú összefoglaló tanulmányt tett közzé: „Az ásványvizek meg a levegő radioaktivitásáról és annak jelentőségéről”.

Végezetül megemlékezünk a Békés megyei vízelemző gyógyszerészekről is. Kiss Ferenc szeghalmi gyógyszerésznek 1863-ban jelent meg dolgozata „A várhelyi keserűvíz vegyébontásáról” címmel a *Gyógyszerészi Hetilapban*. Várhely-puszta Szeghalom határában van. Az ásott kút vizét igen részletes vizsgálatnak vetette alá. Eljárásait és eredményeit közzétette. Fia, ifjabb Kiss Ferenc szintén szeghalmi gyógyszerész „Az orosházai Gyapáros tóvizről” címen értekezett 1885-ben. A víz jód-tartalmát az Alföld területén található egykori tengernek és az azt követő rétegeképződéseknek tulajdonította.

Ezen áttekintésből is kirajzolódott, hogy a vízanalízisek és a gyógyszerkémia fejlesztése ugyanazon tudósaink nevéhez fűződik. Gyógyszerkönyveink rangját egy tudós-tanítványi sorozat nevei fémmel jelzik: Than, Winkler, Schulek professzorokéi. Az ásványvíz-analízis iránti elkötelezettség is így szállt mesterről tanítványra. A felvázolt történelmi sor alapján természetesnek tarthatjuk, hogy az 1920-as években az Országos Közegészségügyi Intézet Kémiai Osztálya Schulek Elemér vezetésével ásványvíz- és ivóvíz-analíziseket végzett. 1927-ben ezek száma nagyobb volt, mint a gyógyszervizsgálatok száma.

Vázlatosan áttekintettük a gyógyvízügy és a gyógyszerészet kapcsolatát. Nemzeti kincsünk értékének, minőségének kimutatásán évszázadokon át gyógyszerészek is fáradoztak. Kémiai tudományunk fejlődéséhez a vízvizsgálatok is nagymértékben hozzájárultak. Minden magyar gyógyszerész szívét büszkeség töltheti el, amikor a Kárpát-medence bármely forrását felkeresi, fürdőjében időzik, hiszen annak a víznek a titkait is gyógyszerész eleink fürkészték.

DR. GRABARITS ISTVÁN

80 éve, 1928. február 26-án, vasárnap (!) délelőtt 11 órakor alakult meg a Magyar Orvosok Rheuma Egyesülete (MORE), a mai Magyar Reumatológusok Egyesülete (MRE) jogelődje, mint „a Nemzetközi Rheuma Ellen Küzdő Egyesület magyar fiókegyesülete”.

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből

A Magyar Orvostörténelmi Társaság Orvosi Numizmatikai Szakosztályának hagyományos őszi ülésére 2007. november 24-én került sor a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeumban. Az összejövetelek megszokott helyszínéül szolgáló tanácsterem egy – a pestis ma is izgalmas kérdéseivel foglalkozó igen tartalmas és kiválóan megrendezett – kiállítás miatt foglalt volt. A mintegy 40 fős hallgatóság számára így csak egy jóval kisebb terem állt rendelkezésre. Ez sajnálatos módon némi zsúfoltságot eredményezett, de végül is nem zavarta sem az előadókat, sem pedig az érdeklődőket.

Az elnöki köszöntő és bevezető után a hivatalos program dr. Vértes László két rövid előadásával indult. Az elsőben a hajdúszoboszlói Hőgyes Endre Gimnázium jubileumi Hőgyes-plakettjének egy eddig ismeretlen változatára hívta fel a figyelmet, a másodikban Horváth Sándor éremművész alkotásaival ismertette meg a hallgatóságot. Mindkét előadását a tőle megszokott alaposág, szakmai igényesség és élvezetes stílus jellemezte. Külön örömeinkre szolgált, hogy meghívta Horváth Sándor éremművészt is, aki – hagyományainknak megfelelően – lehetőséget kapott a személyes bemutatkozásra is. A megtekintésre közreadott szép érmei közül az orvosi és az irodalmi többségükben portrés érmek nyerték meg első sorban a hallgatóság tetszését.

A második előadó szakosztályunk alelnöke, dr. Bóna Endre volt. „Szent-Györgyi Albert emlékezete érmeken” című előadásában a Nobel-díjas professzorról készült érmeiket ismertette. Az előadó a kérdés kétségkívül leghivatottabb ismerője és ismertetője, aki most is bizonyított!

Előadásának célja elsősorban a professzor érmeken megjelenített „arcainak” a bemutatása és elemzése volt. Az elmúlt évtizedekben készült 43, Szent-Györgyit ábrázoló érmet 26 művész készítette. Nagy élmény volt az egyes művé-

szek egymástól olykor jelentősen eltérő látásmódját és az ugyancsak eltérő, sajátos, de a meghatározó arcvonásokat ennek ellenére mégis minden érmen hűen megörökítő ábrázolását egy csoportban látni, s közben a hivatott szakértő lényegre törő és pontos magyarázatát hallgatni.

Harmadik előadónk dr. Csoma Zsigmondné, szakosztályunk titkára volt, aki a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum éremgyűjteményének néhány újabb szerzeményét mutatta be.

Az ismertetett szép érmek közül Cyranski Mária 1982-ben készült Hetényi-érmét (a Magyar Diabétesz Társaság pályadíját) és a Budavári (I. kerületi) Önkormányzat Semmelweis-díját (Kampfl József, 2006) külön is érdemes megemlítenünk.

Az előadások sorát dr. Mészáros M. János *Az állatorvos-képzés 1818-tól 2004-ig elhunyt tanárainak és előadóinak sírjai* című, 2007-ben Budapesten megjelent könyvének a bemutatója

zárta. A kötetet a szerző ismertette, aki az állatorvosi numizmatika legszakavatottabb kutatója és szakírója. Jelenleg mint állatorvos-történész mutatkozott be. Gazdagon illusztrált, gondosan szerkesztett könyvében sokéves kutatómunka eredményeként 145 állatorvos elődnek állít maradandó emléket. A munkának numizmatikai vonatkozásai is vannak, így érthető, hogy az Orvosi Numizmatikai Szakosztály örömmel tett eleget azok kérésének, akik a könyvet már ismerhették, s javasolták bemutatását.

Az előadásokat számos hozzászólás és kiegészítés követte. Az ülés hivatalos programjának lezárása után – hasonlóan az eddigi összejöveteleinkhez – most is lehetőségünk nyílt kötetlen baráti beszélgetésekre, szakmai eszmecserekre.

A szakosztály következő, tavaszi ülésére 2008 áprilisában kerül majd sor. A részletes meghívót az *Orvosi Hetilapban* is közzé fogjuk tenni.

DR. JAKÓ JÁNOS

Szent-Györgyi Albert-érem.
Készítette Lapis András

SULFIVIT

Kénes gyógyfürdő-koncentrátum – egy új gyógyhatású készítmény

Nyugdíjba vonulásom adott kiindulópontot az elhatározáshoz, hogy valamilyen aktivitást a jövőben is kifejtssek. Akkoriban, ahogy emlékezetem az elmúlt évtizedeken végigsiklott, föl tettem magamnak a kérdést: vajon volt-e értelme a tudományos munkának, amellyel életem jelentős részét eltöltöttem? A tudományos munkát generáló állandó mentális aktivitás jelentősége kézzelfogható. De ha az anyagi haszon oldaláról nézem, akkor bizony mást mutat a mérleg, mert az idő ráment, de pénzt nem hozott. Akkor gondoltam arra, hogy ismereteimből valamit aprópénzre kellene váltani, és olyan módon kellene megközelíteni kísérleti témákat, hogy az eredmény piacon értékesíthető termékek előállításához vezessen. Ebből a koncepcióból született a SULFIVIT kénes gyógyfürdő-koncentrátum kifejlesztése.

A SULFIVIT-ban a harkányi termásvíz összetételét próbáltam modellezni a reumás és bőrbetegségek kezelésére. A feladat kémiai ismereteket igényelt, de nem volt számomra idegen, hiszen az igazgatás és a belosztály mellett a kórház laboratóriumát is vezettem. A kezdetben könnyűnek tűnő feladat – hogy a megfelelő ionokat egy oldatban összehozzam – első kísérletei után kiderült, hogy komoly kihívással kell megküzdeni. Problémaként jelentkezett a kompatibilitás, nevezetesen, hogy milyen sókból lehet olyan oldatot létrehozni, melyben az egyes komponensek nem károsodnak, nincs benne kicsapódás, továbbá hogy hogyan lehet biztosítani a stabilitást. Ahogy a munkát elkezdtem, lakásom kémiai laborrá változott át, poharak, lombikok, kémcsövek, pipetták és vegyszerek foglalták el a cserépkandalló lapját, az asztalt és az ablakpárkányokat. A legnehezebb feladat az oldat stabilitásának – a szulfid-koncentráció állandóságának – a biztosítása volt, mivel az oldatban a hidrogén-szulfid (H_2S) igen gyorsan bomlik, és a szulfid kénné oxidálódik. A készítményben az esszenciális hatóelem a két vegyértékű szulfid, amely a bőrön keresztül, tehát a fürdővízből is felszívódik. Az

elemi kén indifferens, a mozgásszervi terápiában hatástalan. Amikor a poliszulfidot vízben oldottam, az oxidációs folyamat eredményeként rövid idő múlva kicsapódott a kén. Hosszas kísérletezés után sikerült megoldást találni a szulfid stabilitásának hosszú évekre szóló megőrzésére, ami ebben a tekintetben nívó, új felfedezésnek számít.

Miután az anyaggal elkészültem, arra gondoltam, hátravan még a feketeleves, azaz ahhoz, hogy eladható termék legyen belőle, végig kell vinni az eljárást az engedélyezési hatóság fórumain, vagyis az Országos Gyógyszerészeti Intézet hivatalain. Beszéltem olyanokkal, akik ezen a területen már rendelkeztek tapasztalatokkal, és nem láttak okot a túlzott bizakodásra. De nem sokat teketóriáztam, fölvettem és bemutattam az első „készítményemet”. Meglepetésemre az OGYI-ban kedvező fogadtatásban részesültem, segítőkészséggel, a megoldások elősegítésének a törekvésével találkoztam, és végül a kész terméket mint gyógyhatású készítményt nyilvántartásba vették.

Úgy gondolom, a SULFIVIT-nak megvan a jelentősége és a helye a terápia arsenáljában. A reumás-mozgásszervi panaszok kezelése óriási feladatot ró az egészségügyi ellátásra. Eddig páratlan lehetőséget kínált gyógyfürdőink kihasználása, azonban ennek jövőbeli bizonytalansága és sok beteg számára objektív körülmények miatt való elérhetetlensége (utazás, költség, mozgáskorlátozottság) az alternatív megoldások keresésére indít. Kitűnő lehetőséget jelent a SULFIVIT, mert otthon, a fürdőkádban előállítható belőle a kénes gyógyfürdő, amelyet a higiéniai vagy egyéb szempontok miatt sokan előnyben részesítenek a nyilvános fürdőkkel szemben. A készítmény az árát és könnyű elérhetőségét (gyógyszertárban, gyógynövényboltban) tekintve azok számára is megoldást nyújt, akik egyébként a hivatalos gyógyfürdőket nem engedhetik meg maguknak.

DR. DEBRECENI LÁSZLÓ

A narcizmus szorításában

Lelki jelenségek az „önimádat társadalmában”

Christopher Lasch amerikai író, publicista 1978-ban adta közre *The Culture of Narcissism* című könyvét. Nagy siker lett az angolszász országokban. Az Európa Kiadó 1984-ben adta ki magyar nyelven *Az önimádat társadalmá* címen. Nálunk is jelentős figyelmet keltett.

Tézise szerint a nyugati ipari társadalmak, különösen az Egyesült Államok az önszeretet kultúráját fejlesztették ki, és így megváltozott az emberek lelkülete és kapcsolati világa.

„Az önbecsülés mások elismerésének és tetzésnyilvánításának a függvénye lett és minőségi változásokon ment át ... Ma az emberek olyan elismerésre vágnak, mely nem tetteiknek, hanem személyes tulajdonságaiknak szól. Voltaképpen nem a megbecsülést kívánják, inkább azt, hogy körülrajongják őket. Nem dicsőségre vágnak, hanem a hírnév csillogására, izgalmára. Inkább irigyeljük, semmint tiszteljük őket” (78–79).

A könyv a narcisztikus kultúra ismérvének tekinti a sztárkultuszt, a fogyasztói lelkületet, a szépség és a fiatalság kultuszát, az önértékelés sikerekre, illetve elismerésre való építését, a saját énnel való túlzott foglalkozást. Ennek jegyében csökken a másik ember iránti érdeklődés, gyengül a kötődés és a szeretet, a teljesítmény helyett a látszat a lényeg.

Lasch kötete egyike volt a korszak számos kultúra-, illetve társadalomkritikai kiadványának, amelyek mind jelentős visszhangot váltottak ki a közvéleményben, főleg az Egyesült Államokban. David Riesman *A magányos tömeg* című munkája a nagymértékű individualizálódást és a külső elvárások által vezérelt viselkedést emelte ki. A tömegkultúráról szóló könyvek a média általi manipuláció általánosságát, egy White nevű szerző *Szervezeti ember* című műve pedig a munkahelyi túlalkalmazkodást, önfeladást emelte ki. Később jöttek az inger-, illetve izgalomkeresés általános törekvésére rámutató írások. Ezek közül a legújabb Ulrich Beck *A kockázat-társadalom: út egy másik modernitásba* című műve.

Mindegyik elmélet a régi emberi értékeket, a hagyományos morált siratta el. Helyette felszínes és hiú törekvéseket talált, amelyek hoszszabb, de gyakran már rövidebb távon is tulajdonképpen károsak az emberekre. Az ilyen elméleteket szívesen fogadták a volt szocialista országokban is, hiszen a kapitalizmus által keltett elidegenedés, elszemélytelenedés marxi képét rajzolták meg.

Amint azóta kiderült, mindegyik divatos felfogásban volt igazság, de a leírt trendek igencsak rendszerfüggetlennek bizonyultak. Például a volt szocialista rendszerekben is beindult a fogyasztási őrület, még ha később is, és minden nyugati jelenség még nyilvánvalóbban és karikatúraszerűbben mutatkozott meg a Szovjetunió felbomlása után a szocialista világban.

Az önszeretet, a narcizmus a társadalom-lélektanban, a segítő szakmák elméleteiben maradt meg aktuális problémaként. Mint az ókori Narcissus esetében, az önimádat a mai emberben is kárt okozhat, a saját – idealizált – képmásának kultuszába belebetegedhet, akár súlyosan károsíthatja is önmagát. A Narcissusmondát Freud kapta fel. Elmélete szerint a libidó, a szexuális energia képes a saját ént „megszállni”, és akkor valamilyen hamis énkép és ebből eredően hibás viselkedési célrendszer alakul ki. Az ember saját hamis énjét akarja kivetíteni környezetére. Elismerést, elfogadást, feltétel nélküli szeretetet vár, különleges értéket tulajdonít, s az emberi relációkban különleges jogokat igényel magának. Az önszeretet belső építménye mintegy burokként veszi körül, és tartja távol másoktól. Ennek következtében nem képes a megfelelő szeretetre, gyakran a kellő figyelemre se a másik ember iránt. Gyakori a testi és lelki intimitás zavara. Ez párkapcsolati és szexuális problémákat okoz. A sajátos narcisztikus én igen sérülékeny, hevesen reagál a mellőzésekre, az elhanyagolásra. Sok szerző szerint a narcisztikus személyiségstruktúrák gyakorisága szere-

pet játszik a depresszió és az ifjúkori öngyilkossági kísérletek előfordulásában is, mivel az ilyen ember a „narcizmus szorításában” él, ahogyan ezt egy jeles magyar egészségpszichológus, Kulcsár Zsuzsanna megfogalmazta (Kulcsár és mtsai: *A poszttraumás növekedés feltételei és empirikus vizsgálata*. Trefort Kiadó, Budapest, 2006, 19), ugyanis nem tud önmagától elvonatkoztatni, nem tud beleolvadni a kapcsolatokba, nem képes az „áramlás” élményére (amit Csikszentmihályi Mihály annyira fontosnak tart a lelki egyensúly szempontjából). Így azután „kínzottja sok-sok méla vágynak”, ahogyan ezt egy korai „narcista”, Ady kifejezte. Ady példája is arra mutat, hogy a narcizmus a kémiai szerfüggőség, illetve a viselkedési függőségek mélyén is gyakran jelen van.

Természetesen a narcizmus jelenléte és intenzitása is változó az életfolyamatban, bizonyos életkorokban (pl. serdülőknél) és bizonyos életformákban (pl. művészeknél) jobban előtérbe kerülhet, de a fejlődés általában nem áll meg, és jó barátok, szerelmek, egészséges csoportok segíthetnek a személyiségnek a saját valódi én megtalálásában. A narcizmus gyakran jól kapcsolódik bizonyos hivatásokhoz, élethelyzetekhez. Ma többé-kevésbé minden ember „narcista” (vagy ahogy a jeles pszichológus, Mérei Ferenc szokta mondani a kirívóan önimádókra: „a narcizmus üldözöttje”). Az önszeretet a mindennapi élet örökös témája. Siker, hírnév, elismerés stb. szinte mindenki álma. A szülők gyerekeik sikereiről beszélnek, illik őket neves iskolákba járatni. A „curriculum vitae”-nek felnőttkorra hemzsegni kell az elnyert ösztöndíjaktól, elért sikerektől. A szépség és fiatalság elengedhetetlen, és még jó, ha a sport, az edzés, a kozmetika révén valósul meg, nem pedig doppingyszerek szedésével vagy plasztikai beavatkozásokkal... A modern világban léteznek kultuszcentrumok (filmvárosok, „menedzseristállók”, nyaraló- és szórakoztató központok stb.), ahol már az ott élők körében a plasztikai műtétek „életprevalenciája” 90%-ot is elér, sőt, ahol az ilyen műtétek gyakoriságában a férfiak száma eléri, talán meg is haladja a nőkéét. Ilyen helyeken egyszerűen megengedhetetlen a kicsi, a lógó, a túlmeretezett vagy nem kellően formás kebel a nőknél, a ráncok „hivatalból üldözendők”, a férfiaknak nem lehet kicsi hímvesszőjük, ezt is illik nagyobbítani. Ez a tendencia vár ránk is.

Máris akadnak színésznőink, politikusaink, akik mind fiatalabbak lesznek, némelyikük a hetedik X idejére is hozza serdülő külsőjét.

A narcizmusba azonban bele is lehet „csavarodni”. Ha nem felel meg valaki az önmaga által támasztott, illetve a vélt, környezet elvárta követelményeknek, szorong, deprimált lehet, kompenzációkba kezd, amelyek kockázatosak is lehetnek (ha úgy tetszik, ezt a plasztikai beavatkozások is magukban hordozzák), a szorongás ellen italhoz, kábítószerhez nyúlnak, pszichofarmakonokat hívnak segítségül. Gyakorik a szomatizációk, a hipochondriás félelmek. Ilyenkor a vélt betegség saját öngazolás-ként szolgálhat. Mivel nehéz az érzelmi kötődés, a narcisztikus ember gyanakvó az orvosokkal szemben. Eleinte idealizálja őket, de hamar átcsap ellenségességbe. Az orvos-beteg kapcsolat konfliktusai sokszor ebben gyökereznek. (Bár nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az orvosok kommunikációja, empátiája, kapcsolatkorrekciós képessége általában nem megfelelő, és rendszerint ők is követnek el hibát a konfliktusok kialakulása közben.) Krónikus vagy súlyosabb heveny megbetegedések esetén gyakran áll elő narcisztikus dekompenzáció. A beteg aránytalan pánikkal, szorongással vagy zavartsággal reagál. Mivel a narcisztikus ember általában alkalmazkodó, sikeres és autonóm ember benyomását kelti, az általános járó- vagy fekvőbeteg-ellátási viszonyok között ilyenfajta személyiségzavarra – vagy szinte idioszinkratikusnak tűnő érzékenységre – a kezelőorvosok nem számítanak. Ma azonban már a szomatikus klinikumban a pszichológiai, illetve pszichoterápiás konzíliumok többsége ilyen problémák miatt válik szükségessé. Különösen balesetek, traumatikus életesemények, fizikai vagy szexuális bántalmazások váltják ki ezeket a zavarokat. Innen adódik, hogy ma már szinte rutinszerűen küldenek pszichológust természeti katasztrófák vagy tömeges balesetek áldozatai mellé. Régen vagy hagyományos társadalmakban ma is a családtagok nyújtottak-nyújtanak támaszt, lelki vigaszt pedig a paptól, vallási gondozótól várnak. Ma szinte feldolgozhatatlan a sors igazságtalansága, megválaszolhatatlan a „miért éppen én” kérdése, az önmegvalósítás kudarca. A súlyosan narcisztikus személyiségek ún. határeseti (*borderline*) pszichopatológiát is mutathatnak. Ebben akár átmene-

ti zavartság, elborulás, paranoid téveszmék sora, súlyos szorongás állhat elő. Ám ez hamar rendeződhet, különösen korszerű gyógyszeres vagy megfelelő pszichológiai segítséggel.

Furcsa módon, a súlyosan narcisztikus ember is általában színes, sok szempontból tehetséges egyéniség, lehetnek társadalmilag pozitív kezdeményezései, lehet alkotó személyiség. A túlzott narcizmus lehet pszichoterápiás kezelés tárgya, vagy pedig pszichoanalitikus, esetleg speciális, kognitív-viselkedésterápiás technikával gyógyítható vagy jelentősen javítható, általában hosszabb folyamatban. A nagy probléma a terápiás kapcsolat, nemcsak a kötődés nehézségei miatt, hanem az általában megnyilvánuló impulzivitás okán. A narcisztikus ember ugyanis nehezen késlelteti késztetéseit, és nehezen teszi őket önreflexív vizsgálat tárgyává. A belátási képessége csekély, ezért inkább komplex újratanulás hozhat változást.

Bár a szakirodalomban számos elmélet és kutatási adat olvasható a narcizmus evolúciós lélektanáról vagy neurobiológiai alapjairól, a felfogások többsége az életútban és a szocializációban keresi a hibás, illetve patológiás narcizmus alapjait. A mai anyák nehezen olvadnak fel anyai szerepükben, ezért gyakran történik meg, hogy nem alakul ki az „ősbizalom” (Bálint Mihály kifejezése), és emiatt jön létre valamilyen „alaphiba” (*basic fault*). A gyermekére figyelni nem eléggé tudó anya nem képes megvalósítani a korai szakaszban a kommunikációs szinkronicitást és az empátiás visszatükrözést (Kohut). Sokak szerint a Spock és mások által ajánlott korlátozásmentesség, teljes megengedés sem jó a nevelésben. A túlzott és elkényeztető szeretet különösen az első gyermek számára nehezíti meg, hogy fokozatosan önállósuljon, kortársai felé forduljon, vagy ne szenvedjen súlyos lelki sérülést kistestvére megjelenésekor. A szülők később szinte „hagyományozzák” (delegálják) a növekvő gyer-

ekre a narcisztikus mentalitást. Ez különösen akkor könnyű, ha a gyerek jó képességű. Alice Miller svájci gyermekpszichológus *A tehetséges gyerek drámája és az igazi én felkutatása* című – ugyancsak bestsellerré vált – könyvében a jó képességet, kivált egykék esetében, szinte rizikótényezőként írja le. Az iskolai kortárs csoportok versengése is nehezíti a reális önértékelést, majd különösen nehéz a serdülőkor és a fiatal felnőttkor. Ilyenkor szinte „fiziológiás” a külső megjelenéssel, a testtel, az elfogadással való túlzott preokkupáció. Ezt követően a párkapcsolatok helyezik komoly megterhelés alá az ént, s a narcizmus rontja a partnerviszonyt. Az együtt járásokban rejtett cse-reviszonyok érvényesülnek. A magas aspirációs szintű fiatal magához illő párt keres, szépet, sikereset, okosat – és így önmagához hasonlót választ. Ezért nemcsak ő kötődik nehezen a másikhoz, hanem a viszonzással is baj lesz. Azután pörögnek az események, a mai fiatalok állandó aktivitásban vannak, eközben kényelmetlenségeiket, funkcionális zavarait gyakran elrejtik, titkolják. Mint ahogy szó volt róla, sokak képesek túlfejlődni problémáikat, másoknál viszont egyszer csak tünetek keletkeznek.

Sokan töprengenek a megelőzésen vagy a korai korrekción is. Léteznek új nevelési filozófiák, önismereti gyakorlatok, csoporttechnikák, amelyek már serdülők vagy akár gyerekek körében is alkalmazhatók. Meg kell mondani, hogy a prevenció nem igazán terjedt el ezen a téren sem. Az élet túl gyorsan zajlik. A televízió a narcizmus kultúráját terjeszti. Bárki bekerülhet egy valóságshow-ba, kelthet feltűnést bármivel, válhat sztárrá – és látjuk, hogy attól fogva a narcizmus szorítása nagyon erős, attól kezdve már mindenki televíziós személyiség akar lenni – műsorvezető, színész, rendező...

DR. BUDA BÉLA

Idézet a mandzsúriai mágneses egészségvédő párna betegtájékoztatójából:

„A váll és a nyak találkozásánál található a hatékony mágnesekkel ellátott ún. vállcsúcs, mely gyógyhatása révén hatékonyan gyógyítja a vállízületi köszvényt.”

No comment!

Fotóreceptek

A Műszaki Könyvkiadó 1955-ben indította el a – később a borító díszítése miatt „csíkos”-ként emlegetett – fotózsebkönyv-sorozatát. Már az első kötetet telitalálatnak mondhatjuk, Németh József *Olcsó gép – jó felvételének* kiindulásai, felvételei máig érvényesek.

A második kötetet két vegyész-mérnök jegyezte. Dr. Polster Alfréd és dr. Lentz Nándor *100 fotóreceptjének* – vagy valamelyik későbbi kiadásának – útmutatásait minden magyar fotóamatőr legalább egyszer igénybe vette. Apósom, dr. Szuchy Károly például élete végéig megőrizte azt a példányt, amit a Vegyipari és Energiaügyi Minisztériumban kapott, a belső címlapra írt szöveg és az azt kísérő bélyegzőlenyomatok tanúsága szerint: „a Foto szakosztály érdekében végzett jó munkájáért”.

Miért övezte kitüntető figyelem a puha fedelű, 144 oldalas és 7 forint 50 fillérért megvásárolható könyvecskét? A válasz éppen most, a 21. század első évtizedében, a fényképész szakma drámai változásának idején rendkívül aktuális. A kezdeti eljárások feltalálói a fizikai úton keletkezett képet kémiai úton kívánták rögzíteni, állandósítani, „megörökíteni”. Napjaink több földrészen egyszerre tevékenykedő nagyvállalatainak tulajdonosai viszont úgy döntöttek, hogy a képrögzítés fizikai (számítógépes, azaz elektronikai) módszerében több az üzleti lehetőség...

A fényképezés százkilencven, a találmányi bejelentéstől számított százhetven éves történetének első alkotói a rokon szakmák, foglalkozási ágak közül kerültek ki. Az első sikeres eljárásban, a dagerrotípiában ezüstözött rézlemezre fényképeztek. A Tigris szállóban és a Diana fürdőben 1844–45-ben tevékenykedő Kawalky Lajos eredetileg ötvös volt, akárcsak a dinasztiaalapító, tekintélyes kort megért Strelisky Lipót (1807–1905). A lefényképezendő személyek műterembeli beállításához a festőművészek értettek a legjobban; terveim szerint a 19. században fényképező magyar festőkről egy későbbi cikkben majd részletesebben írok. Eredeti foglalkozása szerint gyógyszerész volt a felvidéki Divald Károly

(1830–1897) és a budapesti városképeiről mára fogalomná vált Klösz György (1844–1913) is. Ugyanezt a foglalkozást űzte az 1863-ban napvilágot látott, első magyar nyelvű fotós szakmunka szerzője, Tömösváry László is. Könyvének utolsó három oldalát kollégájának, Jármay Antalnak hirdetése foglalja el, aki gyógyszer-tárából a fényképezés eljárásaihoz ajánlotta vegyi készítményeit. Egyértelműen őket tekinthetjük az egy évszázaddal később tevékenykedő és a Vízivárosban saját fotóvegyeszer-laboratóriumot (kereskedést) működtető dr. Lentz elődjének.

A kezdeti eljárások leírása, közzététele, az azokhoz használt eszközök és anyagok ismertetése azért is bírt döntő jelentőséggel, mert a fényképezéshez szükséges alapvető tudást még nem gyári készítmények formájában árusították. Az ún. nedveseljárásban például magát a fényérzékeny anyagot is a felvétel készítőjének (vagy segítőtársának) kellett a helyszínen az üveglemezre felvinnie – közvetlenül a fényképezés előtt. A gyárilag, nagy tömegben előállított és felvételre készen megvásárolható „szárazlemez” megjelenése megnyitotta az utat a műkedvelők előtt is. Az első amatőrök még a nagy mesterekkel egyenrangú munkát végeztek, a későbbiek már kevesebb szakmai tudással felvértezve is boldogultak.

A nagyméretű negatívokat eleinte csak másolták, a felvétel készítőinek megfelelt a 9 × 12 cm-es (esetleg 10 × 15-ös vagy 13 × 18-as) kópia. A szakfényképészek az Egyesült Államokban a mai napig a 8 × 10 inches (20 × 25 cm) negatívot vagy diapozitívot tartják elfogadhatónak. Az első világháború után megjelentek a kisebb negatív méretű és mozgékonyabb felvételi lehetőséget biztosító fényképezőgépek, a negatívot nagyítani kellett.

A másolásra és a nagyításra szánt negatív nem csak méretében tér el egymástól. A nagyításkor a képet alkotó ezüst-bromid-szemcsék a szürke és éles képrészekben az összhatást zavaró módon láthatóvá válhatnak. A csak másolásra szánt negatív erősebb fény-árnyék-ellentétekkel és sokkal sötétebb részekkel ren-

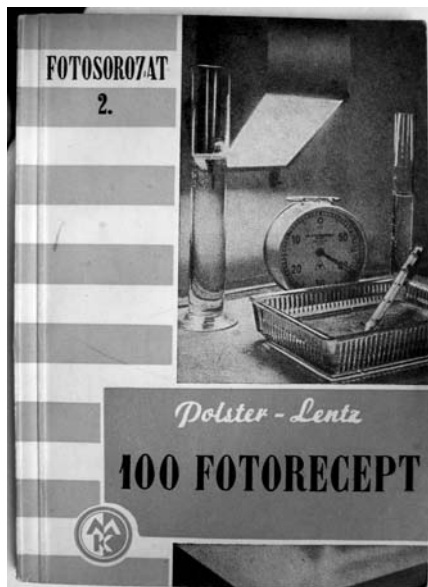
delkezik, mint a kivetítésre (nagyításra) készített. Az 1920-as évek végétől jelentősen növekedett a fekete-fehér filmek előhívó vegyszereinek jelentősége.

A gyári kiszerelésű, készen kapható előhívók és más, kiegészítő vegyszerek (gyengítő, erősítő, csepptelenítő, gyors fixír) mellett egymás után jelentek meg az egyes összetevőkből összeállítható oldatok receptjei.

A lúgos kémhatású előhívó például regeneráló (metol, hidrokinon, fenidon), tartósító (nátrium-szulfid), lúgosító (nátrium-karbonát, kálium-karbonát, bórax, nátrium-metaborát) és késleltető (kálium-bromid) vegyszer vizes oldata. A különböző célra használt – magas érzékenységgű, reprodukciós, fordítós – filmek és az eltérő szürkeárnyalat-visszaadású (fokozatú) fotópapírok előhívóinak összetétele jelentősen eltér egymástól. Alapvető követelménnyé vált az 1930-as években az akkortájt elterjedő 35 mm-es mozifilmre fényképező „kisfilmes” fényképezőgépek filmjeihez a nagyméretű nagyítást lehetővé tevő, finomabb szemcsézetet biztosító előhívó használata.

Számtalan szakíró, vegyész vagy önjelölt fotótudós kísérletezett különböző típusú regeneráló (előhívó) vegszerrel és lúgosító anyaggal, valamint az előhívás időtartamát befolyásoló más tényezőkkel. Mindenki közzétette a saját „csodahívójának” receptjét, amit a rosszmájú kritikusok állítása szerint egy, még az előző évszázadban megjelent szakkönyvből másolt ki... És ez még egy visszafogott kritika volt! Dulovits Jenő (1903–1972) az előhívó pH-értékét és kiegyenlítő képességét megváltoztató egy „oda nem illő” vegszert, savas kémhatású kálium-metabiszulfidot alkalmazott – saját állítása szerint jelentős sikerrel. Vélt vagy valódi ellenfelei még évtizedekkel később is kigyót-bekát kiáltottak rá emiatt...

A kidolgozáshoz szükséges oldatokat odahaza összeállítóknak nem csak az olykor mérgező hatású vegyszerek kezelését, használatát kellett elsajátítaniuk. A recept összetételének felsorolása megadta az oldat végső mennyiségét és az oldási sorrendet.

Könyvborító az 1950-es évekből

nyiségét és az oldási sorrendet. A bővebb leírás rögtön közölte az ettől való eltérés okát és módját is.

A munka kezdetén a kiinduló mennyiséget, azaz 75%-nyi, 1 liternél 750 ml 40–50 °C-os desztillált vizet a por alakú vegyszerek teljes feloldódása után kellett kiegészíteni 1 literre. A szükséges vegyszereket kis mennyiségben, előre csomagolva is meg lehetett vásárolni (metol: 5 g, kálium-bromid: 10 g), az otthoni mérést mégsem lehetett elkerülni. Meg kellett tanulni a kristályos és a vízmentes vegyszer azonos

hatást eredményező mennyiségi arányát, és kéznél kellett tartani az egymást helyettesítő anyagok megnevezését és százalékos arányát felsoroló táblázatot. Ezeket az ismereteket természetesen az erre hivatott intézményekben oktatták is, nem csak öntevékeny módon lehetett elsajátítani őket.

A fényképezésnek a fotóvegszerekhez fűződő viszonya a 20. század végéhez közeledve négyezer változott jelentősen. Először az 1950-es évek végén, amikor a színes kidolgozás házi lehetősége is kézzelfogható valósággá vált, negyedszer az ezredfordulóhoz közeledve, amikor a digitális fényképezés expanziójának eredményeképpen a papírképkészítés kivonult a fürdőszobából. Két drámai változást a fényképezők az átlagos magyar állampolgároknál sokkal erősebben érzektek. Az 1960-as évek „ezüstválsága” után az ezüstvegyületeket tartalmazó fényérzékeny anyagok ára emelkedett. Érzékelhető minőségromlás következett be, mert a gyártók arra kényszerültek, hogy csökkentsék az ezüsttartalmat. 1974-ben az olajválság hazánkba történő „begyűrűzésének” első jele a fotóvegszerek árának emelkedése volt. A korabeli sajtó csak szűkszavúan tudósított róla, hogy „Drágulnak a fotóvegszerek”, de azt már nem írták meg, hogy a metol és a hidrokinon kg-nkénti ára – a szocializmusban példátlan módon – a tízszeresére (!) emelkedett.

FEJÉR ZOLTÁN

Beszélgetés Minker Emillel (1980. május)

– Hogy mit csinálók? Őszintén szólva nemigen tudok rá pontos választ adni, hiszen ezek a kutatási munkák már olyan régi keletűek, és olyan sokan részt vettek a közös kutatásban, hogy már nem is emlékszem, mi ebből az én érdemem. Mire egy-egy gyógyszerből valóban gyógyszer lesz, nyugodtan ki lehet jelenteni, mindenki csinálta. Egy gyógyszer kifejlesztése ugyanis, éppen a biztonsági eljárások betartása miatt, tíz-tizenkét év. Irigykedve hallgatok másokat, amikor pontosan meg tudják mondani, hogy az elvégzett munka hogyan kapcsolódik a nevükhöz. Én erről, saját munkaterületemet, kutatásomat ismerve, nemigen tudnék pontosan nyilatkozni.

– *Hogyan alakult eddigi tudományos pályája?*

– Pécsről kerültem Szegedre, méghozzá egy nyelvész barátom, Temesi Mihály unszolására. Meglehetősen szerény körülmények között nevelkedtem, de szüleim mindent megtettek, hogy tanuljak, és én a biológiát választottam. A negyvenes évek végén örömmel vették fel az egyetemre azokat, akik biológiatanárok akartak lenni. Az egyetem elvégzése után egy évig a mohácsi mezőgazdasági technikumban tanítottam, majd Ábrahám Ambrus intézetébe kerültem. Idegrendszeri vizsgálatokat végeztünk, a vegetatív idegrendszer tudományos kutatásával foglalkoztunk. A gyógyszerertani intézetben is eltöltöttem annyi időt, hogy ifj. Jancsó Miklós professzor előadásait megkedveljem, és magam is ezt a szakot választottam. Ezekben az esztendőkhöz nem kedvelték azt, aki még egy diplomát kívánt szerezni, ahelyett hogy tanított volna. Ám az egyetem mégis lehetővé tette, hogy orvosegyetemi tanulmányokat is folytassak. Végül, 1958-ban ifj. Jancsó Miklós megfelelő állást biztosított számomra. A gyógyszerertani intézetben végigjártam a számléírást, közben egyéves tanulmányúton voltam Amerikában. 1975 óta az intézet vezetője vagyok. Szenzációs fölfedezéseim nincsenek, ám az oktatás és a kutatás mindig szívügyem volt, és nem egy tudományos dolgozatot írtam.

– *Hogyan fejlődött az ön által művelt tudományág?*

– A gyógyszerészek azelőtt nemigen értettek az orvosságokhoz. Azok tudományos ismeretét az orvosoknak tartották fenn. Napjainkra meg-

nőtt a gyógyszerek száma, és vele együtt nőtt a gyógyszerészek felelőssége, szerepe és nem utolsósorban szakmai tudása is. Ma már egy gyógyszerésznek is tudnia kell, hogy az adott gyógyszerből mennyi hatóanyag szabadul fel, és mennyire hasznos a gyógyszer. Én legalábbis erre a fontos tényezőre hívom föl a hallgatóim figyelmét, és olyan gyógyszerészeket nevelek, akik méltó partnerei a kutatóorvosnak. Az új gyógyszerész-generációnak ugyanis a kísérletekben is részt kell vennie, mivel tudását éppen azok kérik számon – az orvosok, akik azelőtt maguk készítették megfelelő gyógyszereket.

– *Gyakran halljuk, hogy például a svájci gyógyszert többre értékelik, mint a hazait. Mi ennek az oka?*

– Valóban így van, de nem a gyógyszerek közötti különbség a döntő, hanem az, hogy a svájci készítmény hatóanyaga nagyobb százalékban szabadul föl, mint a magyaré. Ez a kérdés a gyógyszeripar neuralgikus pontja. A biológiai hasznosítás kérdése ez, tehát kutatási probléma is. Intézetünkben ősztől bevezetjük a számítógépek alkalmazását, a farmakokinetikai kutatást összekapcsoljuk az R 10-es számítógép programjával, hogy ily módon a hatóanyag felszabadulásának maximális lehetőségeit vizsgáljuk. Tervezem, hogy az adagolás kérdéseit is számítógépre viszem. Mindaddig ugyanis a gyógyszerek adagolása empirikus módon történt. Vagyis a betegnek mindössze annyit mondtak, hogy vegyen be ebből vagy abból a gyógyszerből háromszor egyet vagy háromszor kettőt naponta. Milyen kérdések merülhetnek fel ennek kapcsán? Például az, hogy milyen folyamatosságot biztosít a gyógyszer például egy fájdalomcsillapító esetében. A gyógyszerhatástan-kutatás pontosságra törekszik, és ebben csak akkor érhet el eredményeket, ha a pontosság a legfőbb ismérve. A farmakokinetikai vizsgálat a gyógyszerertomány új ága. Az alapkísérleteket én végeztem el, a továbbfejlesztése napjaink egyik fontos feladata. Ám ez is csak egyik része a közös munkának, amely a gyógyítás érdekében éppen a kísérlet alapján igyekszik megoldani feladatát.

DR. POLNER ZOLTÁN

A klikk

Jó forrásból meríteni nem szégyen. Mikszáth Kálmántól pedig még élvezetes is. Ő már 1891-ben leírta a klikkek természetét, ki is figurázta őket mint kormánypárti parlamenti képviselő és mint író, a legjobb és a legbölcsebb a képviselők között. Őt olvasva, 116 évvel később nem nehéz erről írni, a nagyobb feladat az, hogy az ember a humorát megőrizze, ha a mai klikkek természetrajzáról szól.

Mikszáth ugyanis finom humorba csomagolta a gyanakvást, hogy a klikk valamilyen összekövés, ahol komoly dolgok forognak. Azután kiderítette, hogy nincsen másról szó, mint vacsorameghívásokról, a vívóterembe invitálásról vagy a tarokban elrontott laphívásról.

Nézzük azonban a klikk meghatározását, amellyel nem mindenben értek egyet: „A klikk emberek azon csoportja, akiknek a céljaik, érdekeik és nézeteik valamint szokásaik és viselkedésük közös. A klikk egy nagyobb csoportból kiváló kisebb közösség, amelyben a tagok sokkal közelebről ismerik egymást, mint a nagy csoport más tagjai. A klikkben lévők cserkapcsolatban állnak, nevezetesen barátságot, információkat és érzelmeket cserélgetnek egymás között. A klikk nem-hivatalos szervezet, amelyben mindegyik tag valamivel a másikhoz kapcsolódik, és ez őket, egyfajta szociális hálóként szoros kötésben tartja.” Másutt viszont azt olvashatjuk, hogy a klikk a felnőttek társadalmi csoportja, melynek lényege, hogy másokat kizár, akik a csoport tagjaitól akár lényegtelen vonásaikban is eltérnek, és a csoport tagjaira igen erős hatást (mintakövetés = „peer pressure”) gyakorol. A lélektanászok azt is tudják, hogy kétféle klikk van: normaalkotó és összehasonlító. Az utóbbinak csak annyi hatalma van, amennyit a tagjaira kifejti, hogy azok a kívül-lévőktől elkülönüljenek. A normaalkotó klikk talán veszélyesebb, mert az olyanokból áll, akiknek van hatalmuk, és azt gyakorolják is.

Természetes, hogy ezzel foglalkozom szívesebben. Mikszáth is ezzel tréfálkozott, amikor a klikkek titkosságát emlegette ilyenformán:

„Annyi bizonyos, hogy a Tisza-klikk intencióit mélységes homály fűdi: a legélesebb szem is csak úgy lát abba, mintha a legsűrűbb szitán át nézné. Én részemről még abban sem bírtam teljesen kiigazodni, hogyha csakugyan van Tisza-klikk, tagja-e vajjon Tisza Kálmán?”

Hát ez az – mondhatnánk –, minden klikk „informális”. Nincsen neki sem alapító irata, se működési szabálya, se titkára, se pénztárosa. Minden csak elképzelésekben, érzésekben vagy szavakban létezik. Ezért teljesen megfoghatatlan, bizonyíthatatlan, észérvekkel meg sem közelíthető. Mostanában minden klikk tele van gáncstalan jó emberekkel, akiket a külsők természetesen sunyiknak tartanak, és utálják őket. Ezt jelzi, hogy a klikket kívülről soha nem dicsérik, ezért a tagok, akiket a „peer pressure” szoros kötésben tart, kénytelenek folytonosan egymást dicsérni. Egymás után szerepelnek a klikk dicséretére kiszemelt újságokban és rádióműsorokban, és ezek után soha egyetlen dicséretet nem kapnak – a klikktársakon kívül.

Minden klikknek van egy vezére, aki amolyan pater familiaris, aki mintát ad, ő a dicsérő kórus vezetője. Ennek a kórusnak állandóan hangosan énekelnie kell, vele együtt, mert dicséretük nélkül a klikk hanyatlik. Mellette a klikk tagjai nem szólhatnak semmi érdekében, és nem is szólnak, mert pontosan érzik saját határaikat. A pater ugyan megkérdi őket időnként, de sohasem lényeges dolgokban. A klikkben minden hír szájon keresztül terjed, és a forrás csak akkor hiteles, ha azt a klikkhez tartozó mondja. Máshonnan hírt a klikk tagja nem vesz, ha gyanúsat hall, akkor előbb egyeztet a *főklikkerrel* (ez új szó).

Azt nem tudjuk pontosan, hogy miképpen alakul ki egy klikk, de a szabályait ismerjük. Ezek legjobban iskolás gyermekeink körében figyelhető meg. Óvodások még nem tudnak klikket alkotni, csak csípési vagy harapási sorrendet, mint a majmok. A klikk tehát az emberré válás folyamatában előrelépésnek tekinthető. Hosszú ideig kamaszkorban meg-

rekedt férfiak társaságából könnyebben alakul klikk, másrészt az is valószínű, hogy a férfiklikkekben a tagok, eszükötől függetlenül, a kamaskorig regredálnak (*klikkelődnek* – új szó). A klikk belső viselkedése tehát meghazudtolja a tagok életkorát, ugyanis az elfogadás a felnőttkor előtti személyiségjegyek alapján történik – vagy nem. Felmérések a gimnazisták és a felnőttek klikkjeinek szembevető hasonlóságát bizonyítják. Az átlagosnál magasabb intelligenciával rendelkező csoportok tagjai, akik egyenként pontosan tudják a klikk veszélyeit, ugyanúgy alkotnak cinkosságon alapuló illegitim csoportokat, mint a tanulatlanok. Sőt, talán – a szellemi fejlődéssel együtt járó gyakori infantilizmus miatt – gyakrabban. Amikor a felnőttek „team”-jeiből klikkek alakulnak, akkor a tárgy, ami miatt a csoportot valamikor létrehozták, hangtalanul elsüllyed.

Regressziós jelenség zajlik tehát, amely biztosítja, hogy ezen a szinten „lényeges dolgokról” nem lehet szó, vagy csak jelzésekkel. A vegyes, női-férfi klikkekkel azért nem foglalkozom, mert azok sokkal bonyolultabbak, de ismert, hogy ezekben a kifelé ható agresszió mértékét nem a férfi, hanem a női tagok határozzák meg, ugyanis nem az történik, hogy a nők viselkednek dominánsan, hanem a férfi tagok viselkedésnormái szállnak lejjebb, mert ők a jobb alkalmazkodók – manapság. Hogy miképpen növekszik a klikk, arról ismét csak Mikszáthot idézem: „A klikkbéli ember, ha valami találó megjegyzése van, siet azt Tiszával közölni, ha ellenben Tisza mond valami jó megjegyzést... a klikkbéli ember nagy előszeretettel lanszírozza. Ha Tisza mellett üres hely van a nádfontatú folyosói padon, oda rögtön leül valaki, s aki oda leül, az rögtön klikkbéli lesz, mint ahogy egykor a császáré lett minden legény, akinek a fejét a katonacsákó érte.”

Ez azonban nem ilyen egyszerű. A klikk hirtelen soha nem bővül, hasznosság alapján soha nem vesz fel külső tagokat, bekerülni lehetetlen, a törleszkedők nem érnek el semmit, csak a belsők gyanakvását váltják ki. Újabb tag csak az összes tag érzelmi egyetértése alapján csatlakozhat, de azok, akik az indulásánál nem voltak jelen, soha nem válnak megbízható klikkerekké (új szó – én kreáltam). Tagfelvétel tehát nincs, és furcsa is lenne, ha valakinek felajánlanák ily módon: „Te jó ember vagy, lépj be a klikkbe!” Mivel a klikk titkos, terveit kiis-

merhetetlenek, a normaalkotó klikk személyekre vonatkozó döntéseiben egyedüli szempont a személyes szimpátia. A pozíciók ajánlásában és elfoglalásukban a klikkerek körbemennek, mert magukon kívül érzelmi alapon senki nem megbízható. Nem lehet tudni, hogy honnan van az az egy húr, amin a klikk tagjai pendülnek, és ha volna bennük másféle húr, azt miért hangolják önkéntesen pontosan ahhoz az egyhez. Hipotéziseim vannak, például azonos politikai nézet, világnézet, közös iskola, azonos életkor, sportköri tagság, rokonság, közös barátok vagy barátnők. Szóval mindezek megfelelő kombinációban! Nehéz racionális magyarázatot adni. Ahogyan a kutyák gazdái hasonlítanak a saját ebükre, a klikk tagjainak megjelenésében is kialakul a testi és viselkedési hasonlóság. Itt van például az ember társadalmiságában nagyon fontos szag. Rájöttem, hogy a klikkek tagjainak egyforma szaguk van! Ha nem hiszik, szaglásszanak utána! A klikk már ezért is biológiai, érzelmi egység, a tagok viszonyulása és készítése ugyanaz, foglalkozásuk tárgya viszont mellékes. Klikk minden társadalmi csoportban képződhet, a parlamentben (lásd Mikszáth), akadémián (lásd Arany János), egyetemen (lásd...), rendőrségen (ne lásd!), bankban, sportegyesületben stb.

Ha az eddigi érvelésem nem volt érthető, és mégis azt firtatjuk, hogy hogyan és mikor alakul ki, arra adható frappáns válasz: 1. *A klikk akkor alakul ki, amikor más vagy mások azt állítják egy csoportról, hogy az klikk.* Belátható, hogy valaki vagy valakik szánt-szándékkal nem tudnak klikket létrehozni. Értelmetlen volna kijelenteni, hogy „a dolgok rosszul mennek, csináljunk klikket”. 2. *A klikk tehát nem cél, hanem eredmény.*

A klikk manapság nem öl, mint a maffia, egyszerűen csak kizár másokat, akik nem kebelbéli. A külső támadások ellen, amelyeket rendszerint a kívül rekedt irigyek indítanak, úgy védekezik, hogy ártalmatlannak álcázza magát, vagy egyszerűen csak letagadja saját létét. „Mi csak vacsoráztatunk itten – mondják a klikk tagjai –, hát már barátkozni sem szabad?” A klikket ért támadás az összetartást belül megsokszorozza, ahogy az ütés keményíti a vasat. Ebben az az érdekes, hogy az együvé tartozás erősödik ugyan, de a rejtőzködés is, tehát a támadás nem vezethet

oda, hogy a klikk megnyilvánuljon, vagy fedje magát. „Baromság – mondja a főklikker –, itt semmi ilyesmi nincs. Mi csak végezzük a dolgunkat...”

Egy vezető körül ösztönösen azért jön létre klikk, mert másféle módszerrel a csoportot megtartani és vezetni képtelenné válik. Eggyel lejjebb lép tehát, a pótszerek lépcsőjére. Ezen találhatók az alábbi olcsó megoldások: a rokonszenves személyek kiválasztása, a mindenáron hűségesnek mutatkozó támogatása, a kegyenc kijelölése, a fülbe súgás engedélyezése, sőt megkívánása, a hírforrások és útjaik ellenőrzése, és ha mindez nem tartja meg a befolyást, akkor az általánosított gyanakvás kifelé, végül a paranoia. Ezek egyúttal a klikk fejlődésének állomásai.

Az azonos foglalkozási csoportokban képződő *párhuzamos klikkek* (új fogalom) nem túriks egymást. A főklikker ellen szubklikkek (magyarul: *alklikk* – új szó) keletkeznek, azokból, akiket a főklikk kiszorít – valami miatt. Ez a főklikkert nagyon idegesíti, mivel a saját határain kívül semmi befolyása nincs sem dolgokra, sem személyekre. Mivel a klikk illegális, nem kezdhet legális tárgyalást az ellenzőivel. Az ellenzők is illegálisak, ők sem egyezkedhetnek a klikkel. Ha ezt megtennék, akkor beismernék saját magukról, hogy ők is klikkek, és a másikat megsértenék azzal, hogy pejoratív módon *leklikkezik* (új szó!). Ezért az-

tán sunyi csapdákat állítanak egymásnak, mindenféle fedőszervezetet hoznak létre, hogy látszólag ne klikkek tárgyaljanak egymással, de mindkét fél tudja, hogy mégiscsak azok tárgyalnak.

A klikkhez csatlakozás növeli az önbizalmat, de ha valakit kizárnak, az hosszú időre elveszíti a lába alól a talajt, mert önképe rettenetes károsodást szenved. Hasonló tragédiát él át, mintha a személyiségét addig tökéletesen meghatározó egyetlen személy hagyná el örökre, aki nélkül már többé nem önmaga. A helyzet hasonlít ahhoz, amit valamikor a tisztikaszinóból vagy egy illegális pártból való kizárás jelentett. Biztosan olvastak ilyet – bezárt szoba, asztalon a revolver, durr, stb.

Végül csak néhány szót arról, hogy a klikk az emberi érdektársulások evolúciójában igen jelentős helyen van. Lehet belőle gazdasági közösség, segítőnek álcázott társulás, reklámügynökség, betéti társaság, korlátozott felelősségű akármi, és mindezeknek a fejlődése során a klikk állandóan jelen lehet, sőt bennük is kialakulhat. Például a korlátozott felelősségű társaságokból a klikken keresztül *korlátlanul felelőtlen búnszövetkezet* képződhet, és akkor már senki nem mondja, hogy klikk. Mikszáth Kálmán se, gondoljanak a Tóth Marira, hogyan járt a galád Noszty fiúval!

DR. SZIRMAI IMRE

A varázsló kertje színvizsgálata

Csáth Géza – a századforduló novellisztikájának mestere – első novelláskötete 1908-ban került az olvasók kezébe, huszonegy változat egy fiatal „nyugatos” író műhelyéből. 2008 egyébként a *Nyugat* című folyóirat indulásának százéves évfordulója.

Stílusvizsgálatom középpontjába Csáth kaleidoszkopikusnak minősített, „szecessziós, impresszionistagyanús” műveit állítom. Szükségesnek látom tágabb összefüggésben felvázolni Csáth korai novellisztikájának sajátosságait,

esztétikájának legfontosabb jegyeit, mert enélkül hiányos lenne a stílárkép is. A komplexebb megközelítési módot az alkotó személyisége és alkotásainak sokrétűsége kívánja meg. Erre biztatnak emellett a korszerű elemzési modellek is, valamint a nyelvészek szövegstiliztikai kutatásai is. Csáth esztétikai nézeteit kritikáiban fejtette ki. Irodalmi pályakezdése szorosan összefüggött a zenével, az új zene hallgatásával és művelésével s a többi művészeti ágak figyelésével, a festészet, szob-

rászat, építészet korabeli kiválóságainak követésével. Azok a művészek álltak Csáth Gézához közel, akikben rokon esztétikai igényt és elveket talált, de az Adyval, Bartókkal, Kodállal, Debussyvel, Mahlerral, D'Indyvel, Meunier szobrászatával, Beardsley rajzaival, Gauguin képeivel, Wedekind, Hauptmann, D'Annunzio, Wilde, Ibsen, Maeterlinck darabjaival jelzett irányokban csak az indulás, a vágy a közös: a valóság minél erőteljesebb megragadása újszerű, szokatlan, akár extrém, perverz, deviáns kifejezési formák segítségével.

Benne kavargó ebben a mohó újdonságigényben az impresszionizmus, a naturalizmus, a szecesszió (bár Csáth tagadja a zenei szecessziót), a realizmus és a líraiság egy-egy jellegzetes vonása, de ez a realizmus inkább mutat a szürrealizmus felé. Az ellentmondásosság, a kettősség, még inkább a sokszínűség, a felbomlás jelei figyelhetők meg Csáth művészetében. A sokszínűség *A varázsló kertje* című novelláskötet állandó jelzője lehet, s az állandóan mozgásban, változásban lévő világ szerkezetét leképezni bátor alkotó kulcsszava a kaleidoszkóp lesz.

Az egyes stílusirányzatokra jellemző jegyek váltakozó előrenyomulása, majd visszavonulása figyelhető meg a kötetben. Egy-egy novella ritkán minősíthető tisztán egy-egy irányzathoz tartozónak, s így az irodalomtörténészek korábbi álláspontját is módosítani szükséges (vö. Bóka László: *Csáth Géza*. Budapest, 1937; *A magyar irodalom története*. Budapest, 1965, 447–454). Azok a megközelítési módok a legjobbak, amelyek ugyan egy-egy irányzathoz próbálják kapcsolni az írókat (pl. Antal Gábor, Diószegi András, Bori Imre, Czére Béla, Dér Zoltán, Fülöp László, Galsai Pongrác, Katona Imre), de a naturalizmus, az impresszionizmus, a hagyományos és lélektani realizmus, a szimbolizmus, a szecesszió kifejezett képviselőjének nem minősítik.

A korabeli szerzők (Ignotus, Hegedűs Gyula, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső) és a későbbiek elemzése, leírásai szerint Csáthtal kapcsolatban központi fogalom az objektivitás, de elsősorban a realitás, az anyag igénylése értelmében, s az ezzel összefüggő lélektani ábrázolás.

Ennek formai-stiláris megoldása lehet: 1. naturalisztikus (*Tor*; *A béka*); 2. impresszionisztikus (*Nyári bál*; *Este*; *Tavaszi ouverture*); 3. a

szimbolizmus felé ható (*Fekete csönd*; *A varázsló halála*); 4. szecessziós (*A varázsló kertje*; *Eroica*; *Mesék, amelyek rosszul végződnek*); 5. szürrealisztikus (*A kék csónak*); 6. realista (*Marriska az anyjánál*; *Találkoztam anyámmal*; *A sebész*), de egységről nem beszélhetünk. Egy-egy novellának csak egy-egy részlete, szelete, szövegdarabja fér bele a fenti „kategóriákba”.

1. Naturalista szövegrészlet:

„...a gyomrom rémületes undorban vonaglik, a szemem előtt és a torkomon hideg nedves varangyok mászkálnak, a fülemben egy békanyálzagú hang vartyog és a gerincoszlopomban görcsös jéghideg iszonyat szaladgál.” (*A béka*)

2. Impresszionista szövegrészlet:

„Ott arany napsugár olvasztotta feketére a tegnap még fehér háztetőket. A sárga hóvíz szaporán csörögve folyt a csatornában. Az ég fényes, csillogó, kék színben ragyogott. Időnként nagy, szürke, lila felhőgomolyagok rohantak át az udvar fölött nyíló kicsiny, kék négyszögön.” (*Tavaszi ouverture*)

3. Szimbolista szövegrészlet:

„Oh, hogy fáj a szívem ezen a reggelen. Tudtam, éreztem... hogy jó a fekete csönd. Óriási denevérszárnyakon.” (*Fekete csönd*)

4. Szecessziós szövegrészlet:

„Kábító virággillat csapott meg a kerítés megett kert volt; nem nagyobb, mint egy kis szoba. A talaja körülbelül a derekunk magasságáig fel volt töltve. És tele az egész kert virággal.

Sajátos növényvilág tenyészett itt. Hosszú szárú kürt alakú virágok, amelyeknek szirmai mintha fekete bársonyból volnának. A sarokban liliombokor óriáskelyhű, fehér liliomokkal megrakodva. Mindenütt elszórva alacsony, vékony szárú fehér virágok, amelyeknek egy szirma, csak egy szirma, gyenge piros színű volt. Úgy tetszett, hogy ezek bocsátják azt az ismeretlen édes illatot, amelyet szagolva az ember azt hiszi, elakad a lélegzete. A kert közepén egy csomó bíborvörös, kövér virág terpeszkedett. Húsos selymes fényű szirmaik hosszan lógtak le egészen a magasra nőtt haragoszöld színű fűbe, mint egy kaleidoszkóp, úgy hatott ez a kis csodakert. Közvetlen előttem a nőszirom lila virágai nyíltak. Százféle virággillat tevődött össze a bódító szagában, s a szivárvány

minden színét megtalálhattad a virágok színében." (*A varázsló kertje*)

5. Szürrealisztikus szövegrészlet:

„A csónak lett az egyetlen multságom. Egész nap benne ültem. Karcsú, kék bordái úgy tűntek fel, mint valami hatalmas csodavirág szirmai. (A virág lassan úszik és ismeretlen mesebeli országok felé viszi azt, aki benne ül.)" (*A kék csónak*)

6. Realista:

a) hagyományos leírás: „Kibérelek egy óriási termet, műtőasztalt. Három asszisztens foglalatoskodik az előkészületekkel. A teremben a tudomány és a pénz előkelőségei szoronganak vegyesen a szegény emberekkel. Végre elnémul a zaj: Felöltöm a köpenyt, a lábamra húzatom a gumicsizmákat. Nyugodtan mosom a kezemet, kiadom: kezdjék az altatást." (*A sebész*)

b) lélektani realizmus: „Másszor meg a Retenthetetlen ólomkatonáról álmodtam. Azt hiszem, azért, mert a könyv akkor is a vánkósom alatt volt. A kis táncosnő az álomban: Eszti volt és én az ólomkatona. A mese vége az, hogy az ólomkatona és a kis táncosnő elégnék a kályhában. Másnap, amikor a szolgáló kikotorja a hamut, a katona helyett egy kis ólomszívet talált, s a kis táncosnőből pedig csak a kis pléh fejcsillag marad meg, az is koromfeketére égve... Itt elkezdtem zokogni álomban. Eszti keltett föl." (*Vörös Eszti*)

Az idézett szövegrészletek egyetlen kötetbe gyűjtött (Budapest, 1908), de különböző című novellákból valók. *A varázsló kertje* című novellát körülbelül a kötet közepén találjuk, ez a választás és beillesztés – telitalálat. A novella önmagában is hordozza mindazon stílussajátosságokat, amelyek az egész kötetre jellemzőek – a metonimikus és metaforikus látásmód egyesítésére mutat be Csáth Géza magas szintű írói példát. A tartalmi oldal – a századforduló emberének problémái és látásmódja – bravúros formai-stiláris megoldásokkal párosul Csáth művészetében.

A szerkesztés mellett a századforduló jellegzetes szóhasználatáról is képet nyerhetünk. A szövegek kohézióját bizonyos korra is jellemző kulcsszavak és ezek ismétlődései, antonimái, szinonimái biztosítják.

A kor irányzataiban nagy szerepet kap a látvány, a festőiség, a képiség, a színkompozíció

(impresszionizmus, szecesszió), ez a szókincsben is kiemelkedő fontosságot nyer. Johannes Itten *A színek művészete* (Budapest, 1978) című művészetpedagógiai munkájában alapfontosságú tájékoztatást ad a színek és formák tanához: „A szín: élet. Színek nélkül halott lenne a világ. Őseszmék a színek, a kezdettől fogva való szintelen fények és ellentétpárjának, a szintelen sötétségnek a gyermekei.”

A színek különféle nézőpontokból tanulmányozhatók. Értelmezhetők fizikai – elektromágneses – rezgéseként; vegyületekként (festékanyagok, pigmentek molekuláris szerkezeteként); fiziológiai-pszichikai oldalról a színek agyunkra és látószervünkre gyakorolt hatásmechanizmusok. A művészt a színhatás esztétikai vetülete érdekli, mert alkalmazásával konstruktív, impresszív és expresszív hatást tud kiváltani külön-külön, szimultán vagy interferens módon (Itten, 79–94).

Csáth Géza első novelláskötetének, *A varázsló kertjének* színhasználatát Itten és Goethe színtanával megfeleltetve impresszívnek és kompozicionálisnak minősíthetjük. Ez a novellák irányzatokhoz kötöttségét húzza alá. Az impresszionista jellegű és szecessziós, szimbolikus, szürrealista jegyeket is magukba olvasztó írások bővelkednek, sőt olykor-olykor tobzódhatnak a színekben. A sárga, a vörös és a kék alapszínek, valamint az ún. semleges színek, a fekete, a fehér és a szürke jelenléte a palettán erőteljes. A sárga szinonimájaként, árnyalataként a halványsárga, a citromszínű, a szőke, az aranszőke, az arany (fémes csillogású is!) jelenik meg.

A sárga gondolkodás, a súlytalanság, a derű, a napfény szimbóluma, formakaraktere az egyenlő szárú háromszög. A színek összhangzattanában a 12 tagú színekörben alapvető fontosságú a megléte. A kettős-, hármas-, négyes-, ötös- és hatoshangzatok alapeleme csakúgy, mint a vörös és a kék.

Csáth Géza első novellái a kötetbe szerkesztés (kompozíció) szintjén rendelkeznek a harmonikus színösszhangzat kritériumaival, megvan bennük minden alapszín. Az egyes novellákat vizsgálva azonban a harmónia megbomlik.

A másodrendű színek közül hiányzik a narancs (a vörös és sárga keveréke), megvan viszont az ibolyaszínű és a zöld s ezeknek további keverései. Mivel tudjuk, hogy Csáth

hármás indíttatású művész volt: zenész, festő és író, az impresszionista összhangzattani komponálás nem idegen tőle. A novellákban harmonikus és diszharmonikus színösszhangzattannal találkozunk, mint a kor zenéjében is (Bartók, Kodály, Mahler, Debussy, Richard Strauss). Csáth novelláiban pontos zenei megfeleléseket ír le (*Tavaszi ouverture*).

Ha a formakaraktterekkel keresünk megfeleltetést, Csáthra a lekerített, ívelt formák jellemzőek, ezt igazolja az alapszínek közül a kék szín hegemoniája a vörössel és a sárgával szemben. A kék a folyamatos mozgás, az áramlás, az örökké élő szellem szimbóluma jól egészül ki a statikusságot sugárzó matéria (vörös és szinonimái) és a szabad gondolkodás, a lebegő fantázia megtestesítőjével, a sárgával. A merev formák, az átlátszatlanság, a súlyosság fölött győzedelmeskedik – mint a zenében is – a szárnyalás. Ezt igazolja, hogy a narancsszínnek megfeleltethető szögletes rombusz nincs benne a szerkezetben és a palettán, Csáth „színgömbjében”, a kaleidoszkópjában. Ott van ellenben az ívelt oldalú (szferikus) háromszög, a zöld és az ellipszis alakú ibolyaszín. Csáth novelláskötetének szín-, hangzat- és formavilága impresszionisztikus indítású, de erőteljesen mutat a szecesszió irányába: az elmosódó, foltszerű hatások helyett a határozottabban ívelt, indázó szerkezet kerül előtérbe (*A varázsló kertje*).

A harmad-, illetve negyedrendű stb. színek, az ún. ritkább, különlegesebb foltok sem hiányoznak Csáth színhasználatából. Többnyire a sötét árnyalatok jelennek meg: a kék mellett a sötétkék, a zöld mellett a haragoszöld, a szürke mellett a sötétszürke, a piros mellett a bíbor, bíborpiros, a bordó, a barna mellett a sötétbarna és a gesztenyeszín. A fémes csillogású bronz mellett az arany és az ezüst csak az impresszionista-szecessziós részleteket tartalmazó novellákban bukkan föl. Ugyanez vonatkozik a pasztellekre is, az elefántcsontszínre és a rózsaszínre, az opálszínűre, a sárgászöldre. (Lásd novellánként a számszerű előfordulásokat!)

Az impresszionista ecsetkezelés számára négy alapvető szempont volt fontos, ezt Csáth is alkalmazta: a fényforrás színe és a megvilágított test színe (a lokális színek ettől függően módosulnak), a fény intenzitása a plaszticitást befolyásolja, a kontrasztokat, kontúrokat eme-

li ki, végül az egymás közelségében létező, élő testek és tárgyak egymásra hatása (reflexek; fények és színek módosulásai). Csáth impresszionisztikus novelláira erősen jellemző a lokális színek használata (*A kék csónak; Eroica; Este; A varázsló kertje; Nyári bál; Tavaszi ouverture; A vörös Eszti; Történet a három leányokról; A gyertyák*), de ezeket inkább jellegzetesen századfordulós írásoknak nevezném, amelyek beillenek az európai áramlatok és irányzatok sokszínű kavalkádjába. A fehér és fekete mint semleges határ között ott lüktet a színes jelenléte Csáth művészetében. A színes szó és a kaleidoszkopikus jelző egységében érzékelteti az örökös mozgást, gyors, kavargó változást.

Csáth felhasználja a másik két fontos impresszionista technikát is. A plaszticitás a fényárnyék kontrasztjától adódik, ezt elsősorban a fehér-fekete-szürke színek használata biztosítja. A fekete a leggyakoribb tónus, ezt erősíti a helyette álló sötét szó is. A szürke körülbelül fele a fekete és fehér előfordulásának, viszonyítási alapja és hátttere a századforduló színvilágának, ködlovagjainak, hétköznapi figuráinak. Ezt mutatta személynévvizsgálatom is: nem a nagy nevek, még csak nem is a tulajdonnévvel egyedített, kiemelt figurák, hanem a kisemberek sorsa foglalkoztatta. Csáth Géza a kontrasztlehetőségek mindegyikével él, de legerőteljesebben a fekete-fehér keretezés jellemzi. A két semleges szín csaknem azonos arányban fordul elő a kötetben. A komplementer kontraszt kihasználtsága is arra mutat, hogy Csáth alapszíne és viszonyítási színe a szürke (a komplementer színek keverékéből és az alapszínek keverékéből szürke jön létre, de ez az ún. színes szürke, vö. Itten idézett műve), mely a századforduló és Csáth világának is alapszíne, s szimultán módon hívja elő az adott szín meglátásával egyidejűleg a komplementerpárt akkor is, ha az nincs jelen. A keletkező szín tehát valójában nincs jelen, de érzetként megvan, s állandó vibrálást, izgalomérzetet, feszültséget okoz bennünk, az olvasókban. A vibráció a minőségi és mennyiségi kontraszt váltogatásából is adódik Csáth kötetében.

A színek hatóerejét a világító erő, a ragyogó, telített színek (arany, ezüst, sárga, piros, kék) és a tompa, tört színek (szürkék) közötti ellentét, valamint a folt nagysága is meghatározza. Egy-egy szín gyakori előfordulása expresszív

hatást, az egyensúly megbomlását idézi elő a novellákban (*Fekete csönd*: fekete; *A két csónak*: kék, rózsaszínű; *Történet a három leányokról*: vörös, barna; *Eroica*: fehér; *Nyári bál*: rózsaszínű, fehér). A szerelem vagy az erőszak a vér színével (vörös, barna) vagy pasztellekkel, különleges ragyogó színekkel jelenik meg (fehér, rózsaszínű, kék, szőke, elefántcsont, arany). Ilyenkor többnyire be nem teljesült vágyról szól az író (*Nyári bál*; *A kék csónak*; *Mesék, amelyek rosszul végződnek*; *Eroica*).

Egyetlen olyan novella sincs, amelyben valamilyen szín ne szerepelne. Minimálisan 1 (*A béka*), maximálisan 13-féle szín fordul elő (*A varázsló kertje*) a szélső értékeket képviselő írásokban. Átlagosan 7-8-féle szín szerepel egy-egy korai novellában, ez impresszionista jellegzetesség.

Egy-egy szín uralkodhat, és alaptónust adhat (fekete, rózsaszín, barna, kék, vörös), míg másutt a színek sokasága kapcsolja a novellát valamely irányzathoz, leginkább a szecesszióhoz (*A varázsló kertje*; *Mesék, amelyek rosszul végződnek*) vagy az impresszionizmushoz (*A kék csónak*; *Tavaszi ouverture*; *Nyári bál*).

A színek szerepe a szimbolizmusban is kiemelkedő: a fekete nálunk hagyományosan a gyászt, a mélységet (*Fekete csönd*), a kék a hullámzó nyugalmat, a várakozást (*A kék csónak*; *Eroica*; *Mesék, amelyek rosszul végződnek*; *Találkozás anyámmal*), a vörös a matériát, a vért, a beteljesülést (*Történet a három leányokról*; *A vörös Eszti*) asszociálja. A naturalista leírásban Csáth kedveli a komor színeket (*Fekete csönd*; *A béka*; *A sebész*).

Csáth szövegrészleteinek és színhasználatának vizsgálata azt a feltevést igazolja, hogy első novellái nem köthetők egyetlen korabeli irányzathoz sem. A századforduló sokszínű és sokrétű törekvéseinek sajátos megszólaltatója volt Csáth Géza, a novella mestere.

A novellák címe és domináns színeik:

1. *Tor*: vörös, piros, fekete, szürke, szőke (6)
2. *Fekete csönd*: kék, piros, **fekete**, sötét, fehér,

- hófehér, barna, sötét**barna**, szőke, arany-szőke (8)
3. *Történet a három leányokról*: vörös, sárga, fekete, fehér, hófehér, barna, szőke, arany-szőke (8)
 4. *Jolán*: kék, vörös, piros, lila, fekete, fehér, szürke, sötétszürke, rózsaszínű, szőke (10)
 5. *A kályha*: kék, vörös, piros, sárga, zöld, fekete, sötét, fehér, szürke (9)
 6. *Mariska az anyjánál*: piros, sárga, halvány-sárga, zöld, fekete, fehér, ezüst (7)
 7. *Találkoztam anyámmal*: kék, zöld, fekete, sötét, fehér (5)
 8. *Eroica*: kék, sötétkék, vörös, sötét, fehér, szürke, barna, szőke, arany (9)
 9. *A gyertyák*: kék, vörös, sárga, citromszínű, fekete, sötét, fehér, szőke, bronz (9)
 10. *Este*: sötétkék, piros, fekete, fehér, szőke (5)
 11. *Szombat este*: kék, lila, rózsaszínű, bordó, ezüst (5)
 12. *A varázsló kertje*: kék, piros, zöld, haragoszöld, lila, fekete, sötét, fehér, hófehér, sötétszürke, barna, arany, ezüst (13)
 13. *Nyári bál*: kék, vörös, lila, fekete, sötét, fehér, **rózsaszínű** (7)
 14. *A béka*: zöld
 15. *Mesék, amelyek rosszul végződnek*: kék, vörös, sárga, aransárga, haragoszöld, ibolyaszínű, fekete, szürke, szőke, bíbor, bíborpiros, opálszínű (12)
 16. *A sebész*: zöld, fekete, gesztenyeszín (3)
 17. *A költő megtérése*: kék
 18. *A kék csónak*: **kék**, vörös, piros, sárga, sárgászöld, ibolyaszínű, fekete, fehér, szürke, barna, rózsaszínű, elefántcsontszínű (12)
 19. *Tavaszi ouverture*: kék, lila, fekete, fehér, szürke, barna, arany (7)
 20. *A varázsló halála*: kék, fekete, barna, arany, ezüst (5)

(Vastagon szedett = 5-nél többszöri előfordulás.)

Összesen 300-szor szerepel szín a 21 novellában, s ez 32-féle szín között oszlik meg.

DR. KINCSES KOVÁCS ÉVA

„Jó magyarnak lenni, igen nehéz, de nem lehetetlen!”

(gróf Széchenyi István)

Könyvismertetés

Schmidt Pál – Süle Tamás

AZ IRGALMASOK PÉCSI KÓRHÁZÁNAK HISTÓRIÁJA

A Pécsi Krónika sorozatában 2007-ben jelent meg a két orvos szerző munkája, Morvay Imre Pio OH atya előszavával.

Röviden áttekintik a rendalapító Istenes Szent János (1495–1550) életét, majd az 1571-ben pápai jóváhagyást nyert Betegápoló Irgalmas Rend történetét. Mivel pécsi helytörténeti munkáról van szó, a szerzők kitérnek Pécs kórházi múltjára is (a johanniták, majd 1698-tól a kapucinusok kórházára).

Történetünk 1795-ben kezdődik, ekkor tett alapítványt Krautsack János tímár és molnár, amely I. Ferenc jóváhagyása után lehetővé tette az irgalmasok pécsi megtelepedését 12 ágyon, kizárólag férfi betegek ingyenes kezelésével. A már 24 ágyas kórházat 1814-ben meglátogatta Richard Bright, a vesebetegségek egyik első tudományos leírója. A kórház működését adományok, alapítványok tették lehetővé, így bővült az ágyszám, és a belgyógyászat mellett már sebészet is működött benne, és természetesen patika. Az I. világháborús szerb megszállás súlyos károkat okozott ugyan, de az adományok ismét segítettek. A kórház 1931-től közkórház, szoros együttműködésben az egyetemmel. A kórház 1940–41-ben új szárnyal bővült. Ezt a fejlődést szakította meg a II. világháború és a rend 1950-ben történt feloszlása. Ekkor a kórház az egyetemhez került, és 2007-ig belgyógyászati és sebészeti klinika, illetve részleg működött itt, igaz 1990-től már ismét rendi tulajdonlás mellett.

A história legkidolgozottabb része az a 40 év, amíg az Irgalmasok kórháza a pécsi egyetem két klinikájának is helyet adott. A szerzők saját élményeik alapján számolnak be a klinikák mindennapi életéről, és állítanak emléket

a klinikákon dolgozó orvosoknak és elsősorban a klinikák neves professzorainak. A II. Belklinika meghatározó egyénisége Hámor Artúr (1909–1983) volt, a klinika alapító professzora, aki 1979-ig dolgozott és lakott (!) itt. Őt Burger Tibor (1925–1991) követte. Halálát követően, immáron az irgalmas rend tulajdonába visszadott épületben 1998-ig Nagy Judit professzor asszony vezetésével működött a belgyógyászati klinika. 2001-ben itt kezdte meg működését Czirják László professzor vezetésével az Immunológiai és Reumatológiai Klinika, amely 2007-ben költözött ki az épületből.

A sebészeti klinika alapító professzora Kudas József professzor volt, aki 1955-től már Budapesten egyetemi tanár. Utódja 1969-ig Karlinger Gy. Tihamér lett, majd 1992-ig Kiss Tibor. Átmenetileg a szerzők egyike (Schmidt Pál) vezette a klinikát, majd 1993-tól az Egyesült Államokból e feladat megoldására visszatelepült Korompai Ferenc szervezett kardiológiai profillal klinikát. Ennek vezetését 1999-től Papp Lajos professzor vette át, de ő már az újonnan épített Kardiológiai Centrumban működik, így az épületben 2003-ig már csak egy sebészeti részlegen folyt a gyógyítás.

A szerzők a jövőt illetően jóslásra nem vállalkoznak. A több mint 200 éves épületben az irgalmas rend irányításával a krónikus betegek ellátása folyik, s itt működik Pécs első hospice intézménye is.

A könyvet számos kép illusztrálja, jelentős részük a szerzők működése idejére esik, így a kor jellegzetes forrásdokumentumai. Az elmúlt évtizedek dokumentálására a két függelékben megtalálható a klinikákon dolgozó orvosok szolgálati ideje és későbbi funkciói. A reumatológus olvasó itt találhat ismerős neveket: Balogh Zoltán, Czirják László.

A könyvet érdemes annak is forgatni, aki többet szeretne megtudni a közelmúlt lassan a múlt homályába vesző orvoslásáról.

DR. GÉHER PÁL

Czeizel Endre

FESTŐK, GÉNEK, SZÉGYENEK

Az újabb Czeizel-könyv bemutatója

A magyar medicinában kevés olyan szerző van, akinél ez a címmegfogalmazás érvényes lehet. Arra utal, hogy a szerző sokadik kötete jelenik meg, s hogy minden könyve esemény-számba megy.

A *Festők, gének, szégyenek* című könyv bemutatójára, az utóbbi idők szokása szerint ismét a Rákóczi úti Fókusz Könyvárúházból került sor. Ülőhelyet nehéz volt kapni, ami a nagy érdeklődést és a szűkös lehetőséget jelzi. Ez alkalommal Gyémánt László festőművész volt a beszélgetőpartner. Igazán avatott személy, hiszen ismert és elismert művész, aki jogosan érezhette, hogy őt is közelebbről érinti az analízis.

A laikus által el sem képzelhető szorgalom és irdatlan mennyiségű munka kellett ahhoz, hogy Czeizel Endre ezzel az új könyvével megörvendeztethesse híveit. A zeneszerzők, írók, a magyar származású Nobel-díjasok és Nobel-díjban nem részesült tudósaink családfaelemzéssel elvégzett genetikai vizsgálata után, most hasonló munkamódszerrel a magyar festők kerültek terítékre.

A kemény fedelű, 536 oldalas könyvet a Galenus Kiadó adta ki, szép kivitelben, az előző kötetekhez hasonló borítógrafikával.

Mint a szerzőhöz közel álló valaki meg merem kockáztatni az állítást, hogy egész más óhajt a szerző megvalósítani kitartó elemző munkájával, mint amit az átlagolvasó kap. Ugyanis nem titkolt módon Czeizel Endre a már rutinszerűen alkalmazott sziszifuszi kutatómunkával – a hús kiválasztott festőművész minden fellelhető rokonát feltérképezte. A családfaelemzések révén meg kívánta tudni, hogy a kivételes festői képesség, a talentum hogyan öröklődött, milyen gyökerekből táplálkozott – s ennek módját igyekezett összehasonlítani előző munkáinak alanyaival, vagyis a nem festőkkel. Az olvasó viszont le sem tudja tenni a vaskos könyvet, mert akárhol üti fel, érdekes, soha nem hallott történeteket, sorokat ismerhet meg. Ezért olvasmányos a könyv. Ezért lehet jól eladni. Tehát az általam felvetett ellentmondás egyáltalán nem rosszat jelent.

Ne kerüljessük a forró kását, a legfontosabb kérdés, hogy az olvasó szerint „jól” választot-

ta-e ki a szerző a hús festőművészt. Mivel minden ilyen válogatás természetesen meszesemenően szubjektív, nincs az az ember, akinek pontosan ugyanerre a hús festőre esett volna a választása. De ez megint csak nem baj! Végül is nem művészettörténeti kiadványról van szó, és Czeizel Endre nem is vállalkozhat rá, hogy megítélje, kik a legjelentősebb magyar festők. Előszavában ki is fejt az e téren fennálló nehézségeket, és tökéletesen megmagyarázza, hogy analizáló munkájához miért éppen ezeket a művészeket választotta ki (Zichy Mihály, Székely Bertalan, Munkácsy Mihály, Szinyei Merse Pál, Mednyánszky László, Csontváry Kosztka Tivadar, Rippl-Rónai József, Ferenczy Károly, Gulácsy Lajos, Czobel Béla, Egry József, Farkas István, Kasák Lajos, Derkovits Gyula, Szőnyi István, Moholy-Nagy László, Vajda Lajos, Victor Vasarely, Kondor Béla, Gruber Béla). Azt azért megjegyzem, hogy szerencsére húsnál annival több jelentős magyar festőművész van, hogy érthető módon akár szakemberek, akár laikusok jogosan tudnának más húszas csapatot összeállítani, de Gruber Bélát alig-alig venné be bárki. Amit az is bizonyít, hogy Kieselbach Tamás művészettörténész, műkereskedő, könyvkiadó nagyszabású albumában (*MODERN Magyar festészet 1892–1919*) 99 jelentős személy véleményét gyűjtötte össze arról, kit tart az öt legjelentősebb modern magyar festőnek. Őt az nem hús, de Gruber Béla senkinél nem szerepelt, míg Czeizel többi választottja mind előfordult (a külföldinek tartott Vasarely kivételével). Ennek ellenére pozitívan értékelem, hogy Czeizel Grubert választotta. Hűségesen kitart a tragikus sorsú és fiatalon elhalt festő mellett, akiről már korábban is értekezett. Idekíváncozik még, hogy Gyémánt Lászlót is a Kieselbach-albumban véleményt nyilvánítók között találjuk, de az öt közül egyik javasoltja sem jutott be a Czeizel-könyvbe.

Sokakat foglalkoztat, hogy miért szerepel a mű címében a „szégyenek” szó? A szerző a borítófülön adja meg a magyarázatát: „Sajnálatos módon a nemzetközi lexikonokban és nagy múzeumokban a festőművész-géniuszok között magyart nem, vagy csak kivételesen találhatunk. Pedig sok nagy magyar festőművész kivételes talentuma nem marad el a világhírt elért külföldi társaikétól, csak éppen a magyar kultúrpolitika gyengesége miatt

nem sikerült különleges teljesítményüket a határokon túl elfogadtatni. Éppen ezt a szégyent kívánom hangsúlyozni könyvem címében is.” Meg kell jegyezni, hogy ezzel a vélekedéssel a könyvbemutatón ebbéli véleményét ki is fejtő művészettörténész nem értett egyet.

Czeizel Endre más műveihez hasonlóan, most is biztosan jó tipp olvasásra ajánlani a könyvet, de ez alkalommal talán még inkább biztosra mehet az ajánló.

DR. GÖMÖR BÉLA

Teljes szöveghűséggel adjuk közre a kötet 511–517. oldalán írtakat, mivel a legtöbbet mondják el a szerző célkitűzéseiről és eredményeiről. A kötet 512. oldalát teljesen kitöltő, hétoszlopos X. táblázat itteni közlésétől eltekintettünk.

A szellemi adottságok-képességek

Valójában a szellemi *adottságokat* kellene értékelnünk, de erre nincs módunk, hiszen a születést követően, de különösen a későbbi életben az adottságokat már mindig csak képességekként érzékelhetjük.

A szellemi adottságok csak a DNS-ünkben foglalt genetikai tervrajz vizsgálata alapján lennének feltárhatóak. Az 1990 és 2004 közötti Human Genom Program ugyan megteremtette ennek a lehetőségét is, de a tudósok egyelőre még a különböző genetikai betegség génjeinek feltárásával vannak elfoglalva. Ráadásul a kromoszómáinkban lévő mintegy 25 000 génpár közül a jelenlegi becslések szerint minimum 10 000 a központi idegrendszerrel, leegyszerűsítve, agyunkkal kapcsolatos. Az egyes szellemi adottságokért felelős agyi struktúrák genetikai szabályozásának feltárása ezért irdatlanul nehéz feladat.

A közeljövőben várható fontos felfedezéséig ezért csak a különböző szellemi *képességek* elemzésére vagyunk képesek. Az ezek háttérében álló adottságokat már a méhen belüli életkörülmények jelentősen befolyásolják. Elég az éhezésnek, a terhesség alatti italozásnak, drogozásnak, cigarettázásnak a magzat szellemi adottságaira ártalmas hatását megemlíteni. Emellett az anyai betegsé-

gek (pl. magas láz), a táplálkozás minősége, a levegőszennyeződés és sok minden más, nyomot hagy a magzat agyának fejlődésén. A születést követően pedig a családi hatások (pl. az édesanya szerepe) sokszorosan és sok irányban igazoltak, mivel az emberi agy kétharmada a születés után alakul ki. Így amikor a gyermek megkezdte tanulmányait, már nem adottságainak, hanem a külső hatások által módosított képességeinek mérésére vagyunk csak képesek.

A 2 × 4 faktoros talentum modellben négy szellemi képesség-faktort különítettünk el.*

1. Az általános értelmi képesség

Sokáig a szakemberek is azt hitték, hogy az általános értelmi képesség (a hétköznapi nyelvben okosságnak, a tudományban intelligenciának nevezik) határozza meg az emberek szellemi teljesítményét. Jelenlegi felfogásunk szerint az általános értelmi képesség szintje lényeges, mivel elsősorban ettől függ tanulási, emlékezési és ismereteinket hasznosan felhasználó képességünk, ezáltal pedig a társadalom bonyolult rendszerében való eligazodásunk-érvényesülésünk, de nem ez dönti el a talentum és géniuszság létrejöttét.

A tudományos kutatásban és a pszichológiában az általános értelmi képesség mérésére szolgálnak az ún. intelligenciatesztek, amelyek a vizsgált személy e képességét – a hasonló életkorú népesség átlagához hasonlítva – ún. intelligenciaquociensben (IQ-ban) adják meg. Ilyen vizsgálatról a könyvben szereplő képzőművészeknél nem tudok, ezért az ő általános értelmi képességük csak iskolai osztályzataik, a kortársak véleménye és fennmaradt írásaik alapján ítéltető meg. E három forrásból származó adatok azonban többségüknél meglepően ellentmondásosak. Az iskolai osztályzatok sokuknál rosszabbak voltak, ezzel szemben írásaik okosságukat, bölcsességüket, de legalábbis különleges gondolkodásukat igazolják.

Mindezek alapján a X. táblázatban, az általános értelmi képességet tartalmazó oszlopban, nem volt könnyű e szellemi képességüket tömören, egy szóban jellemezni. „Kiváló”-nak azokat tekintettem, akik az iskolában jól teljesítettek, és felnőttként is bizonyí-

tották okosságukat. A „jó”-k közé azok kerültek, akik elvégezték iskoláikat, úgyahogy, vagy képesek lettek volna erre (mint Derkovits), és később igazolták értelmi kvalitásaikat. „Közepes”-nek azokat tartottam, aki abbahagyták alapiskoláikat, és életművük ismeretében sem tűntek okosnak. Végül a „speciális” csoportba azokat soroltam, akik nem végezték el iskoláikat, de később egyéni vagy egzaltált gondolatvilágukkal igazolták sajátos értelmi képességüket.

Mindezek alapján körvonalazható a festőművészek két csoportja, az egyikbe az okos, a másikba az ösztönös kreatív művészek tartoznak. A költő Kosztolányi Dezső szerint: „*Nem becsülöm túl az értelmet. Alkotás közben vajmi kevés hasznát látom...*” Sőt, „*Az értelem megköti a képzelet munkáját.*” Igaz ez az ösztönös művészekre, illetve az okos művészek sokszor túlságosan korlátozzák kreativitásukat (ez volt érzékelhető Székely Bertalan és Munkácsy Mihály munkásságában, illetve Szinyei Merse Pál – a *Majális* értetlen fogadtatása utáni – második festői korszakában). Ugyanakkor a nemzetközileg jelenleg legismertebb két magyar származású festőművész: Moholy-Nagy László és Victor Vasarely elsősorban az okosságuk által kifundált új képi megjelenítésnek köszönhető sikerüket. Kassák Lajost sem képzőművészeti talentuma, hanem kreativitása emelte a jelentős művészek közé.

Az általános értelmi képességekben van bizonyos nemi különbség, de éppen az itt összefoglalt tények miatt ez nem lehet magyarázat a művész-géniusok szinte kizárólagos férfinemére. A férfiak és nők általános értelmi képességének átlagos értéke egybeesik, ezzel szemben az értelmi képességet jelző értékek eloszlásának két széli részén jelentős férfi többlet mutatkozik. A férfiak körében tapasztalt 30%-kal magasabb értelmi fogyatékoság gyakoriság régóta ismert. A legokosabb emberek közötti férfi túlsúlyt azonban döntően a korábbi társadalmi munkamegosztással magyaráztuk.

A legújabb genetikai kutatások e téren is új eredményeket hoztak. Az általános értelmi adottságokért mintegy 1000 génpár felelős. E génpárok általában egyenletesen oszlanak el a kromoszómákban, éppen ezért a testi-kromoszómák minden aberrációja értelmi

fogyatékoságot is okoz. Az X nemi-kromoszóma azonban kivételes e tekintetben. Nagysága alapján a gének 4%-a található benne, ezért kb. 40 olyan génnek kellene benne lenni, amik az általános értelmi adottságokért felelősek. Ezzel szemben 2007-ig 210 ilyen gént azonosítottak az X nemi-kromoszómában! Az általános értelmi adottságokért felelős géneknek tehát 21%-a van az X nemi-kromoszómában, ami 5-ször több a vártnál!

Az X nemi-kromoszóma génjeiben ugyanúgy bekövetkezhet mutáció, mint a többi kromoszóma génjeiben. Az általános értelmi adottságokért felelős gének mutációi általában értelmi fogyatékoságot okoznak, nagyrítván azonban javíthatják az agynak ezt a tevékenységét. E génmutációk döntő többsége lappangó természetű, nőkben ezért nem mutatkoznak meg, mivel az X nemi-kromoszómában lévő génpár másik tagja hatását elnyomja. Ha azonban a megtermékenyítés eredménye fiú, és az anya azt az X nemi-kromoszómáját örököltette át gyermekébe, amiben a hibás vagy szokatlan „javító” gén van, akkor az mindenképpen megnyilvánul. A nagyságban kisebb és alakban más Y nemi-kromoszóma génjei ugyanis ennek semlegesítésére nem alkalmasak. Mindezek alapján vált érthetővé a férfiak jelentős túlsúlya az értelmi fogyatékosok körében, és ez a jelenség lehet az oka a legokosabb emberek közötti férfi többlet kisebb részének.

2. A speciális szellemi képességek

A központi idegrendszer bonyolult működésének köszönhetően nagyszámú speciális szellemi képesség különíthető el. A képzőművészek értékelésekor természetesen a *képzőművészeti*, más néven *vizuális képességeik* a döntőek, amik megint csak többgyökerűek. A szakemberek (művészek és művészettörténészek) legfontosabbnak a *rajzkészséget* tartják, már csak azért is, mivel a gyermekekben ennek kiválósága hívhatja fel a figyelmet e tehetségre. Emellett azonban a *színérzék* és a *kompozíciós képesség* is lényeges. A festőművész talentumok értékelésekor is érzékelhető e képességek valamelyikének a dominanciája. Zichy Mihályt és Vajda Lajost bravúros rajzkészsége jellemzi. Szinyei

Merse Pál, Egry József, Szőnyi István és Czóbel Béla képeinek a kolorizmusa lenyűgöző. Mednyánszky ragyogó színeinek háttérében még a panteizmus keresése is érzékelhető, ahogy Kondor Béla művészetének háttérében is inkább a tartalom üzenetének fontossága sejthető. Csontváry megalomániás festészetével a magyarságot kívánta megmenteni, míg Gulácsy a káprázatfestészetbe menekült lelkének árnyai elől. Kassák Lajos, Moholy-Nagy László és Victor Vasarely inkább a „konstruktor” csoportba sorolható, akik tehát képeik tudatos megszerkesztésével érték el sikereiket. (Vasarelynek azonban bravúros rajztudása, míg Moholy-Nagy Lászlónak kivételes térlátása is közismert.) Munkácsy Mihály és Farkas István vizuális géniuszása – érzésem szerint – alkotásaik drámaiságában csúcsozott ki: Munkácsy az emberi lélek mélységeinek bemutatójaként, Farkas a várható társadalmi katasztrófa Kasszandrájaként.

Megpróbáltam a vizsgált festőművészeket a vizuális talentumukon belül e részképességek szerint is értékelni a X. táblázatban, de megfelelő szakértelem hiányában itt is tévedhettem. A korábban említetteken túl Székely Bertalan e speciális képességeit nagyon is tudati kontrollja alatt tartotta, ezért is nevezem őt tudós festőnek.

A speciális szellemi képességek közül néhányban, így a térbeli tájékozódásban számottevő nemi különbség mutatkozik, e témát azonban korábban, a festőművészek nemi aránya kapcsán megtárgyaltuk.

Érdemes röviden értékelni a vizsgált festőművészek *egyéb* speciális szellemi képességeit is. Sokan íráskészségükkel tűntek ki, elég Kassák Lajosra (aki inkább költő és prózaíró, mint festő volt) és Kondor Bélára (verseire) utalni. A képi látásmód mind a költészetben, mind a képzőművészetben fontos. Többüknek muzikalitása haladta meg az átlagost, de Székely Bertalan, Szőnyi István és Moholy-Nagy László pedagógiai talentuma is kiemelést érdemel.

3. A kreativitás

Valamelyik speciális szellemi képesség kiválóságának, de legalább is átlagost meghaladó voltának kellene eldönteni a pályaválasz-

tást. Az adott pályán belüli sikerességet, mint ezt az 1950-es évektől kezdett kreatológiai kutatások igazolták, viszont döntően a kreativitás határozza meg. A kreativitásnak nincs találó magyar megfelelője, elsősorban az *eredetiséget*, tehát *szokatlan gondolkodást*, bizonyos fokú túlérzékenységet, kritikusságot, végül mindezekből adódóan jellemző nonkonformista magatartást jelent, ami időnként már társadalmi devianciákba torlik.

Bizonyos művészek és tudósok már korábban ráéreztek a modern kreatológiai kutatások itt említett eredményeire. Hiszen Bolyai János kinyilatkoztatta: „*új világot*” alkotott a matematikában. Ady Endre is tudta, hogy nem elég szép verseket írni, „*Új időknek új dalaival*” kell betörni a költészetbe. Ugyanez igaz a képzőművészetre is, ahol a valóságot hűségesen visszatükröző és/vagy „szép” képek igényét korunkban felülmúlta az újdonság mindenek feletti elvárása.

Az emberi agy gondolkodási mechanizmusában is jól érzékelhető kétfajta vonulat. Az egyik a *konvergens gondolkodás*, amely a bal agyféltekéhez kötött, és amely a tanulás „könnyűségét” (ők a „szivacsagyúak”) és a tanultak elfogadását, ebből adódóan a konformista – problémamentes – társadalmi magatartást segíti elő. A másik vonulat alapja a *divergens, vagyis „másképpen” gondolkodás*, amelynek központja a jobb agyféltekében található. Az ide tartozók az ismeretek megszerzésekor nem a tanulást, hanem inkább a problémák megoldásának újszerű „kitalálását” helyezik előnybe. Az ilyen típusú emberek „unják” az iskolát, nehezen fogadják el a tanultakat, éppen ezért osztályzataik sem jók, és nehezen illeszkednek be a közösségekbe. Túlságosan „individualisták”, ami nem egyszer deviáns magatartással társul. Ezek a „nehéz emberek” sok gondot okoznak a társadalomnak, de nekik köszönhető a haladás, a fejlődés, a világ megújítása.

A modern képzőművészetben a festői talentumnak is meghatározó kritériuma lett a formai és/vagy tartalmi újszerűség. Éppen ezért is kérdőjelezi meg mostanában a korábbi klasszikus mesterek, mint Munkácsy Mihály, Székely Bertalan, Zichy Mihály helyét az „Olimposzon” korunk modernség

büvöletébe került ítései. Pedig Munkácsy Mihály és Székely Bertalan is tudott volna „impresszionista” képeket festeni, elég Munkácsy *Poros út* című festményére vagy Székely szadai tájképeire utalni. Zichy Mihály pedig nem a formában, hanem a tartalomban kereste a forradalmiságot, az ő korában nála rebellisebb képeket kevesen festettek.

A festőművészek általános értelmi képességének értékelésekor említett két típus: okos és ösztönös viszonya a kreativitással változó. Míg korábban az okos-tudós festőművészek közé sorolt Székely Bertalan, Zichy Mihály és talán még Szőnyi István tudati kontrollja megakadályozta ösztönös festői „kilengéseiket”. Ezzel szemben az okos művészek 20. században megjelenő egyik típusa éppen tudatos kreativitásukkal került a nemzetközi művészvilág élvonalába. Ide sorolom Kassák Lajost, Moholy-Nagy Lászlót és Victor Vasarelyt.

Az ösztönös-kreatív művészek korábbi csoportjába soroltak sem homogének Az ösztönös Munkácsy Mihályt a vevőinek igénye meg az impresszionisták iránti utálata tartotta vissza az újszerű festői megoldásoktól. Mednyánszky László és Gulácsy Lajos eredeti világszemléletét a természet panteista megértésének az igénye vagy éppen a múlt világába történő révedezés magyarázta. Csontváry Kosztká Tivadar, Farkas István, Vajda Lajos, Kondor Béla és Gruber Béla is kreativitásuknak teret engedve törtek be a legkiválóbb mesterek közé. Az ő műveik kvalitásait a kortársak nem ismerték föl, sőt bolondságnak tartották vagy tudomást se vettek róluk. Hosszú idő kellett ahhoz, hogy megértsék, „megemésszék”, majd elismerjék műveik kiválóságát.

Sokáig a modern művészeteket a konzervatív kritikusok és a közönség szélhámosságnak, de legalábbis *elmebeteg* termékének tartotta. Itt „a zseni és örült” kapcsolat idejémmúlt elméletére, illetve cáfolatára szeretnék röviden kitérni. A magyar költő-géniuszok betegségeinek értékelésekor ezt a témát a korszerű pszichiátria nézőpontjából részletesen megtárgyaltam.

A tudományos kutatás szerint az elmebetegség csaknem mindig lehetetlenné teszi a művészi szintű alkotást. A korábban elmebeteg-

nek kikiáltott, de alkotásra képes költőket, mint Vörösmarty Mihályt, Juhász Gyulát vagy József Attilát is „rehabilitálnunk” kellett. Nem voltak elmebetegek, „örültek”, csak szélsőséges kedélyűek, elsősorban mániás-depressziósok. (Amikor Juhász Gyulánál ez a szélsőséges kedély már átlépte a betegség küszöbét, elmeegógyintézetbe került, ahol képtelenné vált az alkotásra.) A festőművészek azonban más kategóriát képviselnek. Az itt vizsgált 20 kivételes festőművész talentum közül hármat elmebetegnek tartottak, még pedig szkizofrének, vagyis tudathasadásban szenvedőnek. Mint korábban kifejtettem, Csontváry nem volt elmebeteg, mivel nem részesült pszichiátriai kezelésben, és sohasem volt elmeegógyintézetben, ráadásul életművét csodálatra méltó céltudatossággal alkotta meg. Ő a szkizofrénia és a „normálisak” közötti átmeneti zónába tartozó szkizoid személyiségek közé tartozott. Ilyen volt sokáig Gulácsy Lajos és Gruber Béla is, de ők azután betegek is lettek.

A kreativitásért felelős divergens („másképpen”) gondolkodás és a szkizoidok észjárása között kétségtelenül sok hasonlóság van. Éppen ezért, ha valakiben a szkizoid személyiség *kivételes speciális képzőművészi képességgel* társul, akkor elmeállapota predesztinálja a szokatlanságra, ami a kreativitás kritériuma.

A kreativitás nemi eltérése részben magyarázhatja a nők hiányát még újabban is a géniuszok között. A kreatív-géniuszok a világ megváltoztatására vállalkoznak, ami csaknem mindig a régihez ragaszkodók nagyfokú ellenállásába ütközik. Éppen ezért „győzelmükhöz” mérhetetlen kitartás és jelentős agresszivitás szükséges, mindkettő a férfinem sajátja. A nők ritkán tudják minden idejüket és energiájukat csak társadalmi küldetésükre fordítani, emellett hiányoznak belőlük a férfiak androgén (nemi) hormonjai, amelyek harcra és győzelemre készítetnek.

Jó példa az előbbieket illusztrálásra Szinyei Merse Pál és Ferenczy Valér. Szinyei Merse Pál csodás festői talentumának és kreativitásának köszönhetően megfestette a *Majálist*, de annak kedvezőtlen fogadtatása után, önbizalom és az agresszivitás hiánya miatt,

nem vállalta a harcot, hanem visszavonult birtokára, és jó időre felhagyott a festészettel. Ferenczy Valért a Ferenczy képzőművész-házaspár 3 gyermeke közül a legtehetségesebbnek tartották. Amolyan csodagyermekként – a festőművészi tudás szinte teljes fegyverzetével – robbant be a nagybányai értő festőkolóniába. Túlságosan „jó” gyermek volt azonban, mindenben hallgatott apja tanácsaira, ezért annak követője, majd epigonja lett. Kreativitásának hiánya miatt így elherdálódott géniuszságra termett kivételes tehetsége.

4. A motiváció

A vizsgált képzőművészek e téren is jellegzetes képet mutattak. A „kiváló” fokozatot az a három „okos” festőművész kapta meg, akik minden (iskolai és művészeti) feladatuk teljesítése során helytálltak. Döntő többségükre a „célzott” motiváció volt jellemző, ők utálták az iskolát és minden más tevékenységet, ami nem művészetükkel kapcsolatos. Ezzel szemben, amikor rátaláltak festőművészi küldetésükre, azt óriási energiával és lelkesen teljesítették. A „fanatikus” csoportba azokat soroltam, akik szinte emberfeletti energiával és érzelmi töltettel alkottak. Végül „jó” osztályzatot azoknak adtam, akik lelkiismeretesen, de a művészekre jellemző bohémság és fanatizmus nélkül festették meg képeiket.

Tisztában vagyok az ilyenfajta besorolások hibalehetőségeivel és szubjektivitásával. Céлом azonban a festőművészi talentum ismerveinek feltárása, és a természettudományokban – a művészettörténészek szép szavai és találó koncepciói helyett – a *mérésekre-osztályozásokra* alapozzuk az értékelést.

Összefoglalásképpen az állapítható meg, hogy a vizsgált kivételes festőművész talentumokra az átlagost meghaladó általános értelmi képesség nem volt jellemző, speciális vizuális tehetségük döntötte el pályaválasztásukat, jelenlegi művészettörténeti értékelésüket elsősorban kreativitásuk mértéke határozza meg, és miután rátaláltak művészi küldetésükre, nagyon motiváltak, energiájuk teljes bevetésével törekedtek életművük kiteljesítésére.

Kodály Zoltán

Dr. Antalóczy Zoltán ny. kardiológus egyetemi tanár jelentős irodalmi munkásságot is kifejt. 2007 végén a Helikon Kiadónál jelent meg Az igazságot írókatok meg! (1948–1990) című kötete. A szerző hozzájárulásával ebből közlünk egy részletet.

Kodály Zoltán az ötvenes évek legelején fektet be a klinikára, egy kivizsgálásra. Az osztályvezető tanársegéd akkor Egedy Sándor volt, és az ő beosztott orvosaként dolgoztam a professzori különszobákban a régi első emeleten. Kodály Zoltán a 7-es különszobában fektet, amihez fürdőszoba is tartozott. A klinika vezetése rendkívüli tisztelettel fogadta, élén Haynal Imrével. A nagy zeneszerző, professzor és akadémikus hetvenes éveiben járt, és nem volt különösebb betegsége, de ennek ellenére sem volt könnyű vele a kapcsolattartás. Ha életútjára és műveire gondol az ember, kicsinek érzi magát mellette. Ő nem csupán nagy volt, de egyenesen kimagasodott kortársai közül. Pedig az ő karrierje is kicsit furcsán kezdődött, hiszen a Tanácsköztársaság alatt, Bartók Bélával együtt a zenei direktórium tagjai voltak, amiért a Horthy-korszakban meg is hurcolták őket. Persze mindenki tudja például, hogy Illyés Gyula és Szabó Lőrinc is vöröskatonák voltak, és mindannyian egészen másképpen fejezték be az életüket. Klinikai tartózkodása alatt persze velem nem politizált, de a zenéről többször szó esett, hiszen ennek ellenkezője elképzelhetetlen lett volna. A Psalmus Hungaricus, Marosszéki táncok, Galántai táncok, Felszállott a páva, Hány János, Székelyfonó, Budavári Te Deum, Zrínyi szózata stb. hatalmas alkotások. 1954-ben írta Zrínyi szózatát, amely vegyes karra, bariton szólamra írott kórusmű. 1956-ban a forradalom alatt a Magyar Rádió gyakorta sugározta Beethoven Egmont-nyitányát és az Eroicát. Gyakran csendült fel Kodály Zrínyi szózata is, amelyben mint annak idején a török, most jelképesen a szovjet áfium elleni orvosságként, a megszállókkal szembeni ellenállása és felszólító módon írott figyelmeztetése csendül fel: „Ne bántsd a magyart!” Illyés Gyula is még a forradalom előtt írta az „Egy mondat a zsarnokságról” című monumentális költeményét, de az teljes hangerővel csak a forradalom alatt szólalt meg.

1992-ben a Nemzetközi Elektrokardiológiai Kongresszust Tokióban rendezték. Mint a Nemzetközi Elektrokardiológiai Társaság vezetőségi tagja hivatalos voltam Akimotó, a mostani japán császár, akkor még trónörökös fogadásán, melyet a kongresszus vezetőségének tiszteletére adott. A trónörökös és felesége egyenként fogadta a vezetőség tagjait. Velem azzal kezdte a beszélgetést, hogy Japán nagyon szereti a magyar zenét, nagyra értékeli és szereti Bartók és Kodály muzsikáját.

Csak mi nem szeretjük és értékeljük eléggé Bartókot és Kodályt, világraszóló műveiket. A magyar népdalkincs feltárásán, a zenepedagógia megteremtésén és zenei művelődésünk hazai és külföldi elterjesztésén túlmenően, én magam Bartókban és Kodályban a XX., sőt már a XXI. század zaklatott lelkiségét érzékelem. Úgy, ahogyan azt Illyés Gyula is érzékelte „Bartók” c. művében. „A hangzavar kiált harmóniát.” Ez a „hangzavar” a zene nyelvére lefordítva „zűrzavart” is jelenthet, ami korunkat olyannyira jellemzi. Főleg a második technikai-tudományos forradalom verte fel bolygónkon az élet csendjét, de térségünkben a politikai és nemzetiségi „zűrzavar” immáron több mint kétszáz éve tart. Így gondolta és élte ezt meg Bartók Béla és Kodály Zoltán is.

Itt térek vissza arra a tényre, hogy Kodály Zoltán 1907–1942 között a Zeneakadémia tanára, 1919-ben aligazgatója és a Tanácsköztársaság alatt a zenei direktórium tagja volt. Emiatt a Tanácsköztársaság bukása után meghurcolták. Erdélybe „menekült”, ahol a falvakban, a szegény emberek között gyűjtötte a magyar és a román népdalkincset. Itt újra emlékeztetni szeretnék a Tisza Istvánhoz írott, de el nem küldött beadványára, amelyben felhívja a Nagyméltóságú Miniszter Úrnak szíves figyelmét a falu népének nyomorára. „Mert hogy még századok múlva is lesz Magyarország, az 9/10 részben a parasztoknak köszönhető.”

Kodály Zoltán átveszi a Kossuth-díjat 1948-ban

A Kodály feljegyzéseiből összeállított könyvből azt is megtudjuk, hogy mennyire kellett harcolnia eszméi és tervei megvalósításáért. De mindez nem feledtethette el a Tanácsköztársaságot és az azt követő időket. Nem Kun Bélát és gonosz rendszerét támogatta ő, hanem akkor is eszméiért, a magyar falu felemelkedéséért, az örök Magyarországéért küzdött.

Mégis védekeznie kellett. Ezért van nagy jelentősége, az 1919–1920. évi fegyelmi eljárásával kapcsolatban írt följegyzéseinek. Szerepel közöttük a bizottság előtt elmondott védekezésének fogalmazványa is. A könyvben a „fegyelmi eljárás” hosszú oldalakat tölt meg. A zárkózott Kodály indulatait, érzésvilágát és szemléletét ezekből a feljegyzésekből lehet megismerni, amelyeket Vargyas Lajos olyan mesteri módon állított össze.

A második világháború után, Kodály Zoltánhoz hasonló cipőben járt Szabó Lőrinc is. Őt is megvádolták, mint már az előzőekben említettem. Valóságos sorstragédiánk az, hogy a szellemi elit legkiválóbbjait pellengérré állítjuk, így Szabó Lőrincet, Kodály Zoltánt, Bartók Bélát, Illyés Gyulát, Bajcsy-Zsilinszky Endrét és másokat. Nekik pedig csak jelenük van. Ők most is valamennyien, köztünk, bennünk vannak, részeinkké váltak, egyszóval az örök magyar nemzetben élnek, mert halhatatlanok. Kodály Zoltánnak Zrínyi szózata pedig a nagyvilágba harsogja most is a kiáltást, amint azt 1956-ban is már megtette, hogy: „Ne bánts a magyart!”

Ők mesélték...

Évekkel ezelőtt készen volt a forgatókönyv, hogy a közszolgálati televízióban hogy lehetne megvalósítani egy beszélgetős orvosműsort, amelyben a részt vevő doktorok történeteket mesélnének el, melyekkel érdekesen tudnák ábrázolni a medicina sokszor ki nem mondott eseményeit, emberi vonatkozásait. Nem lett belőle semmi. A szerkesztő megpróbálta életre kelteni ezt a gondolatot. Többeket felkért, néhányan kötélnek álltak.

Kérjük, küldjék be történeteiket, akármilyen régiak is azok!

Varró Vince

Az 1953/54-es tanévben a szegedi I. sz. Belklinikán Jávor Tiborral, a majdani pécsi belgyógyász professzorral mint fiatal orvosok kidolgoztunk egy műtéti technikát, mely lehetővé tette, hogy élő, éber kutyákban folyamatosan tanulmányozni tudjuk a gyomor belsejét. A módszert atophannal (fenil-kinolin-karbonsavval) előidézett kísérletes fekély kialakulásának folyamatos követésére használtuk, és – szerintünk – érdekes megfigyeléseket tettünk. Véleményünket a rangos észak-amerikai gasztroenterológiai folyóirat, a *Gastroenterology* szerkesztősége is osztani látszott, mert két közleményünket is megjelentették.

A hatvanas évek közepén munkámhoz szükségem volt ennek a folyóiratnak 1942-es évfolyamában megjelent egyik cikkére. Szegeden az orvoskari könyvtárnak csak 1950-től járt a *Gastroenterology*, ezért Budapestre utaztam, s ott a könyvtárban megtaláltam a keresett közleményt. Belelapozgatva a kötetbe megdöbbenem tapasztaltam, hogy 12 évvel korábban ugyanabban a lapban lényegében azonos módszert írtak le, mint amit mi kidolgoztunk. Úgy festett, nemcsak mi nem tudtunk a közlésről, de a folyóirat szerkesztői, lektorai sem emlékeztek a hasonlóságra.

Ez a jelenség nem ritka a tudományban. Inkább törvényszerűnek tartható, hogy hasonló

témák újra és újra időszerűek lesznek. Ilyenkor azonban a kérdésben a technikai, módszertani megközelítés pontossága, megbízhatóbbá válása indokolja az ismételt közlést. A mi esetünkről azonban még ezt sem lehetett elmondani. Egyszerűen az történt, hogy két kutatócsoport időben és térben egymástól függetlenül kísérelt meg egy problémát megoldani.

Horváth Attila

Gömör Bála professzor úr azt kérte tőlem, hogy a frissiben induló új rovatban írjam meg egy kis huncut emlékemet, valami olyasmit, amit nekem meséltek hajdanán. A nagy elődök tréfás-bölcs gondolatai között válogassak, javasolta. Nem mintha nem lettek volna bölcsek vagy pláne viccesek a nagy elődök – sokat mulattam akkortájt rajtuk – mégis inkább a közelmúltból egy betegem mondására emlékezem.

Az előzmények régre nyúlnak vissza. 1970-ben nyitottam meg a magánrendelésemet bérelt rendelőben. Egy fiatal egyetemi szakorvos számára nem volt ez akkor olyan egyszerű. A környezet, de főleg a főnök nem nézte ezeket a próbálkozásokat jó szemmel. Aztán arra kellett számítani, hogy nagyon lassan fog beindulni. Mégis mindezek ellenére megkockáztattam, mert a függetlenség illúzióját keltette.

Első betegeim egyike – nevezzük Mária nének –, alacsony, 50-es éveiben járó asszony volt, aki ízületi panaszai miatt járókeretével is nehezen mozgott, és a korán kialakuló kataraktája miatt alig látott. Gondozója kísérte minden rendelésre. Évente többször is megjelent, többnyire banális bőrelváltozásokkal, amelyeket ő súlyosnak gondolt.

Így telt el 37 év. Közben sok minden megváltozott: egyszer áthelyeztem a rendelőmet, egyszer újránősültem, ő háromszor cserélte le a gondozóját. Rendszerint is váltottunk, én még testsúlyt is – de Mária néni állandó maradt.

Ezt a változatlanúságot volt hivatott jelezni a

történelmi korszakokat áthidalóan még mindig eredeti járókeret és az ugyancsak elnyűhetetlen, vastagüveges szemüveg is. Utolsó találkozásunkkor, amikor elhelyezkedett a széken, hosszan vizsgált szemüvegén keresztül.

– Ahogy elnézem magát, hamarosan nyugdíjba kell mennie – mondta lassan, tárgyilagosan, talán kissé megértően is.

Rendezni igyekeztem a váratlan indítás okozta meglepetéstől szétcsúszott arcvonásaimat és a gondolataimat is. Nem akartam mondani, hogy ezt az egyetem már elintézte. Megszerettem volna nyugtatni, hogy jól érzem magam, nincs oka aggodalomra. Folytatta:

– Gondoskodjon rólam! Valakinek adjon át – valami fiatalnak – nem maradhatok bőrgyógyász nélkül!

Le nem vette a tekintetét rólam, hosszú másodperceken keresztül konok figyelemmel nézett az arcomba.

Nos, megígértem neki, hogy lelkiismeretesen fogok gondoskodni arról, hogy az utódom megfelelő és fiatal legyen. Másnap orvoshoz mentem, és elkezdtem a teljes körű orvosi kivizsgálásomat.

Mária néni döbrentett rá, hogy az orvosi foglalkozást nem lehet minden átmenet nélkül, hirtelen abbahagyni. A betegek kedvesen szoros rabszolgakötöttségéből csak fokozatosan, lépésenként lehet szabadulni.

Gömör Béla

1987-ben (tehát még nem buktak meg a kelet-európai állampártrendszer!) Athénben nyertük el a négy év múlva aktuális, akkor még igazán monstre számba menő, várhatóan több mint 4000 résztvevős európai (EULAR) kongresszus megrendezésének jogát. Pillanatszerű indítással az ottani kongresszus záróestjén megkérdeztem Bywaters professzort, aki patológus volt, de a reumatológia megalapítójaként a kontinentális összejövetelek nagy öregjének számított. Tipikus angol úr színes csokornyakkendővel, mindig mindent részletekbe menően, tökéletesen megmagyaráz. Azt kérdeztem tőle: mi az a legfontosabb dolog, amit nagy megmérettetésünkre javasol, a majd négy év múlva sorra kerülő rendezésünkre. Rövid gondolkodás után így válaszolt: „Do anything as soon as possible.”

Nos, ez egy jelmondatnak is vehető. Messze-menően betartottuk a kongresszusra vonatkozóan, de magam részéről azóta is lehetőség szerint minden szervezést, előkészítést igénylő folyamatban. Ugye, érezhető, hogy pontosan szöges ellentétje Pató Pál jó magyar mondasának: „Ej, ráérünk arra még.”

Az írás tárgyiasult szellem, megkövült gondolat. A könyvek a tetszhalál állapotában könyvtárakban, levéltárakban dermedve, akár évezredes Csipkerózsika álmod aludhatnak. Anyaguk éppúgy nem mond semmit, mint pl. az agy anyagai, de a halott betűk olvasásakor feltámadnak, és varázslatos szellemi világot árasztanak. A betűkké dermedt gondolatok kiszabadulnak fogságukból, életre keltik szerzőjüket, akinek szelleme – valahányszor olvassák a könyvet, a holt betűk közvetítése révén – úgy ragyog fel, mint a lenyugvó, vagy felkelő napsugár vidáman fürdőző, és visszatükröződő fénye a vízen. Ezek a betűk, a halálon túl is közvetítői annak a szellemnek, amely létrehozta őket.

(Széll Kálmán ny. aneszteziológus főorvos)

A Pentagon híres ötszögletű épületében kétszer annyi mellékhelyiség van, mint amennyit a dolgozói létszám indokolna. Ennek oka az, hogy a negyvenes években, amikor épült, még érvényben volt egy virginiai törvény, amely szerint külön WC-t kellett építeni a fekete és a fehér alkalmazottaknak.

Római vakáció, Édes élet, 2007

Audrey Hepburn, Gregory Peck, Marcello Mastroianni, Anita Ekberg. Filmcímek, főszereplők és az ÖRÖK VÁROS emlékképei tola-kodnak elő. Meg az építészettörténeti tanulmányok heroizált non plus ultrái, a csinos olasz-tanárnő, a rövid, rohanásba fulladó társasutak, amikor a csoport vége még Caravaggiót nézett, az elejét már a Trevi-kúthoz hajszolták...

A Római Akadémia ösztöndíjával tölthettem pár hónapot 2007-ben Rómában. Igyekeztem előre felkészülni – csak félig-meddig sikerült –, sajnos ki lehet jelenteni, hogy a forgalomban elérhető útikönyvek, főleg angolszász bedek-kerek silány magyarításai éppen csak köszönő viszonyban vannak a város valóságával. Igaz, hogy viszont részletesen ecsetelik a különböző transzatlanti csatlakozásokat, valamint a (már nem is létező) utcai telefonálási lehetőségeket, stb. Az biztos, hogy e művek „írói” és fordítói az életben nem éltek át, amiről írtak, esetleg csak „morzsaszedegetőként”. Ezen kiadványoknak méltó párjai a római térképek, amik-ben külön-külön minden fellelhető, de ezek az információk együtt? Rövid pár napos ott-tar-tózkodás után én is, mint mindenki más, felol-dódtam a kellemes mediterrán milióban, és la-zán tudomásul vettem, hogy a busz nem ott és akkor jön-megy, ahogyan „írva vagyon”, a ke-resett ház nem akkor tekinthető meg (legin-kább zárva van), a villamost helyettesítő busz sem jön... A műemlékek (és hivatalok) nyitva tartásának fő szabálya: délelőtt 10–12.30, dél-után 15–17-ig, alapvetően illusztrálja a menta-litást.

Érkezés

A legegyszerűbb és legolcsóbb a repülőút. Az irdatlan nagy – kissé kaotikus – Fiumicino és az egyszerűbb Ciampino egyaránt jól elérhető. A következő lépés a Termini pályaudvar, ahonnan a város minden része metróval, busszal megközelíthető. Én a Via Giuliára igyekeztem a hírhedt (zsebese!) 64-es busszal, majd gyalog a Campo dei Fiorin át.

Ez a leghíresebb virág- és élelmiszerpiac, ál-landó karneváli hangulattal, tömeggel. Alig venni észre a sátrak között Giordano Bruno szobrát; a tér valamikor vesztőhely volt... Mindenesetre az egész utazás (oda-vissza) költsége nem volt több, mint egy római szálló-dai nap díja, közepes színvonalon.

A következő naptól kezdve szisztematiku-san „feldolgoztam” a várost; műemlékek, épí-tészet, művészet, szakralitás, arra helyezve a hangsúlyt, ami a közismert és kötelező látni-valókon túl van. Jó barátom intelmére naplót is vezettem, aminek már ott is nagy hasznát vettem, utólag nélkülözhetetlennek bizonyult.

Sokat vívódtam azon, hogyan is összege-zem élményeimet (fenébe a szerkesztői intel-mekkel!?), végül is arra jutottam, hogy felsoro-lom a legfontosabb és véleményem szerint kö-telező néznivalókat, majd visszatérek az antik-vitás geográfiájához – dombok –, végül kiegé-szítem személyes élményekkel.

Kötelező program

– Vatikán. Vatikáni múzeumok, kertek; Six-tus-kápolna; Szent Péter-székesegyház, a szé-kesegyház altemplomai; Magyar kápolna (szentmise minden kedden reggel 8-kor). A Szent Péter-bazilika alatti, feltárás alatt lévő nekropolisz (csak külön vatikáni engedéllyel látogatható).

– A fő patriarchális bazilikák: San Giovanni in Laterano (magyar emlékek!); San Paolo fu-ori le Mura; Santa Maria Maggiore; San Loren-zo fuori le Mura; Santa Croce in Gerusalem-me; San Sebastiano.

– A többi templom: itt máris kiderül a vállal-kozásom lehetetlensége; Rómában több mint 650 (hatszázötven) templom van. Csak a leg-erőszakosabb önkorlátozással és szubjektivi-tással tudom kiragadni a felsorolandókat: Chie-sa Nuova; S. Maria della Pace; Sant’Agostino; Sant’Agnese in Agone; San Luigi dei Francesi (Caravaggio!); Pantheon!; Basilica di Sant’Eustachio!; S. Maria Sopra Minerva!; Chiesa del Gesu!; S. Andrea delle Valle!; San Ignazio!;

S. Maria d. Anima!; San Ivo della Sapienza!; S. Maria in Trastevere!; San Pietro in Montorio!; Tempietto di Bramante!; S. Maria in Cosmedin (Bocca della Verita)!; Trinita del Monti; S. Andrea al Quirinale!!!; San Carlo alle Quattro Fontane!!!; San Pietro in Vincoli (Michelangelo: *Mózes*); S. Maria degli Angeli; S. Maria in Ara-coeli (Campidoglio); S. Giorgio in Velabro!; SS. Nereo e Achilleo!; Santi Giovanni e Paolo!; Santo Stefano Rotondo!!!; S. Clemente!!!; SS. Quattro Coronati!!!; Santa Sabina!!!; Basilica di S. Alessio all'Aventino; San Marco; S. Maria dell'Orazione e Morte (ünnepi magyar misék helyszíne); Sant' Eligio degli Orefici (Bramante, Raffaello); San Vitale!!!; S. Maria de Popolo!; S. Maria in Monte Santo dei Miracoli; Sant' Onofrio; San Rocco; Sant' Agnese fuori le Mura!; Santa Constanza!; Dio Padre Misericordioso! (modern).

Ez 50 templom az összes 650-hez képest! A korai kereszténytől a barokkig (kivéve az utolsó modernet) hihetetlen gyönyörűségeket tartogatnak a látogatók számára. A „kínálatra” jellemző, hogy a lakhelyem közvetlen környékén levő legalább 25-30 csodálatos templomot nem is említettem, csakúgy mint a nem katolikus istentiszteleti helyeket. A Tevere mentén álló, felújított Zsinagóga mindenképpen figyelmet érdemel (Róma templomairól lásd Péteri Pál: *Róma a templomok városa*. Kaposvár, 2005, a szerző kiadása). Elérhetőek gyalog vagy tömegközlekedéssel (kivéve az utolsót), de azért megfelelő időt kell rájuk szánni, kutyafuttában, versenyszerűen el sem érdemes elindulni.

– Szobrok és szökőkutak: Róma a szökőkutak, szobrok és obeliszk város is. Léptenyomon találkozhatunk velük, a kiemelés szinte lehetetlen. Talán a Campidoglión álló Marcus Aurelius lovas szobra, a Minervatemplom előtti elefántos obeliszk a legkedvesebbek nekem, vagy a többiek!? Itt a dicséretnek már közhellyé silányulnak. A leglátványosabb kúthoz, Fontana Trevi, az egymást taposó turistatömegek miatt (főleg japánok) már közel se nagyon lehet menni... Hasonló tömeg ostromolja naphosszat az ún. Bocca della Veritát, emiatt szinte lehetetlen bejutni a meghatóan szép S. Maria in Cosmedin templomba.

– Antikvitás: Capitolium, Forum Romanum, Colosseum, Palatinus, Császári Forumok Caracalla termái, Teatro Marcello, Ostia Antica,

Via Appia és a katakombák. Mind, mind lenyűgöző látnivalókat kínálnak. Érdemes a Capitoliumi Múzeumok loggiájáról először szemügyre venni és befogadni a látványt, mert közelről nehezebb az egészzet látni, szinte agyonnyomja a látogatót ez a grandiozitás.

– Múzeumok: itt is csak az önkényes kiemelés segíthet; Crypta Balbi; Musei Capitolini; Musei Vaticani; Museo e Galleria Borghese; Palazzo Altemps; Museo Nazionale Etrusco; Galleria Naz. d'Arte Moderna; Galleria Naz. d'Arte Antica (Pal. Barberini); Museo Barracco; M.A.C.RO kortárs művészet (új szárny építése); Museo dell'Ara Pacis Augustae; Mausoleo di Augusto.

A modern városi múzeumépítési láz Rómát is elérte, épül a Zaha Hadid tervezte múzeum a város északi részében a Tevere mentén (Flaminia).

Róma dombjai

Klasszikusan hét domb alkotta a várost, ezek máig részben bizonyos elkülöníthető karakterjegyeket hordoznak és jelentenek, kiegészülve újabb körzetekkel, negyedekkel.

– Capitolium és Palatinus: az antik világ hírnökei.

– Quirinale: a legmagasabb domb, az elegáns paloták negyede, itt található a közigazgatás egy része és a csodálatos (saját parkkal is rendelkező) köztársasági elnöki palota. Kiindulópont talán a Piazza Barberini lehet.

– Esquilino (és a Viminale): az előző dombtól keletre húzódik, és a város talán legsűrűbben lakott területe. Bár gyönyörű műemlékei vannak, összességében nem az elegancia jellemzi. A pályaudvar és környéke egyre terjedő kínai negyedet hizlal, utca hosszat csak távolkeleti üzletek és emberek...

– Celio: az előzőektől délre egy karakteresen elkülönülő dombháton terül el az egyik „csoda”, egy zajos nagyvárosban pihentető parkok, ligetek és templomok együttese. A szélén a lateráni székesegyház, nem messze az ókeresztény kortól működő S. Clemente-templom (feltárt és látogatható föld alatti szintekkel – Mithras-szentély) különleges, ún. cosmata burkolatokkal. Pár lépésre a Santi Quattro Coronati középkori erődtemplom és monostor, itt nagyon szívélyes apácák vezetnek körbe a látogatókat. A dombtetőn a magyaroknak mindig kedves Santo Stefano Rotondo-templom,

vége befejeződött a rekonstrukció, látogatható. Sajnos a magyar vonatkozások teljesen feledésbe merülnek, lévén a freisingi német püspök új kegytemploma. Ez nem von le semmit a templom nagyszerűségéből! A domb másik oldalán a szépséges Santi Giovanni e Paolo 12. században épült erődtemploma. Belül teljesen barokkizált, egyedülként a római templomok között (mivel a körbeépítések miatt nincs természetes megvilágítás) hatalmas üvegcsillárok sokasága függ benne, és világítja be a teret. Ez a templom gyakran helyszíne a legkiválóbb hangversenyeknek, én legszívesebben Rossini: *Stabat Mater*-koncertjére emlékezem (most kaptam, 2007. december 27-én a legújabb koncertmeghívót, sajnos aznap, 2008. január 6-án nem érek rá...).

– Aventino: a legdélebbi domb és a talán a legszebb is. Egy elegáns negyed, villák, parkok, templomok. Különlegességét növeli, hogy a város (déli) közepén van, tehát könnyen megközelíthető, ennek ellenére nem zsúfolt a turistáktól sem, ugyanis csak gyalogosan (esetleg taxival) lehet odajutni. Egy narancsliget, közvetlenül szemben a Tevere másik oldalán a Gianicolo domb és a Vatikán. A liget mellett az egyik legszebb római templom eredeti faragott kapuzattal, a S. Sabina. A máltai lovagrend központja sajnos csak külön engedéllyel látogatható.

– Trastevere: az Aventinóval szemben a hegyre lassan felkúszó, régebben szegény, ma turisták által felkapott negyed szerény házakkal, sok-sok kis bolttal, vendéglővel (a fodrász itt a legolcsóbb).

– Gianicolo: az előzőből emelkedik az Aventino ellenpontjaként. Csodálatos, hatalmas parkok, kilátó. Garibaldi és felesége emlékművei (magyarok is szerepelnek). Az egész város a lábaidnál hever, ha ide felmászol, és körül nézel. A hegy(vonulat) hangsúlyos pontján egy tengeri világítótorony; az argentinai olaszok ajándéka az óhazának. Északra lemenvén a Vatikánhoz érkezünk.

– Vatikán: erről már mindent, sőt többet is megírtak. Minden szempontból (és nézőpontból) lenyűgöző. Külön kiemelendő a város többi részéhez viszonyított ápoltsága, gondozottsága a hihetetlen mennyiségű turistatömegek ellenére. Én párszor reggel 7-re mentem a székesegyházba, később néha órákat kell sorba állni a bejutás előtt... A Vatikán menti, most

már újrarendezett és életre kelő negyed a Borgo. Ha javasolhatom, ide csak az menjen vásárolni bármit, vagy enni-inni, aki mindenképpen sok pénzt akar kiadni semmiért.

– Piazza del Popolo: a város északi része itt nyílik meg – Flaminia –, a tér pedig összegyűjti, levezetőszerűen szétosztja a város belsejébe vezető utcákat: Via Babuino, Via del Corso, Via di Ripetta. A tér keleti oldalára támaszkodik a tágas, dombos, ligetes Pincio- és Borghe-se-park. Itt napokat el lehet tölteni a legjobb múzeumok gyűjteményeit szemlélve: Museo Borghese, Museo Naz. Etrusco, Galleria Naz. d'Arte Moderna. A park délkeleti kijáratát választva pedig a Via Venetón lesétálva újra a kiindulásnál, a Quirinale mellett találjuk magunkat.

Személyes élmények

Ha hiszik, ha nem, az eddig említett összes műemléket és helyszínt megjártam. Szerencsére gyalogosan is bírtam. A városon belül elektromos kisbuszok közlekednek a szűk utcákon szalalomozva, nagyon megkönnyítve a távolságok leküzdését. A távolabbi célok elérése már nehezebb, főleg, ha nem „bejáratott” turista-célpontok. A külvárosi újonnan épített Dio Padre Misericordioso-templomot (R. Mayer amerikai építész műve; ívelt dagadó vitorlás hajót szimbolizáló épület) 4 óra oda-, 4 óra visszaúttal értem el, igaz, hogy egy hatalmas, Bush elleni tüntetés miatt a forgalom pont ekkor leállt egy időre.

Legszebb múzeumélményem teljesen váratlan volt. A Quirinale domb sarkán néztem meg egy Dürer-kiállítást. Kijöve véletlenül vettem észre, hogy a tér másik oldalán levő köztársasági elnöki palota, a „Quirinale” nyitva van. A római szerződés 50. évfordulójára rendezett nagyon reprezentatív kiállítást tekinthettem így meg (és a palotát minden díszes külsőségeivel együtt). Minden európai uniós ország a saját magát leginkább reprezentáló művel vehetett részt. Tanulságos volt, hogy az egyes nemzetek mit akarnak láttatni, közvetíteni magukról, és hogy ez a szándék hogyan működött a többi ország bemutatott műveivel összezárván egy sajátos szimbiózisban. Pár példa: Olaszország – Tiziano (*Szürke szemű férfi képmása*); Németország – A. Dürer (*J. Muffel portréja*); Spanyolország – D. Velázquez (*A Medici-villa kertje*); Hollandia – P.

Mondrian (*Hálós kompozíció 3*). Magyarország Csontváry Kosztka Tivadar *Magányos cédrus* című művével általános vélemény szerint a lehető legjobban szerepelt. Az összes többi igen kiemelkedő műalkotás mellett is jó érzéssel, büszkeséggel nézhettem körbe.

A Quirinale palota mentén, az út másik oldalán, egymáshoz közel, két (viszonylag kis) templom, a barokk gyöngyszemei. Az egyik: San Carlino alle Quattro Fontane (Borromini, 1599–1667, műve), rafinált elhelyezésű oszlopkötegek tagolják a teret, és tartják a helyszűke miatt (!?) az utcára merőleges tengelyű ovális kupolát. Borromini emléke is itt van megörökítve, de öngyilkossága miatt csak a „templomon kívül”, a sekrestyében látható...

A másik: Sant' Andrea al Quirinale (Bernini, 1598–1680, műve) az előző templom párja és riválisa. A szintén ovális kupola hossz tengelye most az utcával párhuzamos egy félköríves homlokzat mögött. Az előző templomban minden fehér (mint Borromininél máshol is), itt minden dúsan aranyozott. E két mester rivalizálásának és géniuszának sok gyönyörű épületet köszönhet Róma városa. A Via Giulian levő Magyar Akadémia épületét, a Palazzo Falconierit is Borromini tervezte.

Modern építészet

A Via Nomentana környékén bóklásztam, amikor ráleltem a Piazza Mincio épületcsoportjára: Quartiere Coppepe. Változatos szintű lakóházak egy tér négy sarkára „kihúzva”, illetve onnan indítva. Mediterrán szecesszió!? Sajnos nem jártam utána, pedig érdemes lenne. Mindenesetre nagyon érdekes és színvonalas építészet, kiemelkedik az egy kaptafára épült lakóházak közül. A 20. század harmincas, negyvenes éveit, Mussolini megalomániája teremtette meg (többek között) az EUR városnegyedet. Javasolom, nézzék meg személyesen, a metró hamar kiér oda. Bármilyen erőszakos szándék is, jó szakemberek által megvalósítva, időtállóan korszerű, jól funkcionáló városnegyedet eredményezett. Azóta a modern építészet a római olimpia idején produkált nagyot, és most legújabbán ismét megmozdult valami (végre). Augustus mauzóleuma és az ún. Ara Pacis egységes építészeti képet kap (kapott). A munkát Richard Meyer amerikai sztárepítész nyerte el. Első körben a Tevere partján épített egy csodálatos fehér kő-üveg múzeumot,

amibe beleintegrálta az Ara Pacis Augustae „békeoltárt”. A nemsokára következő lépés az utca (Via Ripetta) másik oldalára eső, igencsak lepusztult mauzóleum rekonstruálása és integrálása a múzeumkomplexumba. Természetesen itt is magasra csapnak a hullámok a régi értékek védelmének abszolútizálása és a modern építészeti környezet favorizálása mentén. Valóban, kevés meggyőző példa van rá, hogyan kell az antik világ emlékeit modern „ruhában” bemutatni. Én bizakodó vagyok. Ismét megemlítem R. Meyer másik új művét, a rendkívül sikeres (egyháziak is így mondták) modern templomot Róma délkeleti külvárosában.

Vásárlás

Már napok óta itt laktam, mikor élelmiszer-stb. vásárlásaim során kapiskálni kezdtem, mintha valami „hiányozna”. Mi is? Hát az ún. globalizáció, illetve fő jellemzői, az üzletközpontok. Rómában nincsenek üzletközpontok!!! (A város szélén az ún. Cinecittában már üzemel egy.) A városban járva minden lépés után élelmiszerbolt, zöldséges, pizzás, pék, drogéria, fotósbolt, rőfösbolt, cipőüzlet stb., továbbmenve ismét ezek és kisvendéglők, ruhaboltok. Lemaradtak? Kimaradtak? Nincs válaszom, de mindenesetre nagyon tetszett; a hetvenes évek Budapestje volt ilyesmi. Az üzletek és főleg a kisvendéglők, trattoriák, pizzázók, kávézók sokasága, valamint a minden létezőfajta turista hőmpölygő tömege reggeltől késő éjszakáig-hajnalig tartja működésben a várost. Azt lehet talán mondani, hogy a számtalan műemlék és egyéb látnivaló csak díszlet és apropó a turistáknak az otlátre. A lényeg maga a mediterrán karnevál. Az istenadta római nép jókedve, extrovertáltsága, dinamizmusa mindent áthat, és áthatol az egyébként savanyú, decens északiakon és más búvalbélelteken is. Ellentételként szívesen megfizetik az árát, akkor is, ha sejtik, hogy néha bizony a silányat kapják. A vendéglők kínálatára nem térek ki. A lépésenként kapható, fogyasztható pizzák (pl. pizza al taglio – súlyra kimért pizzaszelet tetszőleges összetételben) egyszerűen verhetetlenek, és ennek semmi más titka nincs, mint hogy ott csinálják, lelkiismeretesen, és nem sajnálják belőle a hozzávalókat, sőt kedvesen kínálják. Még valami: ha reklamálsz, mindig és azonnal neked adnak igazat!

Intermezzo

Egy hétvégén Rómából Stuttgartba repültem. Az a szerencse ért visszaúton, hogy a svájci Alpok felett szikrázó napsütés volt. Csofálatos látvány, közel éreztem a Matternhornt, a gleccsereket, hegyvonulatokat, völgyeket, az északolasz tavakat. Fél óra múlva már újra Rómában birkózhattam a hőséggel.

Zenei estek

Véletlenül elvetődtem egy templomi koncertre. Miután megadtam az e-mail címemet, sorozatosan kaptam (mai napig kapom) a meghívókat. Ez egy különleges és igen kedvelt késő esti program Rómában. Itáliai és a világ egyéb tájairól verbuvált zenekarok, kórusok (javarésze persze amerikai) számára szerveznek szebbnél szebb és jobbnál jobb (akusztika!) templomokban zenei hangszeres és kóruskoncerteket.

Estére kipihentem az aznapi munkám fáradalmait, átöltöztem, gyalogosan vagy kerékpárral elmentem, végighallgattam, a végén örömmel tapsoltam, majd hazasétáltam. Éjfél

után a város még ugyanolyan életteli volt, mint mikor elindultam. A lelkem „felemelkedett” ezektől a gyönyörű estéktől. A koncertek helyszínei: Basilica dei SS. Bonifacio e Alessio all’Aventino, Basilica SS. Giovanni e Paolo al Celio, Basilica di S. Eustachio, Chiesa di S. Ignazio.

Külön öröm volt néha magyar művet hallgatni – Bárdos Lajostól, Kodály Zoltántól.

Ezernyi emléket, élményt, a végeérhetetlen színes hétvégi piacokat, a tengerparti rövid kalandokat, a Via dei Coronari galériáiban szerzett ismeretségeket, művész barátokkal közös programokat sorolhatnék még el. Nem teszem. Inkább visszautazom, hogy többet tudjak meg. B. Thorvaldsen (1768–1849, Rómában élő és alkotó dán szobrász) szavaival búcsúzó. A VÁROS-ról kérdezték: „most kezdem megismerni, de hát még csak harminc éve élek itt!”

2007. december – 2008. január

MATZON ÁKOS

A szerző a Capitoliumi Múzeumban

■ ...a 68 évig uralkodó I. Ferenc József osztrák császár és magyar király 18 évesen a következőképpen került a trónra: Nagybátyja, I. Ferdinánd 42 évesen, 1835-ben lépett trónra. Petit mal epilepsziás volt, „Jóságos”-nak nevezték. Gyakorlatilag képtelen volt ellátni az uralkodással járó feladatokat. 1848-ban a forradalmak évében, december 2-án unokaöccse javára lemondott a trónról (aki aztán derekasan leverte a forradalmakat). De ezzel a történet nem ér véget! Ferdinánd 83 éves koráig élt. A 19. századi Habsburgok közül a legvagyonosabb volt, s így 1875-ben bekövetkezett halála után lett igazán gazdag általános örököse, I. Ferenc József császár és király.

■ ...mi volt a „színészvásár”? A Rákóczi úti Pannónia kávéházban zajlott le évtizedeken át az ún. színészvásár. A vidéki színészek virágvasárnaptól nagypéntekig zsúfolásig megtöltötték a Pannóniát. Primadonnák, hősszerelmesek, drámai szendék és kedélyes apák, anyaszínésznők és táncoskomikusok, akiknek az elkövetkező évadra nem volt szerződésük, a Pannóniában várták az igazgatókat. A kávéházi asztalok mellett folytak a tárgyalások, alkudozások, melyeket a szerződés és az azzal járó előleg fejezett ki. A színészek előadták Hamlet monológját, Lili bárónő keringőjét stb. Ugyanitt cseréltek gazdát a vidéki színészek saját ruhatárai. A Pannónia-beli színészvásár az 1900-as évek kezdetén színtelenedett el, s lassan kimúlt.

■ ...a francia tudományos akadémián 1878. március 11-én mutatták be Edison fonográfját. Egy idős akadémikus, aki Bouillaud névre hallgatott, mérhetetlenül dühbe gurult, s ordítva tiltakozott, hogy egy hasbeszélővel hagyják az akadémikusok becsapni magukat. Fél év múlva sem tért napirendre a dolog fölé, s hozzászólásában kijelentette: „Mert nem lehetséges, hogy emberi beszéd nemes hangszereit hitvány fém pótolhassa.”

■ ...mekkora harcok dúlnak a színészvilágban, egyes szerepek elhódításáért? Ám Al Pacino tizenegy ajánlatot utasított el, mielőtt elvállalta az első filmszerepét.

■ ...ez év február 4-én volt hatvan éve, hogy az angol gyarmat Srí Lanka függetlenné vált.

■ ...a közhasznú antibiotikum szó az USA-ban működött, orosz származású Selman Waksman (1888–1973) talaj-mikrobiológustól származik.

■ ...egy 1920. február 9-én kelt nemzetközi szerződés értelmében a Spitzbergákhoz tartozó közel ezer szigeten az aláíró országok „hajóit és állampolgárait egyenlő mértékben megilleti a halászás és vadászás jogának gyakorlása”. Magyarország 1927-ben ratifikálta a Svalbardi vagy Spitzberga-szerződést. Sváby András és Vujity Tvrtko 2007 májusában élt jogaival, és magyar bázist épített Svalbardon. A TV2 riportereinek beszámolója 2007. május 20-án volt látható a *Napló Extrában*.

■ ...az orvosok világszerte jeleskednek képzőművészeti gyűjtemények létrehozásában, támogatásában. A norvégiai Lillehammer (amely 1994-ben a 20. Téli Olimpiai Játékokat rendezte) rendelkezik Európa legnagyobb szabadtéri múzeumával. A skanzennek is mondható egységben 120 épület áll, s bennük mintegy 30 000 használati és berendezési tárgy tekinthető meg. S mindezt Anders Sandvig fogorvos gyűjteménye alapozta meg.

■ ...Maria Callas, a 20. század legnagyobb szopránénekesze görög származású szülőktől New Yorkban született 1923. december 2-án. Még nem volt 30 éves, amikor testsúlya oly mértékben megnőtt, hogy kellemetlenül kövéren nézett ki. Egy angol dokumentumfilm szerint, hogy lefogyjon, többségében nyers táplálékokat fogyasztott. Például tatár bifszteket. A film állítása szerint ily módon belférges lett, s ennek eredményeképpen 1953–54-ben majd 40 kilogrammot fogyott, s így nyerte el sudár alakját.

■ ...1949. október 30-án ülést tartottak a Magyar Tudományos Akadémián. A 264 szavazásra jogosult akadémikus helyett 72-en jelentek meg, s közülük 39 tudós szavazott. A kommunista rendszer által megírt forgatókönyv szerint először módosították az alapszabályt, majd többek között Bay Zoltánt, Bibó Istvánt, Márai Sándort és a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albertet megfosztották akadémikusi címüktől. Ugyanakkor lett tiszteletbeli tag Gerő Ernő és Révai József.

1937 második napján születtem Vácott. Apai nagyanyám négylakásos családi házában laktunk az Eastman utcában. Ennek a végén volt a KODAK film- és fotópapírgyár, aminek a helyét a tiszta levegő és tiszta forrásvíz alapján jelölték ki. Államosítás után FORTE lett az új neve. A régi vezetőket gyorsan lecserélték, és sok selejtet gyártottak. Ehhez a selejthez olcsón hozzá lehetett jutni. Volt közte használhatatlan, de használható is. Akinek nem volt fontos, hogy az éppen elkészített kép biztosan jó legyen, jól járt vele. Apai örökségként maradt rám egy Kodak fényképezőgép (No. 2 cartridge Hawkeye model B) a század elejéről, ami tulajdonképpen csak egy egyszerű, egymásba csúsztatható kartondoboz némi fával, fémmel, az elején egy lencsével és két kukucs-kálónyílással, amin a filmre kerülő képet be lehetett állítani álló vagy fekvő képként. Expozálni egy kallantyú elfordításával lehet. Ha egy pöcköt kihúzzunk, akkor a rekesz nyitva marad, amíg a kallantyút vissza nem húzzuk. 6 × 9 cm-es tekercsfilmet lehet belefűzni és kézzel továbbtekerni, amíg hátul egy kis vörös ablakon a következő, a film védőpapírján lévő szám meg nem jelenik. Hát ezzel kezdtem el fotózni. A filmet és a papírképet egyaránt saját magam hívtam elő konyhai tálban. Egyéb eszköz híján csak másoltam. Igaz ugyan, hogy bélyeggyűjtő lencse és vimesdoboz felhasználásával „nagyítógépet” eszközöltam, de a gyenge eredmény miatt ezzel felhagytam.

Az első komoly gépet egyetemista koromban kaptam nagybátyámtól, aki még a II. világháború előtt vette. Ez egy Zeiss Ikon Contax gép volt, 1:2,8-as lencsével, ezredmásodperces (!) idővel, 60 cm-től végtelenig állítható

távolsággal. Hátránya, hogy speciál filmkazetta való hozzá, és tekintélyes a súlya. Mivel ez már 24 × 36 mm-es filmmel dolgozik, mindenképpen nagyítani kellett a képeket, amit különböző intézetekben, klinikákon oldottam meg. Tudásom bővítésére – többek közt – fotószabadegyetemre is jártam.

Az egyetem elvégzése után az OVSZ sebészeti osztályára kerültem, ahol hamarosan felvettem a kapcsolatot az intézet fotósával, és értem, hogy éjszaka használhassam a fotólabort. Az intézet tudományos igazgatóhelyettese volt Gerendás Mihály akadémikus, aki egyébként az Aesculap fotóklub elnöke is volt. Megmutattam neki néhány képemet, hívott a klubba, így beléptem oda. Ekkor már nő voltam, és szívesebben használtam feleségem harmonikás Beltica gépét, amihez nem kell átöltöztetni a filmet, és a nézőke képe is állítható távolságnak megfelelően, továbbá a Contax zárszerkezete ismételtlen meghibásodott. Feleségemnek volt egy szerényebb minőségű nagyítógépe, így otthon is tudtam papírképeket készíteni kisfilmről. Kiállítási képek készítéséhez azonban nagyobb filmméret kell, ezért vettem egy kétaknás Flexaret 6 × 6 cm-es fényképezőgépet, ami a Rolleiflex „koppintása”. Kiállítási képeim javát ezzel készítettem. Következő gépeim: Exa, Chinon, Canon, amelyekkel már színes képeket, de főleg diákat készítettem. Minőségi laborálásuk házilag lehetetlen. Most pedig már egy kis digitális Nikon (Coolpix 5400) fényképezőgéppel dolgozom. Utóbbival készített kedvenc képeim közül mutatok be most egyet.

DR. VOGT FERENC

Túnődés

Dr. Vogt Ferenc felvétele (1965)